

Ročník II.

2/94

Cena 10 Sk

BIBIANA

REVUE

O UMENÍ PRE DETI A MLÁDEŽ

Ján Kačala / **Jazyk a osobnosť dieťaťa** ♦ Milan Jurčo / **Rozprávka ako zdroj krásy a utrpenia** ♦ Zlata Solivajsová / **Kľúč od každých dverí** ♦ Kto spieva, dvakrát sa modlí ♦ Anton Marec / **Hory, moja láska a moja pravda** ♦ Ondrej Sliacky / **Vzdor v slovenskej próze pre deti a mládež** ♦ Dušan Kállay / **Mať vlastné sinko**

DUŠAN KÁLLAY, PANENSKÁ VEŽA NA DEVINĚ

Ján Kačala
Jazyk a osobnosť dieťaťa / 1

Milan Jurčo
Rozprávka ako zdroj krásy
a utrpenia / 5

Zlata Solivajsová
Kľúč od každých dverí / 15

Eva Jaššová
Bozk rozprávky v tieni
hrubokožcov / 19

Jarmila Prihelová—Helena
Jurasovová-Blahová
Kto spieva, dvakrát sa modlí / 21

Pavol Števček
Myslenie a čarovanie / 24

Zuzana Stanislavová
Dejiny ako dôkaz umeleckej
legitimity / 26

Anketa na pokračovanie
Anton Habovštiak, Milan Ferko, Rudolf
Dobiáš / 28

Lubica Kepštová
Dni comics / 31

Viera Žemberová—Anton Marec
Hory, moja láska i moja pravda / 34

Ján Beňo
Duch hôr i duch vekov / 39

Miroslav Demák
Detská literatúra juhoslovanských
Slovákov / 40

Elena Hapáková
Volanie o pomoc / 42

Recenzie
J. Turan: Makulienka; H. Ch. Andersen:
Lístček z neba; J. Ciger-Hronský: Zlatý
dážď; Anglické rozprávky Čarodejný
Pištec; J. Korczak: Kráľ Maťko prvý;
L. M. Skumanzová: „.... ak myslíš, milý
Bože“; F. Haj: Školák Kajo Mařík;
V. Šikula—O. Sliacky: O múdrom
kokoškovi / 48

* Miroslav Válek
Kto povedal, že rozprávky majú čítať iba
deti? / 59

Ondrej Sliacky
Vzdor ako túžba po spoločenskej idealite
v slovenskej próze pre deti
a mládež / 60

Ladislav Hrnčírik
Dušan Kállay / 65

Summary / 71

Aus dem Inhalt / 72

Šéfredaktor **ONDREJ SLIACKY**

Redaktorka **Lubica Kepštová**

Grafická úprava **Viera Fabianová**

Revue Bibiana, orgán Slovenskej sekcie IBBY, vydáva
BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti,
štyrikrát do roka. Adresa redakcie: Bibiana,
medzinárodný dom umenia pre deti, Panská 41, BOX
39, 814 99 Bratislava, telefón: 07 / 39 41 62

Rozširuje a objednávkami prijíma distribučná firma
ARES, Ján Drobný, Laskomerského 14, 831 03
Bratislava, telefón: 07 / 665 33

Redakčná rada: Klára Jarunková, prof. PhDr. Milan
Jurčo, CSc., prof. PhDr. Ján Kopál, CSc., prof. PhDr.
Peter Liba, DrSc., prof. Karol Ondreička, PhDr. Zuzana
Stanislavová, CSc., PhDr. Brigita Šimonová, CSc.,
doc. PhDr. Eva Tučná, CSc., Ján Uličiansky,
PhDr. Vlasta Ulrichová, CSc., doc. PhDr. Viera
Žemberová, CSc., PhDr. Marta Žilková.

MKSRR 875/93

JÁN KAČALA

JAZYK a osobnosť dieťaťa

„Čím rozvitejšia, rozmanitejšia, bohatšia je reč daktorého národa, tým iste aj duch národa, ktorý si reč utvoril, musí byť bohatšie obdarovaný, čerstvejší, živší a — ako my Slováci povedáme — strunovatejší...“ Tieto slová napísal Ľudovít Štúr r. 1846 vo svojom spise *Nárečie slovenské* alebo potreba písania v tomto nárečí a ony predznamenávajú aj našu úvahu o vzťahu jazyka a osobnosti dieťaťa, o význame jazyka pre človeka a o jazykovej kultúre ako neodmysliteľnej súčasti rozvitej osobnosti.

Reč a duch — tieto dva fenomény vidí vo vzájomnej pevnej väzbe aj Ľudovít Štúr v uvedenom citáte. Istotne vec nezveličíme, keď povieme, že reč je najdokonalejším, ale zároveň stále aj najtajomnejším výsledkom práce ľudského ducha. Reč alebo jazyk, pravdaže, je nielen výsledkom mnohotisícročnej jazykotvornej práce človeka. Reč bola a je aj najvýraznejším svedectvom o úrovni rozvoja ľudského ducha a najpresvedčivejším nástrojom na realizáciu duchovného bohatstva človeka a ľudského spoločenstva. Reč stále platí ako zrkadlo života jednotlivého človeka a najmä takého organizovaného spoločenstva ľudí, ako

je národ: aj preto Ľudovít Štúr nachádza priamu úmeru medzi rozvitosťou ducha národa a rozvitosťou jeho reči.

Keď tu o bezprostrednej spätosti reči a ducha hovoríme v súvisi s väčším či menším spoločenstvom ľudí, podobne to platí aj v súvisi s jednotlivcom, resp. s jednotlivým členom ľudského spoločenstva. Istotne si mnohí z nás uvedomujú, akým výrazným poznávacím znakom človeka je jeho jazyk, jeho reč. Človek ani nemusí byť jazykovedcom, aby na základe niekoľkých viet neznámeho človeka zistil povedzme jeho vzdelanie, jeho vek, ale aj osobné, prípadne charakterové vlastnosti, ako je temperament, schopnosť sebaovládania, komunikatívnosť, ochotu pomôcť iným a podobne. Najmä v čase, keď je náš život priam nabitý komunikáciou, vzájomnou výmenou názorov, keď sú ľudia navzájom na seba a na ľudskú solidaritu odkázaní, podľa jazykového prejavu či podľa jazykového správania máme možnosť bližšie poznávať a poznať človeka a podľa zistených poznatkov zasa regulovať vlastné správanie voči iným a usilovať sa tak aj o vyššiu mieru dorozumenia i porozumenia medzi ľuďmi.

Dôležitým stupienkom pri našom uvedomenom či vedomom prístupe k jazyku je zistenie, že to, čo je súčasťou ducha alebo duchovna človeka, je bytostne zviazané s jeho vrozeným úsilím pestovať, kultivovať, zdokonaľovať duchovný majetok a jeho prejavy. Tak ako získavame nové poznatky, ako sa stávame individuálnymi súčasťami spoločenstva, ako si osvojujeme isté životné hodnoty, prechádzame aj procesom kultivovania, zdokonaľovania seba samých aj nášho okolia. To sa presvedčivo ukazuje aj na jazyku ako súčasti nášho vedomia, ako prostriedku myslenia a uschovávaní jeho výsledkov aj ako prostriedku dorozumievania sa s našim oko-

lím o spoločných veciach, o našich cieľoch a záujmoch, o našom videní sveta okolo nás, o našich citoch a podobne. Jazyk je nielen formou istých duchovných úsilií a ich výsledkov (sem patria najmä prejavy slovesného umenia, literatúra, slovesnosť, a to ľudová, t.j. ústne tradovaná, ako aj umelá, t.j. písomná), **jazyk sám je kultúra** a sám je objektom kultivovania a zdokonaľovania.

Keď máme na mysli jazyk na úrovni jednotlivca, za rozhodujúci treba pokladať vzťah tohto jednotlivého človeka k jazyku, k poznatkom o ňom, k jazykovej kultúre a správne pochopenie postavenia jazyka v spoločnosti. Pri jazyku totiž zďaleka nejde len o to, aby sme si prostredníctvom neho rozumeli. Jazyk je aj nástrojom myslenia a ukladania získaných poznatkov, sprostredkúva nám estetické zážitky, je reprezentantom národného alebo širšieho jazykového spoločenstva a má aj ďalšie funkcie. Preto obmedzovanie jazyka iba na plnenie dorozumievacej úlohy značí veľmi zjednodušený, skreslený a aj nepravdivý obraz jazyka v predstavách niektorých jeho používateľov.

Keď tu zdôrazňujeme **viacfunkčnosť jazyka**, chceme tým upozorniť na to, že aj vo vzťahu k jazykovej kultúre je uvedenie si tejto viacfunkčnosti jedným zo základných predpokladov správneho prístupu k jazyku. To prirodzene súvisí s naším úsilím mať o jazyku čoraz viac overených a sústavným štúdiom nadobúdaných poznatkov. Nepochybne je to spojené aj s tým, že **celoživotné vzdelávanie sa** v jazyku budeme pokladať za nevyhnutnú podmienku nášho kvalifikovaného verejného pôsobenia a vyjadrovania sa o jazykovej problematike. Tento stav nie je možné dosiahnuť, keď nebudeme poznať základnú jazykovednú literatúru (gramatiku, výkladový slovník, výslovnostnú a pravopisnú

príručku) a keď ju pri práci s jazykom nebudeme vhodne využívať.

Na účinné rozvíjanie a pestovanie nášho vzťahu k jazyku je ďalej nevyhnutný nepretržitý **kontakt s literárnymi prejavmi** najmä od dobrých autorov, so živou hovorovou rečou, ako aj s ostatnými podobami národného jazyka.

Aby opísaný stav v ovládaní a používaní jazyka u jednotlivca bolo možné dosiahnuť, je potrebné predovšetkým nájsť si vzťah k jazyku, objaviť ho medzi hodnotami, ktoré vyznačujú človeka. Práve takýto vzťah je aj východiskom jazykovej kultúry jednotlivca a zvyšovania jej úrovne. Práve takýto vzťah je základnou, od ktorej sa odvíja odhaľovanie jazykových zákonitostí a poznávanie tajomstiev jazyka. Je isté, že tieto zákonitosti a tajomstvá nám nie sú prístupné bez hlbokého záujmu o jazyk, bez vážneho štúdia jazyka, nikomu nie sú prístupné „na prvý pohľad“ a nie sú prístupné každému.

Na **prebúdzanie vzťahu k jazyku** máme veľa možností a prostriedkov. Nechceme a nemôžeme sa nimi zaoberať v celej šírke, upozorníme tu iba na dva základné: na rodinu a školu. **Rodina** je bezpochyby základným prostredím na odovzdávanie akýchkoľvek poznatkov, skúseností a hodnôt mladšej generácii staršou generáciou, lebo tak ako dieťa dostáva v rodine všetky najdôležitejšie informácie potrebné na život, dostáva takéto informácie aj o jazyku, a to práve prostredníctvom jazyka. Rodina na Slovensku tradične platí ako základný a prirodzený prvok spoločenskej štruktúry, ktorý má rozhodujúci význam pre zdravý rozvoj človeka i spoločenstva. Rodina je aj prostredie, v ktorom sa dieťa prirodzeným spôsobom učí materinský jazyk a do svojho 9.—10. roku si aj osvoji potrebnú slovnú zásobu, ako aj gramatický systém materinského jazyka. Keď pred-

pokladáme, že dieťa v prvej desiatke rokov svojho života prirodzene patrí predovšetkým do rodinného prostredia, uvedomíme si aj nenahraditeľnú funkciu, ktorú rodina plní pri **jazykovej výchove dieťaťa**. Kým v prvých mesiacoch a rokoch si dieťa osvojuje jazyk napodobňovaním rečových prejavov rodičov, najmä matky, s ktorou je zviazané najsilnejšie, ďalej starých rodičov, starších súrodencov a prípadne iných príslušníkov rodiny, v ďalších rokoch, keď už ovláda základnú slovnú zásobu a vie tvoriť vety, nadobúdajú pre formovanie jazykového vedomia veľký význam aj také postupy, ako je **čítanie ľudových rozprávok** alebo rozprávanie rozprávkových či iných príbehov a **spievanie ľudových piesní**, prípadne aj sledovanie rozprávkových hier z rozhlasu a televízie. Nič však nenahradí bezprostredný rodičovský dotyk s dieťaťom, ktorý poskytuje čítanie rozprávok a spievanie ľudových piesní. Práve na tieto formy jazykovej výchovy v rodine treba osobitne upozorniť aj preto, že rodič pri takej príležitosti môže poskytnúť aj informáciu o význame menej bežného slova, na ktoré dieťa pri počúvaní rozprávkeho alebo piesňového príbehu natrafí. Takýto osobný kontakt má veľký význam aj pri rozširovaní slovnej zásoby u dieťaťa a pri rozmnožovaní jeho poznatkov o jazyku vôbec. Pravdepodobne málokoho prekvapíme, keď povieme, že práve tieto formy jazykovej výchovy v rodine sa v našom spoločensťve v ostatných desaťročiach zanedbali a tým sa potlačila aj obrovská sila, ktorú núkajú ľudové rozprávky pri mravnej výchove našich detí a pri formovaní ich hodnotového systému vo všeobecnosti.

S príchodom dieťaťa do školských lavíc vstupuje do jeho jazykovej výchovy organizovanosť a plánovitosť. Malý žiak si začína osvojovať okrem poznatkov z jazyka aj poznatky o jazyku, ako mu ich spros-

tredkúva nová **prirodzená autorita — učiteľ**. Ten by mal dbať nielen o to, aby poznatky o jazyku boli primerané z hľadiska veku a duševných schopností dieťaťa. Malo by mu záležať aj na tom, aby školská jazyková výchova podporovala kladný vzťah dieťaťa k materinskému jazyku a aby sa z hodín slovenského jazyka stali hodiny radosti z nového poznania, aby sa vo vyučovaní slovenčiny vychádzalo z princípu systémového usporiadania jazyka, aby sa dôraz kládol na pravidelné, systémové jazyky a aby prechod dieťaťa z rodinného nárečového prostredia do prostredia spisovného jazyka, ktorý a ktorým sa vyučuje v škole, bol maximálne prirodzený.

Ani rodina, ani škola by sa v jazykovej výchove nemali vzdávať takého prostriedku, ako je **jazyková hra**. Tá má tiež tú veľkú výhodu, že jazykové poznatky rozmnožuje nenápadným a nenásilným spôsobom a podporuje u dieťaťa túžbu poznávať a obohacovať vlastný duševný obzor, rozvíja u dieťaťa príčinnosť a aktivitu. Na jazykovú hru možno používať recitovanie riekaniek, lúštenie primeraných krížoviek, dopĺňovačiek a iných podobných foriem, hľadanie odpovedí na jazykové hádanky a podobne.

Na budovanie a rozvíjanie kladného vzťahu k národnému jazyku, k jazykovej kultúre, ako aj k veciam národnej kultúry vôbec treba dobrú vôľu, vhodnú spoločenskú atmosféru a čas. Všetky tieto činitele sú výhradne v našich rukách, lebo my sami si slobodne určujeme životné hodnoty, pre ktoré chceme žiť, ako aj prostriedky, ktorými sa k nim chceme približovať. V otázkach jazyka by sme mali vychádzať z poznatku, že aktívny vzťah k jazyku a jeho kultúre je činiteľ, ktorý významne obohacuje človeka a jeho život a prináša mu uspokojovanie jeho záujmov a potrieb. Tento aktívny vzťah sa dotýka obidvoch

veľkých oblastí života človeka — rozumu aj citu. Na základe rozumového prístupu si rozmnožujeme vlastné poznatky o jazyku, kým na základe citového prístupu si tieto poznatky upevňujeme ako neodmysliteľnú súčasť nášho ja. Obidve tieto oblasti sú navzájom úzko zviazané a vzájomne sa podporujú. Výchovou, ako aj inými prostriedkami možno cieľavedome budovať taký stav, aby rozumová a citová sféra

človeka aj v otázkach národného jazyka boli v harmónii a v dialektickej symbióze, ktorá by bola zárukou, že jedna druhú bude nielen dopĺňať, ale aj korigovať. Aktívny rozumový, ako aj citový vzťah k jazyku jednoznačne predstavuje významnú kladnú ľudskú hodnotu. S týmto vedomím je nevyhnutné pristupovať aj k cieľavedomému formovaniu jazykového vedomia dieťaťa.

SPRIEVODCA

PO PROFESIONÁLNYCH PERIODIKÁCH

O DETSKEJ LITERATÚRE

INTERNATIONALE JUGEND BIBLIOTHEK — Medzinárodná knižnica detskej literatúry v Mníchove pripravila počas knižného veľtrhu v Bologni výstavu periodík, ktoré sú zamerané na mapovanie a prezentáciu detskej literatúry.

Ako sa uvádza v sprievodcovi, tak vydavатели nazvali publikáciu, ktorá slúžila zároveň ako katalóg výstavy; na svete sa v súčasnosti vydáva v 42 krajinách okolo 205 časopisov venujúcich sa problematike detskej literatúry. Podobný súpis vydala knižnica už v roku 1989, no za posledných päť rokov sa situácia vo svete podstatne zmenila. Objavili sa niektoré nové tituly (36), niektoré zasa, prevažne z ekonomických dôvodov, zanikli (18). Sledovanie cudzej odbornej literatúry danej oblasti je však stále najschodnejšou cestou, ako sa oboznámiť s autormi, ilustrátormi a témami, ktorým sa vo svojej

tvorbe venujú. Preto zostavovatelia sprievodcu privítali predovšetkým nové tituly, ktoré sa objavili v krajinách bývalého východného bloku — v Albánsku, Poľsku, Litve, ale i na Slovensku.

Sprievodca po profesionálnych periodikách o detskej literatúre je akýmsi zrkadlom, odrážajúcim súčasný stav v tejto oblasti. Zostavovatelia v ňom v abecednom zozname podľa titulov uvádzajú stručnú charakteristiku časopisu, nechýba tam periodicita, počet výtlačkov, adresa vydavateľa a distribútora, ba ani cena. Možno povedať, že naša BIBIANA nepôsobila medzi ostatnými časopismi ako Popoluška, či chudobná príbuzná. Odborníci ocenili kvalitu resumé v angličtine a nemčine a prejavili záujem o vzájomnú výmenu jednotlivých titulov.

J. U.

ROZPRÁVKA

ako zdroj krásy a utrpenia

AKO KVET ZA SLNKOM VŽDY SOM OBRACALA

TVÁR KU KRÁSE, DOBRU A LÁSKE.

BOLA SOM SLNEČNÉ DIEŤA — VŠETCI MA LÚBILI

A JA SOM TIEŽ VŠETKÝCH MALA RADA...

Zlata Solivajsová

MILAN JURČO

Kto trochu dôvernejšie pozná básnickú tvorbu Zlaty Solivajsovej, nevyhnutne musel prísť k záveru, že jej človečia i básnická podstata sa formovali v tesnom duchovnom spojení so slovenskou ľudovou rozprávkou. Svojou subtilnou krásou a vysokým mravným imperatívom jej vošla do krvného obehu, aby navždy určovala jej spôsob čítania, myslenia i hodnotenia — vecí neživých, ľudských i transcendentných.

Priam symbolicky sa s motívom rozprávkovej Zlatovlásky stretneme hneď v úvodnej básni jej knižného debutu Jablká plné hviezd (1962). Dozista nie náhodou práve ona, stelesnenie vznešenej krásy i utrpenia, ako dobrá víla je prítomná pri zažívaní básnickej lampy dovtedy takmer neznámej poetky. A po dlhých rokoch, plných bolestných osobných drám a tektonických spoločenských otrav, môžeme sa konfrontovať s viacnásobnou rozprávkovou tematizáciou v štylizácii básnického subjektu do rozprávkovej sestry, čo si bratov hľa-

dá aj v záverečnej básni jej zatiaľ poslednej básnickej zbierky Pierko po pierku (1992). Takto podstatne a celkom hmatateľne ľudová rozprávka vystužila a pevne zopla oba konce poetkinho prerušovaného a neraz i drsne zlomeného básnického oblúka.

Rozprávka je pre ňu synonymom dobra a krásy, je presnou mierou vecí ľudských i neľudských, zrkadlom sebapoznania, prostriedkom básnického sebayjadrenia. Je nástrojom, na ktorom básnik vyludzuje tóny a v speve prezrádza svoje najvnútornejšie poruchy, myšlienky i túžby.

V zamyslení sa nad svojimi počiatkami rozprávkovými pokusmi autorka prezradila, že skrze ne a v nich sa vlastne zachraňovala i skrývala vo chvíľach samoty. Toto vysvetlenie potvrdzuje aj vznik širšie koncipovanej rozprávky SVIETNIK S HOLUBIČKOU (1968). Vo veciach tvorby zohráva podstatnú úlohu oscilácia medzi zákonitosťou a náhodou. U Solivajsovej sa oboje vhodne prepojilo v polovici šesťdesiatych rokov, keď v rámci

tvorivého štipendia pricestovala do Budmeríc, aby dokončila novú básnickú zbierku. Hneď po príchode do Domova spisovateľov ochorela a zostala na lôžku. V osamotení (hanbila sa pozvať lekára) upierala svoj zrak na kovový svietnik, ktorý kúpila v Bratislave. Horeli na ňom dve červené sviečky a ich plamene sa nebezpečne načahovali za krídlami čiernej holubičky ...

Podobne ako veľký dánsky rozprávkar aj ona sa inšpirovala konkrétnou vecou. Výmyslom ju oživovala, vkladala zmysel do jej existencie. Do fiktívnej roviny sa mimovoľne vplietali samozvané spomienky z detstva. Psychické deje v horúčke blúzniacej Veronky sa odohrávajú na rozhraní sna a reality. Veronkina choroba je len rámcovou situáciou rozprávky. Do jej osnovy spisovateľka vtokala príbeh dvoch sviec a bábičky Milky.

Svietnik s holubičkou je vlastne rozprávkou o premenách. Každá postava vyrozpráva Veronke príbeh svojej predchádzajúcej metamorfózy. Iba holubičkin „životopis“ nie je takto ukotvený. Možno preto, že už od svojho stvorenia je na stĺpiku mocne prikutá. Takže jej bytie sa redukuje na obraz túžby jej duše: „*Každá holubička túži lietať pod belasým nebom, zobať zrna rozsypané po zemi, kúpať sa vo fontáne na námestí, sedieť ľuďom na plecia a večer sa vracieť do svojho hniezda.*“ Ukáže sa však, že aj železnú prikutosť možno nezištnou láskou prekonať. S pomocou klavírnej melódie a odklinacej pesničky dokáže to Veronka.

Najväčšiu obeť v prospech chorej Veronky je schopná priniesť bábička Milka (je ozvenou z autorkinho detstva, ako dokazuje motív plavej bábi-

ky v zbierke Vyhnanie z raja), jej premena je totiž najriskynejšia. Zároveň je to jediná aktuálna metamorfóza, uskutočnená priamo v procese Veronkinej choroby. Uprostred Sahary Milka prosí Slnko, aby ju premenilo na ľad. Obeť, prýštiaca z bezhranične milujúceho srdca, nebolí, aj keď smeruje k sebazničeniu: „*Veľmi dobre mi bolo v твоjich ústach*“, zdôveruje sa Veronke. „*Bolo mi tak dobre, že som navždy chcela ostať vodou, ktorá ti zahasí každý smäd.*“

Základnými obrazmi kaleidoskopu snových metamorfóz sú nesporne autorozprávania dvoch sviec. Na výzvu čiernej holubičky začne rozprávať Svetluška, „napoly dievča, napoly svieca“. Keď ešte bola dievčatkou, prichodilo jej chodiť do školy cez tmavý les. Jedného dňa našla ohnutý stromček. Pokúšala sa ho narovnať a podprieť, ale zlá lesná žienka sa nahnevala a oboch ich premenila na sviece. Dievčatko totiž chcelo byť s ním, „*nech sa deje čokoľvek*“. A preto dobre volila, keď na otázku zlej víly, čím si doma svieti, povedala — sviecou. Lebo len tak sa mohli ocitnúť vedno vo svietniku.

Najbizarnejším a epicky najširším príbehom je rozprávanie Plamienka, syna kráľa Ohňovej zeme. Nielen preto, že je to príbeh dvojnásobnej metamorfózy (kráľovná zelených ohňov ho ponajprv zakliala do stromčeka, a potom spolu s dievčaťom na sviecu), ale i preto, že má najhlbší filozofický podtext: autorka v ňom reflektuje vzťah slobody a otroctva, hrdosti a pokory. Neobíde ani ambivalentnú podstatu ohňa ako živlu, ktorý raz prináša skazu a smrť, inokedy oslobodzuje, predlžuje život. Široká je škála farieb ohňa

a bohatá je rôznosť jeho funkcií. Osobitne tento príbeh dokazuje, že Solivajsovej poetika je blízka poetike romantikov: rozprávanie Plamienka je zmesou prvkov halucinácií, sna, ale aj filozofických a etických ideí. Navyše možno tu nájsť aj stopy po diskkrétnej secesnej linke v opise príchodu jari,

keď si kvety vyberajú farby na nové šaty a stromy nedočkavo vystierajú k nebu ruky, aby im navlieklo kvietkované rukavičky ...

Význam motívu sviec a jeho symbolického podtextu je podčiarknutý aj faktom, že Veronka vo vlastnom snovo-fiktívnom príbehu prepája svoj

osud s osudom sviec: kedysi vraj aj ona bola malou ružovou sviečkou... Takže v okamihu, keď Svetluška a Plamienok dohárajú a keď ich dym stúpa rovno k povale, istotne si už vie dať správnu odpoveď na otázku, v čom spočíva zmysel života: Buď pohodlne ležať v škatuli a udržiavať sa pri žitom-nežitom živote čo najdlhšie, alebo si plniť svoje poslanie — svietiť a v plameni sa pomaly stravovať...

Ak svojím osobným stotožnením chcela Veronka vzdať hold sviecam a ich údely, ktorý je rovnako krásny ako užitočný, autorka rozprávky chtiac-nechtiac vzdala hold najväčšiemu rozprávkarovi sveta — Hansovi Ch. Andersenovi. Solivajsovej Svetník s holubičkou akoby po dlhých desaťročiach naplnil sen Andersenovej Starej lampy. Dlhú slúžila ľuďom a vie, že po zvesení z pouličného kandelára ju čaká premena. Nerada by zhrdzavieť a zmeniť sa v nič. Odvážila by sa prejsť ohňom v taviacej peci, aby sa v novom živote mohla stať svietnikom. Jej vrcholným šťastím by bolo dostať sa k básnikovi... Ale sen starej lampy zostal len snom: neprešla procesom premeny a posledné dni dožívala vo foteli lampára. Takže Solivajsovej dievčatko sa naozaj rozhodlo správne, keď pred vílou zatajilo lampu a spomenulo si na sviecu. Nedostalo sa síce do kytice kvetov v rukách anjela (ako o tom snívala Andersenova lampka), ale na svietnik, kde sa zmesť aj jej priateľ...

Pre nás je podstatné, že svietnik sa vskutku dostal do rúk básnika. A na krídlach poetkinej fantázie vošiel do izbičky chorého dievčatka. Napokon skrze oboch, autorku a jej Veronku, vnikol aj do našej čitateľskej intimity,

aby ju obohatil citovo aj mrayne obrodil.

Ako pre mnohých mladých ľudí aj pre Zlatu Solivajsovú bola rozprávka krajinou zázrakov, rišou tajomstiev, spoľahlivým radcom i zárukou splnenia tajných nádejí: „*Íst dakam (Do rozprávky) Hladať princa*“ — šeplo dievčatko dobrej víle v básni Želania v čase, keď ešte túžilo po bábike plavej (zb. Vyhnanie z raja). Neskôr, už ako umelkyňa, prezrádza, že do rozprávky sa utieka pred drápami bolesti a vlnami smútku, ktoré neraz až po okraj zaplavujú jej dušu.

„*Smutná až po oči kráčala som po chodníku vedľa rieky*“ — doslovne takto sa začína jej prvá rozprávka zo zbierky Kľúč od každých dverí. A to bolo to správne rozporenie, v ktorom dokázala dešifrovať odkaz podmorskej princeznej Mar, napísaný na zelenom lístku lipy. Len na základe vnútorného stotožnenia mohla sa zrodiť rozprávka plná exotickej krásy a nežného citu lásky.

Už pri orientačnom listovaní súborom pätnástich rozprávok skúsenejší čitateľ ľahko zistí, že zbierka nevznikla na základe vopred určeného plánu, ale že sa jednotlivé prózy rodili príležitostne. Len dodatočne vytvorili kompaktné literárne spoločenstvo.

Aké stimuly provokovali úspešnú poetku k tvorbe rozprávkovej prózy? Aké situácie vytvárali atmosféru, v ktorej sa rodí rozprávka? Ak by sme si mysleli, že na takto položené otázky možno odpovedať opisom jednej modelovej situácie, nepochodili by sme. Jemná senzibilita poetky rezonuje na rôznorodé, často priam protichodné podnety odrazu. Je však nesporné, že jedným zo základných zdrojov jej roz-

právkovej kreativity sú spomienky na detstvo, konfrontácia svojho detského času s detstvom vlastných detí. Vyvolávanie predmetov z tmy zabúdania, spomienky na dôverné rozhovory s vecami, ktoré jej bývali blízke a skrze ktoré lepšie spoznávala iných i vnútornú podstatu seba samej:

*Je veľa vecí na svete, / ktoré vstupujú
do nás, / cez ktoré vstupujeme do
seba / pre zabudnuté kľúče.*

(Jablká plné hviezd, s. 53)

Jej rozprávka vedie neustály dialóg s jej poéziou. Jej poézia je bez rozprávkových motívov nemysliteľná. Ony už v detstve spoluvytvárajú etický fundament jej budúcej básnickej výpovede. Priam modelový príklad vzájomného prepájania spomienok na detstvo s aktuálnym časom svojich detí a so všetkým, čo by malo byť trvale prítomné v nás, nájdeme už v spomenutej úvodnej básni debutu *Jablká plné hviezd*. Ide o ono tajomné rozhranie, na ktorom sa svetlo ostražito dotýka tmy a tma mlčky, ale urputne nastupuje do útoku v hustnúcom šere izby. Vtedy stará mama preruší čítanie Životov svätých a vnučke podá cylinder lampy, aby ho očistila. Ešte skôr, ako sa knôtu lampy dotkne plameň a izba sa vytrhne zo zvierajúceho objatia tmy, dôjde k dôvernému dohovoru dieťaťa a vecí... Tento intímny moment naveky poznačí citlivú dušu dievčatka. Navždy v nej zostane vpísané „zaklínadlo“ starej mamy, ukryté v prostom ľudskom slove: „Dobrá večer“. To vďaka nemu vec sama prerástla do symbolu: „*Som tvoja / lampa vždy tam / kde zachytí tá tma ...*“ (Báseň *Búrka vo Vyhnaní z raja*).

Nie, ani v rozprávkovej próze ne-

mohla sa vyhnúť tomuto predmetu s magickou mocou. Lampa s neviditeľným svetlom je jednou z najpoetickejších a významovo najdráždivějších rozprávok, najmä pre jej obsahovo nejednoznačnú, filozoficko-spirituálnu koncovku.

Kde hľadať kľúč ku skrytým významom Solivajsovej autorskej rozprávky? Nesporne v autorskom subjekte, v jeho totožnosti tak v oblasti poézie, ako aj prózy. Je vzácné jednotný, homogénny, esteticky zaokrúhlený. Svoje vnútorné bohatstvo, svoju hviezdnu i hviezdovitú podstatu nám odhalí až po rozkrojení. Podobne ako jablko, ktoré je v poetologickom systéme Solivajsovej symbolom obrazu sveta, rozčleneného na svet nebeský a pozemský. Analogicky sa diferencuje aj tvorivé dielo spisovateľky na svet poézie a svet rozprávkovej prózy — so spoločným esteticko-etickým jaderníkom. Jeden svet sa zrkadlí v druhom, vzájomne sa identifikujú i verifikujú rovnako v pravde, ako i v kráse. Jej ľudským i tvorivým krédom je, že cesty za poznaním pravdy a za objavovaním krásy treba opakovať — lebo ani dva dni po sebe nie sú rovnaké. Aj sám poznávajúci subjekt sa neustále mení.

Paradox Solivajsovej rozprávkovej prózy spočíva v tom, že napriek faktu, že ľudová rozprávka tvorí bazálnu vrstvu jej etického podložja, jej autorská rozprávka akoby sa v štylistickej i kompozičnej rovine priam radikálne od nej dištancovala. Jej zbierku *KLÚČ OD KAŽDÝCH DVERÍ* vytvára pestrý súbor subžánrových foriem rozprávky (v rozpätí od rozprávky fantastickej cez sci-fi až po rozprávku poviedkovú), komplex rôznorodých námetových okruhov, štylistických postupov

i funkcií. Tendenciu k artistnosti vidíme v akcentácii idey krásy, vo filozoficko-mravných alúziách na tvorbu A. de S. Exupéryho (Dášenka a neviditeľný pes, Ako vyzerá svet), v ozvenách na tvorivé postupy H. Ch. Andersena, napríklad v značnom zastúpení opisných partií v pásme rozprávča. Solivajsovej nie je cudzia ani utilitárna funkcia rozprávky, či už v didaktickosti otvorenej (Najkrajšie meno) alebo maskovanej (Prerušený rozhovor, Ako vyzerá svet).

So žánrom rozprávky sa obyčajne spája predstava vysokej miery dejovosti. Treba povedať, že tento typ rozprávky nie je charakteristický pre Solivajsovú. Svoje rozprávkové štruktúry stavia na charakteroch a na okolnostiach, v ktorých sa postavy prezentujú (Bielohlávk). Namiesto deja, ktorý by sa ponáhlal k svojmu vyvrcholeniu, je tu skôr vlnenie, pohyb hore-dolu, tam i sem, lezenie v kruhu. V rozprávke Ulitko z Pažitkova takmer celú textovú plochu pokrýva persiflujúci a ironizujúci opis príprav príslušníkov dynastie Ulitkovcov na vrátenie návštevy susedovi kráľovi Plazivkovi-Pretekárovi v Šalátove. Každý pokus sa skončí tragikomicky: bez kompasu, ktorý si doma zabudli (a veď dom si nesú so sebou!), vlastne ani nevedia, kam majú ísť. Nečudo, že ten najdomýšľavejší z nich, ktorý sa dá zverbovať do zberu, dostane sa síce až do zahraničia, ale skončí vo vriacej vode.

Na základe pohybovej a funkčnej cieľavedomosti škovránka možno za významný protiklad rozprávky o slimákoch považovať rozprávku MODRÉ Z NEBA. Škovránok vie, že jeho údelom je spevom vysloviť všetko, čo vidí a cíti. Ibaže vytýčil si nedosia-

hnuteľný cieľ, keď svojej márnomyseľnej a škriepnej žene prisľúbil doniesť modré z neba ... Stratil sa v nedozier-nych hĺbkach neba a jeho potomkovia ho darmo hľadajú ...

Azda najvyšším stupňom dejovej absencie vyznačuje sa STRATENÁ ROZPÁVKA. Zmysel života pána Násobilku sa scvrkol na suchopárnu počtársku evidenciu vecí, s ktorými prišiel do styku: zákuskov, hračiek, okien, kvetináčov ... Veci sú preňho mŕtve predmety, ktorých hodnota sa dá vyčíslieť v korunách. Z iného aspektu ho nezaujímajú. Takže aj z koncertu, kde sa dostal raz za života, odchádza hneď, len čo zrátal počet hudobných nástrojov. Ich reč, hudobný prejav, krása umenia — to všetko je preňho bezvýznamné. Takto žije až dovtedy, kým sa jedného dňa nepotkne. Doslovne i metaforicky — o vlastné detstvo zvecnené „dúhovou sklenkou“, odpočívajúcou dlhé roky pod kameňom v parku. Pán Násobilka ju vezme do prstov, zahľadí sa do nej a zrazu sa mu vybavuje všetko krásne, čo v nej videl v detstve. Identifikuje sa s ním a opäť nadobúda nielen svoj minulostný, ale i ľudský rozmer. Ako by spolu s fantastickými predstavami voľakedajšieho dieťaťa prijímal aj skutočné hodnoty života, ktorý mu tak prázdno a hlúpo pretiekol pomedzi, ani nie prsty, ale číslice a mince.

S atribútom dejovej statickosti súvisí epické rozkonárovanie sujetu. Tento fakt možno príkladne ilustrovať na rozprávke AKO VYZERÁ SVET. Zatiaľ čo v Stratenej rozprávke sa v zrkadlení obrazov dúhovej sklenky prezentujú dramatické predstavy chlapca túžiaceho po hrdinstve a dobrodružstvách, v próze Ako vyzerá svet ide

o konfrontáciu názorov, panoramatických pohľadov a rozporných postojov k životu. Väčšina mravčích súkmeňovcov je spokojná s tým, čo vidí z toho svojho konára na hruške neďaleko mraveniska. Načo liezť vyššie, keď svet je vlastne zovšadiaľ rovnaký!? Iba malého hnedého mravca ženie túžba vidieť všetko, čo vidieť možno: všetku rozmanitosť sveta. Hnedý mravček je navyše estét: „*Ó, svet je krásny!*“ zvolá, keď sa mu podarilo vyšplhať na najvyšší list hrušky. Čoskoro s ním uzaviera priateľstvo, motivované túžbou po poznaní a vzájomnou potrebou ochrany. Malý hnedý mravec v každom počasi meria cestu hore a dolu kmeňom hrušky. K tomu svojmu listu ... V protiklade so škovránkom, ktorý sa stratil v oceáne neba, nechcel dosiahnuť nemožné. Uvedomil si hranice svojich síl a neustále udržiaval kontakt s rodným spoločenstvom v mravenisku. A preto je jeho život zmysluplný a harmonický (ako Andersenovej Starej lampy).

Už sme povedali, že autorke ide o veci, o vzťah človeka a veci. Nie však o ten enumeratívny, čisto vecný a vyjadriteľný v peniazoch, ale o hlbinný, skrytý pod povrchom a maskovaný javovým rúchom vecí. Túto svoju bytostnú tému Zlata Solivajsová najpresvedčivejšie stvárnila v rozprávke **KLÚČ OD KAŽDÝCH DVERÍ**. Jej význam v súbore próz akcentovala už faktom, že jej názov použila v pomenovaní knižky.

Už v úvodnej rozprávke autorka naznačila, že veci sa človeku otvárajú ako listy — len v intimite ľudského tepla. Príbeh princeznej Mar sa stane čitateľným až potom, keď rozprávačka vytvorí pre lipový lístok bezpečnú

schránku zo svojich dlaní. V poeticko-metaforickej rozprávke **KLÚČ** od každých dverí obecný pastier Vincko žije v takomto dôvernom harmonickom vzťahu dokonca s dvoma vecami. V tomto prípade on je nimi zovretý a chránený pred zlobou sveta. Sú to dubové dvere, na ktorých spáva a sníva, a basa, ktorej sa večierkami zveruje so všetkým, čo cez deň skúsil a zažil. V takomto súladnom spoločenstve žili dovtedy, kým starosta pastierika z domčeka nevyhnal. Vincko stratil strechu nad hlavou, ale neľaká sa budúcnosti. Z dôverného rozhovoru vecí vie, že zvuk basy otvára každé dvere. A zostáva len na pozornom čitateľovi, aby sám prišiel na to, že podstatný nie je ani tak samotný zvuk nástroja, ako súzvuk duší: ľudskej i tej, ktorá si pamätá časy, keď ešte sídlila v javore.

Svoju vieru v možnosť spolupráce ľudí so spoločenstvami živočíchov Solivajsová príkladne vtelila do rozprávky **PRERUŠENÝ ROZHOVOR**. Typologicky ju možno označiť za akčnú prózu. Podnetom pre jej vznik bola jednak spomienka na zážitok z detstva (počúvanie tajomného hučania v telefónnych stĺpoch), jednak aktuálna situácia na plážovom kúpalisku v istý letný deň. Problémová situácia, ktorú treba riešiť, nastane v okamihu, keď sa pretrhnú dróty na telefónnych stĺpoch. V tej chvíli sa totiž prestali počuť znepokojené hlasy dvoch veľmi si blízkych, ale priestorovo veľmi vzdialených ľudí. Závažnosť situácie si ako prví uvedomia mravčí prieskumníci. Vedia však, že na odstránenie poruchy ich sily stačiť nebudú. Okrem svojich súkmeňovcov zapájajú do jej riešenia príslušníkov ďalších živočíšnych druhov: lienku, motýľov, vrbcov (pripo-

menúť treba, že autorka ich vôbec nechápe ako živočíchy v prísnom slova zmysle, ale ako mysliace a cítiace bytosti — preto dôsledne používa zosobnené formy). Vo vzájomnej spolupráci sa im podarí upozorniť na poruchu najprv deti a prostredníctvom nich aj kompetentných dospelých — správcu a údržbára. Akcia prebehne plynule a rýchlo, takže o chvíľu si už po spojených drôtoch opäť letia v ústrety po sebe túžiace hlasy. Z opisných partií za povšimnutiahodné považujeme tie, v ktorých spisovateľka očami mravcov persifluje svet ľudí.

Ak prózu Prerušený rozhovor považujeme za vrchol autorskej tematizácie idey o možnosti súladných vzťahov medzi ľudskou civilizáciou a svetom prírody, potom ABECEDU PRE OBLUDY musíme považovať za jej negatívny protipól. Vieme, že vznikla ako bezprostredná reakcia spisovateľky-vlastenky na vojenskú intervenciu do Československa v auguste 1968. Stimulom pre jej vznik bol jav politického významu, ktorý každým demokraticky cítiacim občanom silne otriasol. No akokoľvek by sa nám zdalo, že jej zaradenie do zväzku rozprávok pre deti bolo neorganické (už aj preto, že alegorická forma je pre detského čitateľa náročná), nie je to pravda. Ak totiž vychádzame z hlboko humánneho tvorivého kréda autorky, musíme priznať, že sa doň dostala celkom zákonite. Ba čo viac, súbor rozprávok sa len s ňou sformoval do celku, ktorý môžeme vnímať v jeho významovo-tematickej dynamike a prepojenosti, ako aj žánrovej pulzácii. Zo žánrového aspektu chceme upriamiť pozornosť čitateľa na komplementárny vzťah alegorickej Abecedy pre obludy

ku groteske Medené slnko. I táto súvislosť je celkom logická: autorku sama skutočnosť donútila domyslieť a časovo i významovo prehodnotiť fenomén ľudskej malosti a zloby. Ľudskú malichernosť, sebeckosť a vládychtivosť odnikiaľ nemožno vyhnáť natrvalo: pomedzi rebriny rozbehnutého vozíka vždy čosi prepadne a ako zlé semeno vyklíči rovno na našej ceste ... A ak by sme niekedy na tento fakt zabudli, v živote sa nám to vypomstí. Na pokojnej zemi zabubnujú kopytá koní, zadrnčia oceľové pásy tankov a z noci na ráno rozrumsia harmonické súzitie spoločenstiev ...

Ak Zlata Solivajsová usvedčila agresívnu obludu z analfabetizmu, bolo to, nazerajúc na vec z aspektu jej hodnotového systému, jedno z najvážnejších obvinení. Vieme totiž, že ona považuje fenomén gramotnosti za nevyhnutnú podmienku pre možnosť vzniku dialógu a nadviazania vzájomného porozumenia nielen medzi jednotlivcami, ale aj medzi spoločenstvami. Práve gramotnosť umožňuje príslušníkom jedného sveta nadviazať kontakt s inými svetmi. Opäť využime konfrontáciu poézie a prózy, spomienky na detstvo s fiktívnym obrazom života v mravčom spoločenstve. V už spomínanom obraze pravidelnej očisty cylinder lampy lačno číta zvesti z palcových titulkov novín, až pokým „*černá písmen nezakryla černá predošlého večera*“ (Buď svetlo). Takže nielen očistná, ale aj obohatená svetlom poznania môže potom o to jasnejšie svietiť. Dozista nielen na osudy Zlatovlásky a svätých ... Rovnako nám už známi mravčí prieskumníci si získali najväčšiu slávu práve tým, že sa naučili čítať a tým, že dokázali včas informovať

svojich súkmeňovcov o dobrých i zlých správach zo sveta ľudí. Proces výmeny informácií a poznávania chápe Solivajsová ako večný, nikdy sa nekončiaci, takže aj mrzák — spráchnivený peň — sa po nociach učí morzeovku hviezd a popol, svedok vecí minulých, udržiava si v pamäti všetko zapísané ... (Vyhnanie z raja, s. 57).

Tam, kde nie je dostatok predpokladov a ochoty artikulovať slová a myšlienky, nastupuje nepochopenie a vzápätí skaza, zmar, bezprávie. Takúto neľudskú a bezduchú obludu Solivajsová zobrazila v podobe tanku, disponujúceho hrubou ničivou silou. A ak v koncovke rozprávky musí tank zväžať do doliny ťažké kmene dreva a na jeho hlavni, chrliacej kedysi dym a ničivý oheň, drozd učí svoje deti spievať mierovú lesnú hymnu, treba v tom vidieť nielen formu trestu za previnenie, ale aj značnú dávku autorskej irónie a sarkazmu. (Podobne sa majú veci aj v pointe rozprávky Medené slnko: kráľovský kotlík-slnko nájde bača a odvára v ňom chutnú sladkú zinčicu). Takto nebojácne sa spisovateľka postavila na ochranu pravdy a spravodlivosti harmonického sveta, v rozprávke i v skutočnosti. Bránila krásu sveta, právo každej bytosti na slobodu a život v mieri.

Čím bola teda rozprávka pre Zlatu Solivajsovú? Azylom vo chvíľach smútku a samoty. Útekom do ríše krásy a fantázie. Nesporne aj tým, o čom vydávajú svedectvo najmä tie s exotickými námetmi: Rozprávka na lipovom lístku, Lampa s neviditeľným svetlom. Autorka však veľmi skoro prišla na to, že žáner rozprávky unesie i vážne humanistické a etické posolstvo a že ho dokáže tlmočiť rovnako zrozumiteľne a úspešne tak detskému, ako aj dospelému čitateľovi. A napokon — pod náporom skutočnosti — si ho vyskúšala aj vo funkcii zbrane proti zlobe sveta a nepravosti každého druhu ... A keďže moc nemlčala, potvrdila úspešnosť zásahu. Okrem toho dobre poznala abecedu umlčievania protivníkov, metódy falšovania pravdy, potláčania slobody. Prikázala autorku prenasledovať, zakázala jej publikovať. A jej rozprávkové deti dala vyhľadať, zhromaždiť a zničiť ...

„Máta ma po nociach ako zavraždené dieťa, ktoré nemá ani vlastný hrob“, povedala o zbierke rozprávok po novembri 1989. Ale knižka Kľúč od každých dverí žila a žije vo vedomí súčasníkov po celé tie roky ... Iba oslobodené a demokratické vydavateľstvá sa k nej správajú ako k nežiaducej pas-torkyni ...

■ ■ ■ „*Stále nás odniekiaľ vyhánajú. Najskôr z detstva, z rozprávok, snenia, potom z ilúzií o svete i sebe samom. Niektoré vyhánanie je normálne, patrí k dospievaniu. Horšie to začne byť vtedy, keď ťa vyhánajú z práce, z fungovania v spoločenstve, z vedomia v národe. Všetky tieto druhy vyhánania som zažila.*“

ZLATA SOLIVAJSOVÁ ■ ■ ■

Narodila sa 6. mája 1922 v Nitrianskej Blatnici. Do ľudovej školy chodila v rodisku, do Štátnej meštianskej školy vo Veľkých Ripňanoch. Spočiatku pracovala ako kultúrno-propagačná referentka v knižnom veľkoobchode, neskôr sa stala redaktorkou novovzniknutého Stredoslovenského vydavateľstva v Banskej Bystrici. Skladať verše sa pokúšala už na meštianskej škole. Spočiatku tajne, len pre seba, neskôršie ich posielala aj do časopisov (Nový svet; Život) a novin. Pre potreby Krajského bábkového divadla v Banskej Bystrici preložila hru K. Drimla Šuki a Muki a B. Svatoňa Staronová komédia.

Na začiatku 60. rokov vydala svoj básnický debut Jablká plné hviezd. Priaznivý čitateľský ohlas ju podnietil k ďalšej tvorbe, predovšetkým básnickej (Vyhnanie z raja), ale aj prozaickej, najmä rozprávkovej (Svietnik s holubičkou; Kľúč od každých dverí). Jej najčastejšími inšpiračnými zdrojmi boli hrejivé spomienky na detstvo, hlboké zážitky z často opakovaných dotykov s prírodou, láskajúce i zraňujúce city ľúbosti. Solivajsovej tvorba je príbehová i expresívna, intelektuálna i citová, plná tichej pokory, ale i plamennej apelatívnejosti. Hoci sa na povrchu javí ako vyrovnaná a harmonizujúca, v hĺbke svojej podstaty je rozvíchrená, bolestne zraňovaná každou krivdou a nespravodlivosťou.

Temnejšie farby a disharmonické akordy znateľne pribudli v jej tretej básnickej zbierke Pierko po pierku, ktorá vyšla až po dvadsaťročnej nútenej publikačnej prestávke. Jej druhá časť s názvom Koniec leta je svedectvom jej občianskej statočnosti v období po vstupe cudzích vojsk do našej vlasti, v časoch bojzlivej mlčanlivosti a všeobecnej pretvárk, keď krutý totalitný režim Zlatu Solivajsovú vylúčil zo Zväzu spisovateľov a pozbavil zamestnania. Rehabilitovaná bola až po roku 1989. V súčasnosti zastáva funkciu predsedníčky Stredoslovenskej odbočky Spolku slovenských spisovateľov.

POÉZIA:

Jablká plné hviezd. Banská Bystrica 1962. Vyhnanie z raja. Bratislava 1967. Pierko po pierku. Bratislava 1992.

PROZA:

Svietnik s holubičkou. Bratislava 1968. Kľúč od každých dverí. Banská Bystrica 1971.

LITERATÚRA:

Som asi tá hôľna ostrica (rozhovor s M. Jurčom). Zlatý máj 1990, č. 6.
Ivan Plintovič: Básnický humanizmus. Literárny týždenník 1993, č. 19.
Š. Šimko: Poézia so všetkými atribútmi. Literárny týždenník 1993, č. 19.
Z. Kasáč: Účasť na tvorbe svetla. Slovenské pohľady 1993, č. 6.
Objať svoj balvan (rozhovor s V. Kondrátom). Literárny týždenník 1993, č. 21.

(mj)

KLÚČ OD KAŽDÝCH DVERÍ

Na konci dediny, v domci so slamenu strechou býval Vincko Muzikant. Ak vravím „býval“, je to iba časť pravdy, lebo v skutočnosti chodil doň iba spávať.

Jediným Vinckovým majetkom bola basa, ktorej dal meno Barborka. Ak by niekomu bolo divné, že basa mala ľudské meno, nech nezabudne, že basa bola jedným Vinckovým spoločníkom i jedinou priateľkou. Vincko vedel, že na svete je veľa bás, ktoré sa jedna druhej navzájom podobali ako vajce vajcu, ale Barborka bola iba jediná. Preto ak sa niekto Vincka spýtal na jeho majetok, nepovedal, že má Barborku, ale:

„Mám vlastný kľúč od dverí.“

A bola by to pravda, lebo basu Barborku mal za priateľku.

Na ten kľúč od dverí bol Vincko nesmierne hrdý. Vlastný kľúč od dverí mu dával pocit istoty a sebavedomia. Chalupa patrila obci, ale kľúč nosieval Vincko pri sebe, a tak si mohol myslieť, že je jeho. A kto má kľúč od dverí, to už akoby mal aj dom.

Sama chalúpka však bola taká prázdna, že nebyť basy Barborky, ani vietor by sa nemal kde hrať na skrývačku. Dokonca ani posteľ v tom domci nebola, a keď išiel Vincko večer spať, zvesil si z pántov ťažké dubové dvere, aby nemusel ležať na holoj zemi.

Vlastne aj to je len časť pravdy, že Vincko bol muzikant. V skutočnosti bol obecným pastierom. Od svitu do mrku pásol kravy a len večer, keď zahnal stádo kráv do dediny, mohol

byť muzikantom. Alebo v nedeľu a vo sviatok, keď bývali v dedine zábavy, tancovačky a svadby, lebo vtedy dedinská kapela hrávala a ani Vincko nemohol chýbať. Muzika bez basy by bola bývala ako chlieb bez kôrky. A keďže bol Vincko na každej muzike taký dôležitý, ušla sa mu aj tá prezývka: Muzikant.

Večermi hrával Vincko na base a obaja sa pritom cítili takí spokojní so sebou i so svetom ako málokto. A keď prišiel Vincko domov večer, nezabudol Barborku vyzozprávať, čo všetko za celý deň videl a skúsil, aby aspoň takto Barborku vynahradil celodenné čakanie.

Vždy ráno, keď Vincko odchádzal za svojim stádom, naklonil sa k Barborku a rozlúčil sa s ňou:

„Do videnia, Barborka.“

A basa Barborka, niekedy ešte rozospatá, Vinckovi odpovedala:

„Cé-Dé-Á-É!“

Takto sa basa Barborka lúčila s Vinckom, keď bola dobre naladená. Keď však bola rozladená, odpovedala mu:

„É-Gis-Há!“

Ale občas bola Barborka nielen rozladená, lež aj unavená, a vtedy sa ozvala stručne:

„Há-Dé!“

Za kravam nemohol Vincko predsa chodiť s Barborkou, bola by mu zavadzala. Ale kľúč od dverí si mohol vziať do vrečka, zavše sa ho dotknúť a myslieť pritom na Barborku a na domec, ktorý bol síce ošarpaný, načisto prázdny, ale mal strechu

— a to je na každom dome najdôležitejšie.

Aj base Barborke bývalo zavše cli-vo a smutno. Bola by sa rada s niekým porozprávala, pohrala, ale nebolo nikoho, kto by jej cez deň robil spoločnosť.

Niekedy prišiel Vincko taký unavený, že sa mu nechcelo ani rozprávať, ani hrať, len si ľahol na dubové dvere a hneď zaspal. Vtedy bola Barborka vďačná, ak vietor vbehol dnu otvorenými dverami a prepletal sa pomedzi struny. Aj nočná mora alebo iná chrobač sa občas zaplietla do strún, a struny sa rozochveli a hrali akoby samy od seba. Barborka vtedy vydala zo seba nejaký tón a Vincko, ktorému sa v spánku marilo, že je už ráno, polohlasne zašomral:

„Do videnia, Barborka!“

Potom sa obrátil na druhú stranu a spal ďalej.

Basa Barborka bývala v noci opretá o hranu dubových dverí vedľa spiacieho Vincka. Keď nastala noc, keď aj vietor zaspal niekde v tmavom kúte, dubové dvere zapraskali a začali spomínať, ako to bolo, keď bývali ešte vysokánskym, mohutným dubom uprostred lesa. Pamätali sa na všetko tak jasne, akoby sa to bolo všetko iba včera odohralo. Mali v pamäti prvé roky života v lesnej škôlke, deň, keď ich presádzali do hory, a tak ako kedysi starostlivo chránili vtáčence, aby nevypadli z hniezd v korune, ani dosiaľ im nevypadlo z pamäti ani jedno z týchto vtáčích hniezd.

Basa Barborka počúvala, ani nemukla. Ozvala sa iba vtedy, keď dvere prišli vo svojom rozprávaní až k prvému úderu sekery, lebo aj ona mala v pamäti podobnú bolesť, na ktorú nemohla zabudnúť. Bolo to jediné tajomstvo, ktoré mala pred Vinckom. A keď pod jeho prstami občas vylúdila mimoriadne smutný alebo

falošný tón, Vincko ju znova a znova preladoval a stále sa mu to nepozdávalo. Nemohol vedieť, že Barborka si práve vtedy spomenula na ostrie sekery a pily, na nespočetné údery dláta, ktoré musela pretrpieť, kým sa stala tým, čím bola: basou Barbor-kou, hudobným nástrojom.

Jedného jesenného dňa, keď bolo vonku mimoriadne chladno a veter-no, kravy sa plašili a pobežovali z miesta na miesto, takže Vincko nestačil zavracať. Stratil pritom kľúč od dverí chlalučky, v ktorej bola zatvorená jeho Barborka. Vincko to zistil až večer, keď sa vrátil domov. Dlho stál pred dverami a premýšľal, ako by sa dostal dnu, ale nič nevymyslel. Dvere boli silné, dubové, kľučka z ťažkého kovaného železa, a nech sa Vincko opieral do dverí akokoľvek silno, dvere nepovolili.

Napokon sa unavil a pomyslel si: „Aspoň Barborke zavolám, že som stratil kľúč, aby sa nebála, a ja pôjdem zatiaľ niekde do dediny popýtať o nocľah. Možno mi dovoľia vyspať sa v senníku alebo na pôjde.“ Sklonil sa ku kľúčovej dierke a zavolať:

„Barborka! Barborka! Stratil som kľúč! Nemôžem otvoriť dvere. Počujes ma Barborka?“

Z druhej strany dverí bolo počuť tichú ozvenu v strunách a vzápätí sa dvere otvorili dokorán! Vincko sa ledva zachytil veraji, aby nespadol na nos, rovno pred Barbor-kou.

„Ako je to možné?“ hovoril si Vincko. „Veď som ráno zamkol, keď som odchádzal! Alebo som vari zabudol!? Ale nie, veď som skúšal otvoriť dvere, a nedali sa. Hm, to je divné, nemyslíš, Barborka?“

„Gé-Dé-Á!“

Lenže toho večera bol Vincko príliš unavený na to, aby premýšľal nad tým, a tak si rovno ľahol a zaspal.

Len čo dvere, na ktorých Vincko spal, zistili, že hlboko spí, ozvali sa:

„Ako je to, Barborka, že sme sa otvorili pred Vincom, keď nemal kľúč? Veď sme boli zamknuté!“

„Neviete?“ spýtala sa Barborka. „To je tajomstvo javorového dreva. Z pokolenia na pokolenie sa toto tajomstvo odovzdáva všetkým javorom.“

„A aké je to tajomstvo?“ spytovali sa dvere.

„To tajomstvo je takéto: na zvuk javorového dreva sa otvoria každé dvere, hoci by boli zamknuté na sedem zámok. Podobné tajomstvo však majú aj iné stromy.“

„Dobre, ale prečo sme sa otvorili len teraz, prvý raz, a predtým nie?“

„Lebo predtým to nebolo treba. Vinco mal predsa svoj kľúč.“

„A platí to pre všetky dvere na svete?“

„No celkom pre všetky nie. Napríklad to neplatí pre pancierové a všelijaké okované dvere, aké bývajú na bankách alebo na väzniciach. Tie na výzvu javorového dreva neodpovedajú a ostanú načisto hluché.“

„Tak je to teda.“

Dvere chvíľku premýšľali o tom, čo sa práve dozvedeli, a potom pokračovali: „No dobre, ale nie je škoda behať Vinckovi za kravami, keď môže chodiť s tebou po svete a otvárať zatvorené dvere, od ktorých ľudia stratili kľúče?“

„Máte pravdu,“ súhlasila Barborka, „ale my, javory, to nesmieme nikomu povedať. Ledaže by to niekto uhádol sám od seba. Tajomstvá sa predsa nevyzrádzajú. Ani Vinckovi to nesmiem povedať.“

„Ach, to je škoda,“ povedali dubové dvere, „keby sme my mali takú moc...“

Vtom sa Vinco pomrivil, obrátil sa na druhú stranu a dvere sa zľakli, že sa zobudil a načúva. Preto už ani nemukli do samého rána a basa Barborka takisto.

Ráno sa Vinco zobudil, a len čo pozrel na Barborku, oslovil ju:

„Barborka, ja som ti dnes mal taký čudný sen, že ti to ani vypovedať neviem, čo sa mi snívало. Predstav si, snívало sa mi...“ zodvihol zo zeme ťažké dubové dvere, aby ich zavesil do pántov, „snívало sa mi, že tieto dvere...“

Zrazu zatichol. Zdalo sa mu smiešne rozprávať Barborku o svojom čudnom sne. Napochytro sa rozlúčil a odišiel.

Deň bol chladný a onedlho začalo snežiť. Vinco musel obecné stádo zahnať domov skôr než obvykle. A gazdovia mu povedali, že to bol posledný deň, čo vyhánal stádo na pašu, že ho už nepotrebujú.

„A tú chalupu nám ešte dnes vyprázdni,“ dodal starosta, „lebo ju potrebujeme na skladovanie zemiakov. Tohto roku sa ich urodilo viac ako inokedy.“

„A kam mám ísť ja? Nemôžem predsa ostať s Barborkou na ulici,“ staral sa Vinco.

„Nuž to je už tvoja starosť,“ odpovedal starosta. „No a tú svoju basu môžeš nechať hoci aj u mňa v kôlni: o jeden kus dreva viac alebo menej!“

S tými slovami vyrátal Vinckovi na dľaň zopár mincí a bral sa svojou cestou.

Vinco nevedel ani sám, či je viac prekvapený alebo nahneváný:

„Vraj ,kus dreva‘! Vraj ,vyprázdniť‘! Veď je chalupa prázdna ako oči kamenného svätého za dedinou. No dobre, keď vyprázdniť, tak vyprázdniť. Aj tak by som tu už nechcel ostať po tom, ako urazili moju Barborku.“

„Musíme odisť, Barborka,“ povedal, len čo otvoril dvere na chalúpku. „Nenechajú nás tu už ani deň. Ale neboj sa, ja sa o teba postarám. Prvé, čo urobím, bude, že ti kúpim plášť, aby si nemrzla na daždi a zime, a potom uvidíme. Poputujeme spolu do sveta.“

Dobří ľudia sa iste nájdu, a nájdu sa azda aj takí, čo nám dovoľia prespať niekde v senníku alebo na pôjde, aby sme nenocovali pod holým nebom.“

Barborka zaznela tichou ozvenou, akoby súhlasila s Vinckom, a Vincko si povedal:

„Aspoň si tu naposledy zahrám.“ Obrátil sa k dverám a dodal: „Teraz budeme hrať vám, za to, že ste nám obom slúžili namiesto postele.“

A udrľ do strún.

A pokým hral, dvere sa otvorili dokorán a potom stále sa kývali sem a tam do taktu hudby. Keď potom Vincko odchádzal a chcel dvere zatvoriť, dvere sa znova a znova otvárali dokorán, akoby mu kývali na rozlúčku, a ich pánty pískali a vŕzgali, až pokým Vincko nezašiel za zákrutu.

Cestou si Vincko opäť pripomenul svoj sen.

„Ako to len bolo?“ hovoril si polohlasno. „Zdalo sa mi, že som počul, ako sa dubové dvere rozprávali s tebou, Barborka ...“

Ale zase len nedopovedal. Spome-

nul si na to, ako Barborka hovorila o tajomstve javorového dreva. O tajomstve, ktoré nemožno prezradiť, o ktorom neslobodno hovoriť. „No, veď uvidím,“ povedal si už pre seba. „Vyskúšam to.“

Len čo vošli do prvej dediny, zastal Vincko s Barborkou pred dverami jednej chalupy a začal hrať. Sotva brnkol do strún, dvere sa otvorili dokorán, v nich sa objavili ľudia, deti ich obstali zo všetkých strán a len čakali, akú nôtu začne.

Chodil Vincko so svojou basou z dediny do dediny, z mesta do mesta, od dverí k dverám a len zriedka sa stalo, že niektoré z nich ostali zatvorené, keď sa dotkol Barborkiných strún.

Nevrátil sa viac Vincko s basou Barborkou do dediny kravy pásť. Putuje svetom, hráva na base a dvere sa pred nimi otvárajú.

Vincko občas pohľadá basu Barborku a pomyslí si: „Pokým mám teba, akoby som mal kľúč od každých dverí.“

KLÚČ OD KAŽDÝCH DVERÍ

Dušan KÁLLAY, V RÍŠI VÍL A ŠKRIATKOV

Eva Jaššová

Bozk rozprávky v tieni hrubokožcov

Ktosi múdry raz povedal, že človek budúcnosti je homo dilectionis, človek lásky. Tých najmenších človečikov však pokojne posadíme pred obrazovky televízorov, plátna kín, odkiaľ sa na nich valí záľaha nelásky v podobe akčných filmov. Ako inak, než neláskou možno nazvať bitku, nadávky? Ktoráže matka si posadí v nedeľné popoludnie dieťaťko k sebe, aby mu rozšírila obzor o svete takýmto zaujímavým autentickým slovníkom, ktorý deťom denne poskytuje „filmové umenie“: „Ty hnusná kopa hnoja, tlstoprd, hovädo, nenávidím ťa, zabijem ťa, zomrieš...“ V dobrej chvíli asi žiadna, a ak aj v rodine padne zlé slovo, čiasi ruka sa vždy komusi položí na ústa — nech zlé slovo dieťa neporaní, nerozozmúti. Hoci len preto, aby nám na druhý deň naša ratolesť nezazrkadlila niečo z našej rodinnej atmosféry.

Prečo si dovoľíme veriť, že čierne slová z médií iba prebehnú ušami dieťaťa a ono sa len trochu pobaví, trochu dá pokoj?

O rozprávke sme kedysi tvrdievali, že je učebnicou mravnosti, učí rozoznávať dobro od zla, citovo rozvíja. Možno si povieme, že v psychológii platí zákon lomu vonkajšieho cez vnútorné. Že naše dobre vychované dieťa nepokazí ani ten najohavnejší hrdina z filmu. Možno aj preto s dôverou vypravíme dieťa na vytúžené filmové predstavenie. Ako mi uvádzač v kine povedal, ak vo filme nie je žiadna bitka, tak je to pre deti už o ničom. Je však návštevnosť filmu vždy kritériom jeho kvality? Ak by sme dieťaťu

dali na výber, či sa chce zahrať s nožnicami, nožom alebo strelnou zbraňou, možno by zatúžilo práve po zbrani, hoci pozitívny efekt by sa iste nedostavil.

Prednedávnom som robila anketu medzi študentmi Fakulty telesnej výchovy a športu UK, v ktorej vyjadrovali svoje názory na rozprávky. Týmto nositeľom zdravého športového ducha asi najmenej možno vyčítať precitlivenosť. Boli však takmer jednoznačne presvedčení o tom, že mnohé tzv. akčné filmy pre deti učia hrubosti, nenávisť, agresivite. A im sa veru viac páčia klasické rozprávky, dodali, akoby sa práve rúhali. Ako odstrašujúci príklad spomenuli jeden z príbehov vesmírnych dobrodružstiev z francúzskej produkcie, v ktorom postavička Pipo, uväznená vo vtáčej kletke, musí svojmu otrokárovi spievať, inak mu hrozí smrť injekciou. Pesnička Pipa zachráni, film sa teda končí happyendom. Hlásateľka s úsmevom zažela deťom dobrú noc. Možno by ešte mohla dodať, že ak na druhý deň idú k lekárovi, nemusia sa báť, nie všetky injekcie sú smrtiace, ako tá v tej peknej rozprávke. Nehovoriac o ďalšom príbehu, v ktorom operovaná postavička reve od bolesti. Takúto morbidnosť možno vložiť asi naozaj len do animovaného filmu. Priznám sa, pri podobných filmoch radšej prepínam na nejaký bežnejší krvák. Byť dieťaťom, asi sa s hrôzou pozerám na svet, do ktorého rastiem.

Keď sa zamyslíme nad zárodkami kriminality, okrem neodňateľného podielu rodi-

ny tu hrajú svoju úlohu i modely a vzory. Dieťa, ktoré sa ocitne v závetrí rodičovského nezáujmu, je náchylné prijímať akékoľvek vzory. Ponuka hrdinov, ktorí ovládajú karate, presnosť úderu a originálne nadávky, je bohatá. Viem, že je paradoxné spočítavať „schytané“ údery v detskej rozprávke, ale napr. v slávnych Nindžoch III ich bolo 90. Mnohé z nich mali i šlachetnú motiváciu — veď konečne i vojny sa viedli v mene šlachetných ideálov... Aby sme však tvorcom nevyčítali, že vyvolávajú iba negatívne emócie — švárne devy pôsobia na srdcia bojovníkov — jedna z nich pre zmenu v závere „schytá“ jedinú pusku ako dôkaz, že človeka sa možno dotknúť i na iný spôsob. Pomer pohľadní kontra úderov sa rovná 9 : 90. V záľahe negatívnych emócií záblesk pozitívneho. Lebo — taký je život?

Stretávame sa s mnohými dôkazmi o súvislosti agresivity na obrazovke s jej prenosom do života. Je dokázané, že expozícia násilných scén v detstve vedie v dospelom veku k vysokej agresivite. Je dokázané, že brutálne scény na obrazovke môžu byť spúšťačom deviantného správania. Len my akosi ľahostajne dúfame, že agresívne správanie postavičiek vo filme sa minie účinku. Načo je vlastne umenie bez účinku? Ak si prečítame knihu, pozrieme film, chceme z týchto zážitkov vyjsť lepší, múdrejší, duševne bohatší, alebo aspoň oddychnutejší. Čo však má dieťa očakávať od akčného filmu? Že ho zocelí, nech vie, čo ho v živote čaká? Stane sa z neho

dieťa odolné proti úderom, nadávkam? Možno si potom jedného dňa rodič povzdychne: „Veď ono si myslíš, že sa dá naozaj všetko zdemolovať ako vo filme a na druhom konci to zasa vyjde celé...“ A tak nám spreď obrazoviek a z kin vychádzajú malí hrubokožci, ktorí si myslia, že ublížiť slovom, pástou je len tak. Na nepopísaných tvárach, nežných dušičkách im rastie korytnačí pancier.

Čoraz presvedčivejšie sa na svet hlási potreba ekológie duše. A predsa plným priehrštím prijímame umenie, ktorého hrdinovia kašú na endorfiny, šíriace v našom organizme dobrú náladu, a po starom si radšej zgustnú na adrenalíne — akoby sme stále ešte skúšali silu svojich pazúrov, akoby nám zem bola malá. A pritom dobre vieme, že ľudstvu nehrozí zánik kvôli slabým hryzákom, ale kvôli nedokonalosti ľudského srdca, kvôli necitlivosti, nepochopeniu, intolerencii.

Nevedno, kto sa pričínili o inovované vydanie našej rozprávky o Červenej čiapočke, v ktorej zlý vlk babičku nezožerie, iba ju ukryje do skrine. Asi to bol jednoducho človek, ktorý nedokázal povedať do rozžiarených detských očí tú hroznú pravdu o milovanej babičke. Možno to bol pedagóg, alebo psychológ, možno iba obyčajný citlivý človek. Možno iba nechcel, aby nám generácia, ktorú formujeme dnes, musela raz trpkou vyčítať: „Keď ste to tušili, keď ste to všetko vedeli, prečo ste boli ľahostajní? Prečo ste nás v tom nechali samých?“

■ ■ ■ RECEPT NA NAPÍSANIE ROZPRÁVKY

„Musí to byť krásne, aby decká po prečítaní volali: Ešte! Ešte! Musí to byť také neuveriteľné, že tomu hneď každý uverí! Musí to byť napísané nehorázne, čiže s nehou, ale rázne! Ak je to smiešne, nech to nie je na smiech, a ak je to smutné, nech to nie je do plaču!“

DANIEL HEVIER ■ ■ ■

"Kto spieva, dvakrát sa modlí"

HELENA JURASOVOVÁ-BLAHOVÁ je významná hudobná pedagogička. Viedla pohybovú výchovu a pripravovala choreografiu školských predstavení na VŠMU. Dnes externe pôsobí na Konzervatóriu v Bratislave. V rodičovskom dome nadobudla hlboký vzťah k opernému divadlu i k ľudovej piesni a tancu. Jej otec, popredný sólista opery SND dr. Janko Blaho, bol zanietený zberateľ a interpret západoslovenského folklóru. Zberateľská, autorská a choreografická folklórna tvorba Heleny Jurasovovej-Blahovej je zosobnená v dvadsaťšesťročnej práci so súborom Vienok. Obecenstvo mu tlieskalo po celom Slovensku, v mnohých štátoch Európy a Kanady. Tentoraz sa s Helenou Jurasovovou-Blahovou chceme porozprávať o problematike estetickej výchovy súčasných detí.

Niektorí pedagógovia upozorňujú, že pod vplyvom masmédií i labilného rodinného prostredia čoraz viac detí sa stáva rezistentnými na estetické podnety. Stotožňujete sa s týmto názorom?

■ Mám takú skúsenosť, že deti v predškolskom veku sú citlivé, vnímavé a muzikálne. Stane sa však, že do nášho súboru prídu deväť-desiatročné deti, a to je už neskoro.

Prečo?

■ Pravdepodobne matky nemajú na deti dostatok času, možno hudobná výchova na niektorých školách nie je na dostatočnej tvorivej úrovni. Deti by mali spoznávať jednoduché ľudové piesne. Napríklad obradné ľudové piesne sú zložené iba z 3-4 tónov. To dieťa ľahko pochopí, jeho sluch a rytmické cítenie sa cibí, rozvíja sa vnímavosť a tvorivosť. Ak však necháme naň pôsobiť masmediálnu clonu, rytmus ho síce zaujme, ale to je všetko. Neprebúda sa jeho fantázia a bez fantázie niet tvorivosti. Takže už v malých deťoch musíme prebúdať túžbu niečo vytvoriť, a tým formovať jeho osobnosť.

Dnešní rodičia malých detí vyrastali pri obrazovke a pri magnetofóne, takže dnes máme nespievajúcich a nečítajúcich rodičov.

■ Žiaľbohu, taká je skutočnosť. O to väčšmi je dôležitá práca v materských a základných školách. Nielen s deťmi, ale učitelia musia aj rodičom vysvetľovať, že pasívna konzumácia, často

nevkusných a nevhodných programov, potláča v mladej generácii vrodennú tvorivosť. Keď stret-
nem exaktne pripraveného študenta, ktorý má
premýšľané umelecké postupy, obdivujem ho,
ale prednosť dám tomu, kto do umeleckého
prejavu vložil dušu, lebo viem, že jeho tvorivosť
živí fantázia.

**V praxi ste zaiste stretli aj nesprávne deti a mali
s nimi viac práce ako s inými. Po rokoch ste mohli
porovnať výsledok vášho pedagogického pôsobenia
a overiť si, nakoľko ovplyvnilo tieto deti.**

■ Áno, mala som také deti. Neboli ani veľmi
muzikálne, prišli skôr z donútenia, aby boli vo
voľnom čase takrečeno pod dozorom. Spome-
níem konkrétny príklad: Naučili sme dieťa spie-
vať, a hoci bolo bitkárské, mňa počúvalo. Pre-
kvapujúce neskôr bolo, že aj keď nechodilo
do základnej umeleckej školy, doma presedelo
pri klavíri celé hodiny.

Umenie teda zušľachťuje dušu.

■ Áno, len dieťa o tom nevie. Dozvie sa to až
neskoršie. „Cez pieseň sme sa naučili zmobilizo-
vať silu a vôľu vtedy, keď je to potrebné,“ hovo-
ria moji bývalí žiaci, „naučili sme sa prekonávať
prekážky.“

**Venujme sa teraz súčasnej situácii v estetickej
výchove detí. Všetky zložky, ktoré môžu vplývať
na ich citový vývin, to majú zložené. Či sú to ZUŠ,
rôzne amatérske súbory — zborové, tanečné, di-
vadelné, folklórne. Vidíte východisko z dnešných
problémov?**

■ Keďže som bola v Kanade, chvíľu aj v Ame-
rike, nemôže ma už nič prekvapiť. Nazdávam
sa, že nakoniec, tak ako v Kanade, estetická
výchova zakotví predovšetkým v základných
školách. V kanadskej škole má dieťa možnosť
výberu. Chvíľu ho zaujíma flauta, potom sa
venuje inému nástroju, zborovému spevu, di-
vadlu a pod. V našich ZUŠ sa mnoho detí učilo
z donútenia rodičov. Deti v súbore Vienok som
tak nevedla. U mňa museli vždy mať pocit, že to
chcú samy. Pedagóg by mal byť natoľko inšpira-
tívny, že tento pocit v deťoch vyvolá.

**Ak sa splnia terajšie prognózy, ročné školné za
žiaka v hudobnom odbore ZUŠ má byť vyše
1.200 Sk. Mnoho rodičov to nebude môcť platiť.**

■ To je pravda. Ako však ďalej?

Skúste na to odpovedať.

■ V minulosti bolo, napokon dosiať je, že ZUŠ
v plnej miere dotoval štát. Bola to krásna idea.
Kladiem si však otázku, prečo najlepšie hudob-
no-tanečné súbory vznikli pri základných ško-
lách. Pripomeniem aspoň súbor pani Chamilo-
vej z Vrbova, ktorá s ním pracovala s obrovskou
obetavosťou. Základné školy v tejto oblasti tvo-
rivosťou prevýšili ZUŠ. Napokon deti z nášho
súboru sú vedené tak, aby obstáli aj v klasických
hudobných disciplínach. Úspešne participujú
v detských úlohách opery Carmen na javisku
SND.

**Súhlasím, že okrem zvolenskej a jednej bratislav-
skej ZUŠ kvalitné folklórne súbory skutočne boli
pri základných školách. Nechcela by som však
podceňovať význam ZUŠ. Svet nám závidel organi-
záciu výstavby umeleckého školstva.**

■ Malo by ísť o kvalitu, nie o kvantitu, ktorú
štát nebude môcť zaplatiť. Predsa 5 miliónový
národ nemôže mať desiatky špičkových diva-
diel. Dôležité je, aby učiteľ vedel, ktoré z tých
tridsiatich detí je mimoriadne nadané. Ak sú to
dve deti, mali by študovať zadarmo. Nie však
tridsať detí za rovnaké školné a tí dvaja zostanú
v priemere celku.

V pedagogickej praxi na VŠMU som si robila
vlastnú dokumentáciu o študentoch, od prijíma-
cích skúšok po absolútórium. Bolo zaujímavé
porovnávať ju s ich uplatnením v praxi. Študen-
tov bez výrazného talentu, fantázie a tvorivosti
dnes v divadlách nevidím. Čiže výraznú pomoc
by mal štát poskytnúť talentovaným žiakom.

**Vyjadřili ste stanovisko k dotovaniu profesionál-
neho estetického vzdelávania detí. Jeho protipól je
vlastne to, čo robíte vo svojom voľnom čase medzi
amatérmi. I tu je dôležitá otázka za čo? Ako to vo
Vienku riešite?**

■ Ani my to nemáme ružové. V rozhlase som
počula, že vláda prisľúbila odborom financie do
kultúrneho fondu, čo je pre nás dôležité, lebo
Vienok je umeleckým kolektívom Slovaftu.
Svojím deťom vždy hovorím, že s ľudovou pies-
ňou ešte nikto nezbohatol. Lenže mne sa páči to,
čo povedal Tranoscious: „Kto spieva, dvakrát sa
modlí.“ A tak spievam, spievame, Viete, po

skúsenostiach v Kanade, kde vzťah k umeniu je okrajový, som si uvedomila, že naše deti sú zatiaľ citlivejšie, vnímavejšie a vzdelanejšie. Ak človek neprečíta knihu, nepoteší sa piesňou či obrázkom a svoju dušu živí len hromadením materiálnych statkov, je chudobný. Uvedomiť si to na konci života je už neskoro. Teda plakať nad tým, že estetická výchova pod tvrdými eko-

nomickými opatreniami štátu zanikne, nám nepomôže. Je potrebné zmobilizovať všetky sily. Len uvážte, koľko ich na Slovensku máme. Pedagogické fakulty vychovali mnoho učiteľov hudobnej, výtvarnej a literárnej výchovy. Je to obrovský potenciál, len ho viesť do chodu.

Zhovárala sa Jarmila Prihelová

AKO BOLO V B O L O G N I ?

... kniha má deti vychovávať k všeobecným hodnotám spolupráce, čestnosti, lásky, mieru, úcty, sociálnej spravodlivosti, rovnosti, spolupatričnosti ...

To sú ciele, ktoré si dali tvorcovia víťazného Projektu prenosnej knižnice z Bejrútu, súťaže, ktorú každý rok vyhlasuje IB-BY. Sponzorom súťaže o najúspešnejší projekt, podporujúci čítanie detí, je japonská tlačová spoločnosť ASAHI. Cena sa odovzdávala na tohtoročnom veľtrhu detskej knihy v Bologni, ktorý sa konal v dňoch 7.—10. apríla 1994.

Bologna je už po stáročia charakteristická dvoma naklonenými vežami a bolonský veľtrh je zasa charakteristický tým, že sa na ňom každý rok zídu vydavatelia detskej knihy z celého sveta — tentoraz to bolo 13 000 vydavateľov z 55 krajín. Nechýbal na ňom ani stánok slovenských vydavateľov.

V niekoľkých riadkoch nemožno opísať atmosféru podujatia, nemožno spomenúť všetky sprievodné akcie (ilustrátorskú súťaž, tvorivé stretnutia ilustrátorov, besedy, prezentáciu BIBu), absurdné by bolo vymenúvanie vystavovateľov.

Preto okrem stánku IBBY, kde bola výstava víťazov a nominácií Ceny Hansa Christiana Andersena za literárnu a ilustračnú tvorbu a výstava fotografií z celého sveta s témou Čítanie v rodine, nespomeniem nijaký menovite.

Základný pocit v tej záplave krásnych kníh pre deti mi totiž navodilo práve odovzdávanie ceny bejrútskemu Projektu pre-

nosnej knižnice. V letáčku, ktorý vydal bejrútsky Inštitút pre vzdelávanie žien v arabskom svete, sa uvádza:

Projekt prenosnej knižnice — to je ľahký drevený kontajner na kolieskach, ktorý obsahuje približne 120 kníh. Táto myšlienka je odpoveďou na pociťovanú potrebu vystrašených detí, ktoré sa počas vojny schovávali v improvizovaných prístreškoch. Teraz, v čase mieru, prenosná knižnica poskytuje knihy sociálnym centráм, sirotincom, nemocniciam, školám vo vzdialených vidieckych oblastiach a táborom utečencov, aby vyvážili atmosféru vojny a násilia. Chceme motivovať deti k čítaniu a objavovaniu radosti z čítania. Kniha nám slúži ako terapeutický prostriedok pre deti s citovými, spoločenskými i fyzickými problémami ...

Keď som prechádzal rozsiahlymi exkluzívnymi expozíciami vydavateľstiev detskej knihy s tisícami titulov, nádhernými ilustráciami, dokonalou tlačou, mal som pred očami deti z Libanonu, kde sa vojna skončila iba prednedávnom a deti z krajín, kde ich vojna práve zaháňa do improvizovaných prístreškov a kde im práve v tejto chvíli chýba ... KNIHA, ktorá vychováva ľudí k všeobecným hodnotám spolupráce, čestnosti, lásky, mieru, úcty, sociálnej spravodlivosti, rovnosti a spolupatričnosti ...

Preto na otázku AKO BOLO V B O L O G N I ... neviem dať jednoznačnú odpoveď.

Ján Uličiansky

Pavol Števíček Myslenie a čarovanie

Raz za dlhší čas sa vari aj kritik môže premeniť na človeka; na poddajného čitateľa bez okuliarov teoretickej systematiky. A priznať sa k tej slabosti. Povedzme, takto: S Milanom Rúfusom a jeho básnickým litanizmom až evanjelizmom spriaznene prežívam skoro celú недеľu. Práveže недеľu; v iný, rozháranejší deň by asi k podobnému duchovnému súzneniu nedošlo. Za oblokmi je ešte zima, vietor sa tuho mocije o vládu nad náladou, a mne je na zúfanie, lebo mi chýba belosť liptovského snehu pod Tatrami, po ktorom zababušené dieťa kráča do vykúrenej chalúčky. No aj tak: lupienok po lupienku — ako to pierko po pierku — nerušene poletuje a tíško sa usádza na listoch otvorenej knihy. Alebo na svetom zbolenej duši? A pýtam sa v tej chvíli, artikulujúc už s básnikom: Naozaj, kam odíde jar; a prečo? Aby len básnik sám mal právo znovu ju stvoriť a prinavrátiť, lebo dal mu ktosi moc čarovať? My ostatní, bez takého daru, sa len klamne dotýkame možnosti participovať na zázraku básnického novostvorenia jari aj mladosti.

Preto mi je smutno.

Návrat z недеľného stretnutia s básnikom do reálií poetického textu však už nebolí; nie toľko a nie tak, ako predtým. Stal som sa totiž čo iba periférnym spoluúčastníkom tichého obradu myslenia spojeného s čarovaním, t.j. tvorby podmienenej splynutím s duchom človečieho slova, naveky zakliateho do slovesných kamenných dosák slovenského národa a jeho ľudu. Do rozprávok, uspávaniek, riekaniek; do gnómov ich rytmov a rýmov, do múdrosti ich významov. A básnická недеľa s Rúfusom sa mení na sviatok vo vrstvách pamäti.

Napokon, ako všetko „rozprávkové“, čo z Rúfusa doteraz vzišlo (v Knihe rozprávok, 1975, v Modlitbičkách, 1992); čím vystúpil najvyššie, lebo aj najnižšie zostúpil: k prameňom a ku koreňom ľudovej reči takisto, ako až na najcitlivejšie dno ľudskej bolesti zo života. Nevieť však, nie som si istý, či sme vo všeobecnosti dostatočne porozumeli tej duchovnej, mravnej a básnickej metamorfóze, akú Milan Rúfus s mučivou bolesťou prekonal. Vzdal sa rétorského, hoci hlboko apelatívneho básnenia, opustil vlastnú kánonizovanú eticko-filozofickú metaforiku, akej sa v slovenskej poézii po Kraskovi nikto iný nezhostil, rezignoval na celú velebnosť poézie, ktorá

v citlivom a rezonančne pripravenom človeku sprevracala aj hodnoty Písma v záujme hodnôt Slova, čistého ako slza skutočného utrpenia a zvoniaceho ako zázrak poznania či múdrosti, nakoniec aj prestal ladiť báseň dočierna, v ktorej ako v najlepšej dráme človek stretával povinnosť vlastnej katarzie, len aby sa mohol s otvoreným srdcom stretnúť s jasom rozprávky; mimochodom, so žiarivou čistotou dokonale slovenskej a vrchovato národnej rozprávky. Povedali sme si pri príležitosti tej básnikovej premeny, že Rúfus tak vkročil do svojej vyššej umeleckej syntézy? Akej vlastne nikde, ani v širšom okolí poézie nenájdeme. Básnici jeho typu buď citne exploatovali a doštylizovali zväčša etické zjavenie rozprávky, pointujú najmä kritickosť alebo zádrapčivosť sujetových významov; alebo rozprávku len prosto a kultivovane básnicky interpretovali. Ale tvorivé situovanie rozprávky a jej čara do pozície absolútnej umeleckej inšpirácie, ktorá produktívne zastupuje všetky dimenzie života a ľudskej skúsenosti s ním, to je iba dielo nášho Milana Rúfusa. Jeho génia so schopnosťou či posadnutosťou nájsť v rozprávke jej neohraničenú univerzálnosť človečieho ducha. Rozprávka v jeho básnickom podaní môže byť potenciálne všetkým: čistou epikou a donaha obnaženým príbehom, spevom a hrou, filozofiou aj mravným zákonom, modlitbou i nežným hriechom, svedčbou, snom, túžbou, ranou i soľou do nej, sprievodcom dňom aj nocou, zrkadlom života a rovnako smrti. Nič náhradné, čo by ju v literárnej tvorivosti substituovalo, po Rúfusovi neexistuje. Pulzuje iba všemocná, všadeprítomná ľudová rozprávka. Ak by niekto adoračne konštatoval, že Rúfus je novým a moderným objaviteľom rozprávky, veľmi by sa ani nemýlil. Zostáva iba jediná limitnosť Rúfusovho objaviteľstva: skutočnosť Rúfusovej básne a básnivosti, jeho poetickej tektoniky a tónovania, jeho dikcie a jeho individuálneho pohľadu na zdroj rozprávky. Smie a môže žiť len jeho ústami. Bez nich sa opäť stráca v neprebádanom mori rozprávkového materiálu.

Lenže akurát o tom ustavične vravím: práveže o Rúfusovom osobnom priemete čarovania rozprávky do premýšľania vlastného básnického a ľudského osudu; teda o latentnej možnosti rozprávky poslúžiť v tomto zmysle každému, kto ju existenčne a v určitom mravnom položení potrebuje. Presne tým je Rúfusova básnická verzia rozprávky univerzálna, otvorená: zbliž si srdce a myseľ s ňou, staneš sa ľudskejším človekom, pripraveným na ťarchu života i na vykúpenie smrťou. Ale aj na všetko ostatné, čo naplňa tieto dva relatívne vzdialené body, čo ich opodstatňuje.

Pritom je ešte dôležité povedať aspoň toto: zbierka *Lupienky z jabloní* (Mladé letá 1993) je medzi Rúfusovými rozprávkovými knižkami najlyrickejšia a tvorivo na predlohách najnezávislejšia. Sujetový alebo významový detail sa stáva dôležitým: na ňom básnik rozohráva svoje videnie rozprávkového odkazu či dôkazu, na ňom zakladá kosť vlastného lyrickeho rozprávania. Rozprávania básnickým myslením a čarovaním. O veciach pre človeka svätých, určením záväzných a umelecky v Rúfusovom podaní nepohnutelných.

DEJINY

ako dôkaz umeleckej legitimity

ZUZANA STANISLAVOVÁ

V oblasti literárnohistorického výskumu nemá slovenská literatúra pre deti a mládež širokú autorskú základňu. Jedným z mála slovenských historikov tejto literatúry je Ondrej Sliacky, popri Jánovi Kopálovi dnes vlastne jediný, ktorý sa systematicky a neústupčivo prediera skúmaním zákrut a mŕtnikov bytia slovenskej detskej literatúry a všetkého, čo súvisí s jej genézou, rozvojom a premenami. Na cestu literárneho historika vykročil ako bibliograf. Výsledky jeho minucióznej práce z bibliografickej „minulosti“ máme dnes k dispozícii v podobe troch zväzkov Bibliografie slovenskej literatúry pre deti a mládež (1965, 1970, 1977), v ktorých zaznamenal produkciu detských kníh vydaných na Slovensku od roku 1778 až do roku 1964. Táto Sliackeho aktivita bola simultánne sprevádzaná heuristicko-výskumným pohľadom do dovtedy málo zmapovanej slovenskej detskej literatúry od konca 18. storočia až po 80. roky nášho storočia. Monografia Literatúra pre deti a mládež v národnom obrození (1974), Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež

(1970, 1978) a početné štúdie na stránkach Zlatého mája vydávajú svedectvo o tom, ako sa rodil prvý syntetický literárnohistorický obraz vývinu slovenskej detskej literatúry, predstavený v roku 1990 vydavateľstvom Mladé letá pod názvom Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945.

Usporiadanie bohatého literárneho materiálu, ktorý Sliacky sústredil vo svojich Dejinách, je určované historicko-chronologickým a žánrovo-tematickým kritériom. Na tomto základe autor knihu kompozične rozvrhol do troch vnútorne žánrovo-tematicky štrukturovaných oddielov, predstavujúcich tri vývinové obdobia našej detskej literatúry od stavu zrodu v školských šlabikároch a čítankách (oddiel Literatúra pre deti a mládež v národnom obrození), cez zložitý proces emancipovania sa od školy a výchovy (oddiel Literatúra pre deti a mládež v rokoch 1863—1918) až po nemenej komplikovaný proces konštituovania jej umeleckej podoby (oddiel Literatúra pre deti a mládež v rokoch 1918—1945). Sliackeho podanie tohto procesu je syntetické, koreni v spoločensko-historických, politických, ekonomických, kultúrnych súradniciach príslušnej doby a sleduje všetky podstatné ukazovatele vývinového procesu detskej literatúry. V súvislosti s členením jej vývinu sa však žiada podotknúť, že príjemca Sliackeho publikácie by nepochybne uvítal, keby bol autor v osobitnej kapitole predstrel svoje videnie problému periodizácie slovenskej literatúry pre deti a mládež, kritérií stanovenia periodizačných medzníkov, ich konvergentnosti či divergentnosti vo vzťahu k literatúre pre dospelých a hádam načrtol aj osudy literárnohistorických prístupov k slovenskej detskej literatúre. Takto totiž nezostáva nič iné, len si uvedené skutočnosti domýšľať alebo ich postupne rekonštruovať z autorovho textu.

Predumeleckým štádiám vývinu detskej literatúry venoval teda Sliacky dva oddiely svojich dejín. Pri interpretácii bohatého literárne-

ho materiálu rešpektoval hľadisko vývinových i aktuálnych hodnôt literárnych diel, tvorivých osobností a činov. So zmyslom pre výber, prehľadné usporiadanie a hierarchizovanie informácií aj so zmyslom pre zvýraznenie vývinovej kontinuity vykladá podstatu, žánrovú i hodnotovú a metodologickú štruktúru osvietenскеj, štúrovskej, matickej a predprevratovej fázy vývinu našej detskej literatúry. Zaujíma pritom kritický postoj k jednostrannostiam akéhokoľvek typu, či ide o utilitárny didaktizmus, či o ideologické krajnosti, alebo o meravosť poetiky. Jeho argumentačne podopretý kriticismus však zároveň nespúšťa zo zreteľa skutočnosť, že takéto prejavy boli svojim spôsobom aj vývinovo zákonité, keďže vyrastali z globálnych podmienok kultúrneho a literárneho života doby. Široký kontext podnetných i retardačných činiteľov života detskej literatúry autor dôkladne vyznačuje, hoci v ňom tak trochu chýba aspoň letný pohľad na zástoj vybraných žánrov neintencionálnej literatúry vo vývine detskej spisby (napríklad zástoj autobiografickej poviedky realistov).

Rovnakú metódu práce si Sliacky zvolil aj v treťom, najrozsiahlejšom oddiele Dejín, zobrazujúcom slovenskú detskú literatúru v rokoch 1918—1945. Keďže ide o obdobie zakladateľské, je pochopiteľné, že s historicko-chronologickým a žánrovo-tematickým princípom usporiadania materiálu výrazne kooperuje monograficko-portrétny a hodnotový princíp. V stavbe tejto časti publikácie je celkom evidentný pohyb od všeobecného k jednotlivému a zvláštnemu a vlastne vďaka tomuto pohybu sa Sliackemu podarilo úspešne konfrontovať s hodnotovým, tematickým, žánrovým, ideovým, poetologickým pluralizmom, aký sa medzi rokmi 1918—1945 v našej detskej literatúre vyvinul. Sliacky si teda všima všetky podstatné momenty, ovplyvňujúce situáciu slovenskej detskej literatúry, či ide o politicko-ekonomické aspekty, o edičnú politiku, kultúrne inštitúcie, apoštolovanie českých peda-

gógov na Slovensku, vplyvy prekladovej tvorby, rozvoj a úroveň časopisectva, kryštalizovanie a diferencovanie názorov na charakter detskej literatúry, na jej funkcie, práva a povinnosti voči adresátovi. Načrtáva vývin jednotlivých druhov a žánrov, tematických okruhov, uskutočňujúc s citom pre kvalitu textu hodnotovú klasifikáciu autorov a literárnych snažení. Monograficky sa pristavuje pri veľkých osobnostiach detskej literatúry (Podjavorinská, Martáková, Hronský, Hranko, Ondrejov, Rázus, Kráľ, Bodenek, Horák), citlivo triedi zrno od pliev pri autoroch druhého a tretieho rangu, ktorým venuje pozornosť najmä v súvislosti s profilovaním jednotlivých žánrov, druhov a žánrovo-tematických podsystémov. Ak k tomu pripočítame záber na kvalitu i kvantitu prekladovej literatúry a na kanály, akými ovplyvňovala našu pôvodnú tvorbu, záber na situáciu a hodnototvorné relácie detského časopisectva, na proces, akým a s prispáním akých osobností sa profilovala literárna kritika, dostávame odpoveď na otázku, prečo je obraz premien detskej literatúry v Sliackeho podaní živý a plastický.

Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945 sú teda vo svojej metodologickej koncepcii prehľadným, v nasadených axiologických kritériách serióznym, pre študentov a pracovníkov s detskou literatúrou nesmierne užitočným literárnohistorickým čínom. Krok za krokom odкрývajú na základe dôkladnej a ťažko doceniteľnej heuristicko-výskumnej, analyticko-syntetickej práce proces, akým sa vytváralo seabvedomie a umelecká legitimita našej detskej literatúry v systéme národného slovesného umenia. Sliackeho Dejiny možno pokladať aj za jeden z argumentov — šmatlákovsky povedané — rovnoprávnosti detskej literatúry ako legitímnej súčasť národnej literatúry. Zostáva teda už len doložiť, že táto publikácia nezostarla ani za tri roky po svojom vydaní, hoci spoločne s priaznivcami detskej literatúry volá po pokračovaní.

A N K E T A

NA POKRAČOVANIE

V diskusiách na seminároch z literatúry pre deti a mládež na pedagogických fakultách býva často na pretrase problém smerovania súčasnej detskej literatúry. V týchto diskusiách spravidla vzniká dilema: je poslaním detskej literatúry vystaviť dieťa bezprostrednej realite a tak vplývať na jeho mravné vedomie, alebo naopak, uchrániť ho pred touto realitou prostredníctvom fantastického azylu, imaginácie a intelektuálnej hry?

ANTON HABOVŠTIAK

■ Životné formy moderného človeka sa zo sociálneho a kultúrneho aspektu tak zmenili, že možno hovoriť o novom období ľudských dejín. V dôsledku toho sa utvárajú nové cesty na zveľaďovanie a rozširovanie kultúry. Pripravil ich obrovský rozmach prírodných i humanitných vied, nezvyčajný technický rozvoj a zároveň aj zdokonaľovanie a lepšia organizácia prostriedkov umožňujúcich ľahší vzájomný styk medzi ľuďmi. Ale vznikajú aj ťažkosti, vynárajú sa celkom nové i nezvyčajné otázky, neraz aj také, s ktorými si nevieme rady. S nimi narastajú aj starosti, ako si napríklad uchovať čistú prírodu, ustavične sa objavuje potreba utvárať chránené oblasti, lebo premnohým areálom hrozí priam neodvratná skaza.

Myslíme tým, pravdaže, predovšetkým na fyzický či biologický život. Lenže nie je v časoch, ktoré žijeme, naliehavejšia požiadavka utvárať i udržiavať chránené oblasti pre psychiku človeka? Jednoducho ekologický zreteľ vo vzťahu k ľudským dušiam (k tým detským vo zvýšenej miere!) sa stáva nevyhnutnosťou.

A či vari „vystaviť dieťa bezprostrednej realite a tak vplývať na jeho mravné vedomie, alebo naopak, uchrániť ho pred touto realitou atď.“ Ja som bol vždy za realitu! Lenže nie takú, ako ju chápe terajší svet v súčasnej literatúre, televíznych progra-

moch, videách a filme vôbec. Obávam sa, že sa v nich nesprístupňuje skutočný, ale iba akýsi brutálny, násilný svet vzdialený realite.

V televíznej a filmovej produkcii sa čoraz viac zamieňajú klam a skutočnosť, vydavateľstvá núkajú literatúru a televízne stanice zas zaplavujú detské mysle obrazmi a myšlienkami, čo sťažujú orientáciu. Neraz je ťažko rozlíšiť, či ide o prenášaný obraz skutočnosti alebo nebudaj o tzv. „nevinný“, vlastne zámerný klam. Sociológovia — iste nie bez príčiny — vyslovujú vážne obavy, že čoraz viac víťazí akési „imago“, či skôr zle štylizovaný obraz o človekovi, ktorý je veľmi vzdialený od pravdy a od jeho prirodzenej etiky. Takto vzniká vážne nebezpečenstvo, že literatúra i televízne produkcie približujú deťom a mládeži svet, v ktorom si zvykajú na pohodlné, neskutočné „bytie“, žiaľbohu, v nereálnom svete. V mysli dospievajúceho mladíka (i dievčaťa) sa takto rodí nereálny sen o budúcej partnerke (partnerovi), pred očami vyrastá vysnená, ale naskrz neskutočná „anima“, teda bytosť často naskrz neschopná utvárať manželskú dvojicu.

V tomto svete klamu sa zle dýcha aj deťom. Dennodenne pozorujeme, akoby sa deti pohybovali v zaminovanom poli. Z viacerých strán sú ich duše vystavené útokom, proti ktorým ich musíme brániť. A to práve v čase, keď sa na každom kroku zdôrazňuje etika jednotlivca i mravná obroda celého národa. Ako je známe, etika sa niekedy na-

A N K E T A

A N K E T A

zyva aj praktickou filozofiou. Ide tu o disciplínu, ktorej poslaním je zaoberať sa činnosťou človeka, resp. jeho skutkami z aspektu základných mravných zásad, ktorých proveniencia a aj istá normatívna záväznosť sa zdôvodňuje na reálnom a racionálnom základe. Jej cieľom je naplniť životy všetkých ľudí hodnotami, ktoré „hrdza nezničí a moľ nezoherie“.

Príbližovať takýto svet dieťaťu je aj úlohou spisovateľa. Viac ako ktokoľvek iný by si mal uvedomiť, že každé napísané slovo naďalej žije a presvedča iných o svojej pravde. Spisovateľ by si nemal svoje životné poslanie zľahčovať tým, že sa vzdá tvorivej aktivity, že jednoducho „do toho nepôjde“, že si nebude „páliť prsty“. Tu mi prichodí na um pozoruhodné stanovisko niektorých kresťanských denominácií, podľa ktorých známy Tertulianov výrok, že „krv mučeníkov je semenom kresťanov“, možno dnes aj tak interpretovať, že atrament kresťanských autorov je tým, čím bola mučenícka krv v časoch rodiaceho sa kresťanstva. Spisovatelia vo vzťahu k deťom a mládeži by mali pokladať svoju činnosť v takomto duchu za prvoradú.

MILAN FERKO

■ Nech by teória detskej literatúry a tvorcovia literatúry pre deti robili čokoľvek, deti a mládež si nedajú vziať fantáziu. Už aj preto, že je dotváraním reálneho sveta, jeho juxtapozíciou, jeho karikatúrou, jeho sublimáciou atď. Aj realita sa môže stať azylom, ak je veľmi jednostranná — azylom vzdoru. Myslím, že okrem intelektuálnej hry, zmyslovej hravosti, slovtvoričstva, sledovania kladných životných zásad a prirodzených humanitných princípov nemožno nič vymyslieť. A načo aj, keď toto je orientácia odvodená takisto z Odysey, ako z Pavla Dobšina

ského či Shakespeara a smelo, bez obáv sa ňou môžeme dať viesť aj do tretieho tisícročia.

RUDOLF DOBIÁŠ

■ Aké je smerovanie súčasnej detskej literatúry a jej poslanie? Smerovanie je jasné, aspoň by malo byť: oslovenie malého a mladého čitateľa, poslucháča a diváka. Slovo, hra so slovom a príbeh, ktorý je hrou na život a so životom, majú moc prihovoriť sa predovšetkým srdcu dieťaťa. Myslím si totiž, že v detstve je človek najväčším človekom. Detstvo je základnou hodnotou nášho človečenstva. Tým chcem povedať, že prinajmenšom kvôli nemu sa oplatilo prísť na svet. Sú však aj také životy, ktoré detstvo predeli na dve nesúmerateľné časti, na stratený raj a objavené peklo. Týmto konštatovaním chcem len podčiarknuť hraničný význam detstva. Literatúra v tomto veku má význam priam mystický. Nikdy nevieme, ktorý hrdina a akým činom nás osloví. Nemusi to byť vždy len hrdina významného literárneho diela. Dieťa má svoj rebríček hodnôt, k literatúre sa dostáva nielen cielene (povinná literatúra), ale aj náhodne. Povinné čítanie má len jedinú chybu — že je povinné. Ak je súčasťou úvodných otázok podotázka, či je poslaním literatúry aj poskytnutie fantazijného azylu, odpoviem: áno, aj. Ibaže už samotné slovo azyl nás posúva do novej roviny, v ktorej sa celkom zreteľne a zároveň jedinečne definuje priestor zvaný sloboda. Jedno je schovávanie sa dieťaťa pred studeným dažďom pod dáždnikom fantázie, ale už o inom sú slobodné a radostné potulky detí po tomto nenahraditeľnom kráľovstve. Smerovanie literatúry pre deti by sme teda nemali dáko umelo riadiť. Čas preveruje kvality literatúry spoľahlivejšie a spravodlivejšie ako literárni kritici či ideológovia. Ak zala-

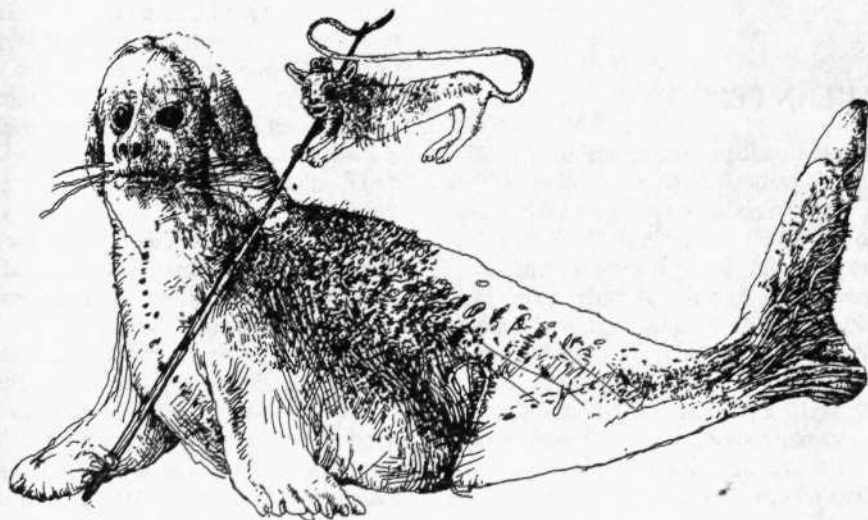
A N K E T A

ANKETA

mujeme rukami nad inváziou mnohokrát naozaj pochybných diel západného pôvodu, mali by sme sa zamyslieť aj nad príčinami tohto javu. Písali sme, aj vydávali knižky vo viac-menej idylických a bezstarostných (z pohľadu trhového mechanizmu) časoch. Najlepšie sa predalo, naozaj trváce hodnoty sa presadili do povedomia čitateľov a ostatok sa roky povaloval v skladoch a napokon skončil v šrotovacích mlynoch. Neplačme však nad rozliatym mliekom. Isteže nás trochu ľaká západná konkurencia. Taký medvedík Yogi, káčer Donald, Simpsonovci a iní hrdinovia aktuálnych seriálov priniesli (konečne!) do nášho ospalého (aj zaspátého?) života akciu, vtipné dialógy, nové pohľady na komunikáciu detí s rodičmi, pedagógmi a dospelými vôbec. Okrem toho nevieme, či toto je naozaj to najlepšie, čo nám súčasný Západ môže ponúknuť. Niektoré oblasti ešte nemáme zmapované, okrem dobrodružnej literatúry jestvuje aj literatúra, ktorá kladie dôraz na mravnú problematiku a duchovné hodnoty. Jestvuje aj kvalitná beletria inšpirovaná náboženstvom. Chýbajú romantickí hrdinovia, schopní dojať čitateľa k slzám,

nepoškodili by nás ani príbehy presýtené sentimentom. Nič, čo v ľuďoch všeobecne zobúdzá ušľachtilé city, nie je cudzie ani deťom.

Učítelia i rodičia sa na spisovateľov často obracajú so žiadosťou, aby im pomáhali vychovávať deti. Tu si zakaždým uvedomujeme paradox: tie deti, ktoré by z výchovných dôvodov mali čítať dobrú literatúru — nečítajú. A naopak. A pritom v istom veku je potreba identifikácie taká naliehavá, že jej prakticky nijaké dieťa neodolá. A je rozdiel identifikovať sa napr. s Old Shatterhandom či kapitánom Nemom, alebo s vodcom dákej bandy mladistvých zločincov. Deti vraždia! Má to na svedomí televízia a film? Alebo dokonca demokracia? Na túto tému by sa mala zvolať konferencia, na ktorej by sme si mohli vypočuť názory pedagógov, psychológov, teológov, rodičov, spisovateľov na problém zločinnosti detí. Totiž, ak by tento trend v spoločnosti pretrvával, literatúra pre deti by sa pravdepodobne ocitla na periférii spoločenského záujmu, a záujmu o literatúru vôbec.

ANKETA

(Národná súťažná prehliadka kresieb a comicsových príbehov pôvodnej slovenskej autorskej tvorby)

Fenomén comicsu sa za posledné roky zaradil do pozornosti detského percipienta a zároveň sa dostal do paľby literárnych kritikov a pedagógov. Nečudo, veď comics sa vo svojej nástupnej ofenzíve predstavil naozaj „po svojom“: v záľahe kriklavej gýčovitej ľúbivosti vtrhli k nám tzv. svetové comicsové

plošné pokrytie a perfektná organizácia na obdivuhodnej úrovni.

Medzi vystavenými seriálmi ma zaujali dva, určené predovšetkým deťom: seriál klasika slovenského comicsu Pavla Moravčíka Lassie (ktorému bolo prisúdené aj najvyššie

DNI COMICS

bestsellery, ponúkajúce bezbrannému detskému adresátovi pofidernú zábavu bez štipky fantázie. Zdalo by sa, že pôvodný slovenský comics, sporadicky prezentovaný v niekoľkých časopisoch, sa napriek svojej obsažnosti dostane na vedľajšiu koľaj. Situácia naozaj nebola o nič priaznivejšia. Možno práve to vyprovokovalo skupinku nadšencov, aby dali sily dokopy a postavili agresívnej konkurencii svoju vlastnú alternatívu.

Takto vzniklo v roku 1992 voľné združenie Slovenský klub autorov comics a o rok neskôr v septembri súťažná prehliadka Dni comics, ktorá sa uskutočnila na pôde Regionálneho kultúrneho strediska v Liptovskom Mikuláši za finančnej podpory fondu Pro Slovakia. Do súťažnej prehliadky sa prihlásilo devätnásť autorov s 32 comicsovými príbehmi. Po vyvrcholení v Liptovskom Mikuláši putovala výstava do Púchova a do Bardejova.

Podujatie si zrejme nenárokovalo na detailné kvalitatívne zmapovanie comicsového diania na Slovensku (o čom okrem iného svedčí i rozdielna kvalita jednotlivých príspevkov), na prvý ročník je však jeho

ocenenie) a Príbehy zo starých slovenských dejín Mariána Čapku. Sú dôkazom, že poznávanie histórie, vzťah k prírode a láska k zvieratám môžu byť námetmi, ktoré v symbióze s majstrovským výtvarným stvárnením povýšia comics na prirodzenú súčasť širokospektrálneho umenia pre deti.

V tejto súvislosti sme jednému z autorov MARIÁNOVI ČAPKOVI položili dve otázky.

Ako by mal vyzerat' súčasný comics pre deti a mládež, aby sa zaradil do zmysluplného partnerstva s ostatnými výtvarno-literárnymi žánrami a aby bol pre svojich „čitateľov“ estetickým a hodnotovým prínosom?

■ Slovenský comics by mal tematicky vychádzať z histórie, tradícií a mentality nášho národa. Autori by mali čerpať námety i z menej známych kapitol dejín, venovať sa napr. životným osudom a dielu známych osobností (vedci, umelci, vynálezcovia), z histórie miest (Kremnica, Banská Štiavnica, Bardejov, Levoča) i čerpať námety z ochrany prírody (ohrozené druhy našej fauny a flóry, boj o ich záchranu) atď.

Dobrý comics by mal byť formálne pútavý, majúť na mysli túžbu mladých po dobrodružstve, napätí a poznávaní. V žiadnom prípade by nemal zobrazovať násilie, nenávisť, brutalitu. Tematicky i výtvarne by mal rozlišovať jednotlivé vekové kategórie, pre menšie deti prinášať viac námetov rozprávkových, zo života zvieratiek a hmyzu, vyhýbať sa zobrazovaniu neskutočných bytostí útočiacich z vesmíru a pod.

Čo sa týka výtvarnej stránky comicsu, jeho autori by mali byť dobrí kresliari s vlastným

prvýkrát objavil príbeh „The Yellow Kid“ od autora R. F. Outcaulta. Príbeh využívajúci hovorené slovo a kresbu vo vzácnnej jednote a vyváženej forme — vznikol COMICS. Comics ako priesečník literárneho, filmového a výtvarného umenia, comics zatracovaný i milovaný. Z pôvodných obrázkových pásov v novinách — stripov — postupne vzniklo množstvo variantov i foriem, od kratučkých príbehov s rozkresleným dejom až po niekoľko stostránkové biblie, uverejňované v časopisoch, samostatných zošitkoch,

DNI COMICS

výtvarným rukopisom. Nemali by slepo napodobňovať cudzie comicsy, ktoré často prekračujú hranice génu.

Aké sú ďalšie možnosti súčasného slovenského comicsu? Má „na to“, aby konkuroval vonkajšej komercii?

■ Nedostatkom mnohých súčasných comicsov je hlavne to, že tematicky i výtvarne preberajú námety pôsobiace v našom prostredí cudzo. Perspektívy však vidím vo výbere zaujímavých námetov, poučných a zároveň pútavo spracovaných. Veľký dôraz treba klásť na estetickú stránku.

Pripravila Ľubica Kepštová

COMICS NA SCÉNE

Všetko sa to začalo v roku 1896, keď sa v amerických novinách New York World

knihách, zborníkoch, ale nachádzajúcich svoje uplatnenie vo filme, reklame, vyučovacom procese.

Využívajúc minimálny tvorivý štáb (scenárista, textár, kresliar, kolorista — dokonca v skromnejších podmienkach tvorivý štáb tvorí jediná osoba), úspešne konkuruje filmu, ktorý je nepomerne nákladnejší. Film je však časovo obmedzený — plynie! Vnímame ho, prežívame, ale ak si ho na okamih zastavíme, v statickej podobe stráca svoje čaro. V comicse si však môžeme listovať, kochať sa donekonečna vo virtuozite kresieb v jednotlivých políčkach — záberoch, ktoré navyše umocňujú dej svojou variabilitou a formátom, zrýchľujú a spomaľujú dej, dajú vyniknúť podstatnému.

Je niekoľko spôsobov, ako definovať kreslený seriál... Nieкто vám napríklad povie, že je to masovokomunikačný prostriedok, ktorý navzájom úzko spája slovo a obraz — a bude mať pravdu. Odborník na grafiku bude skôr tvrdiť, že ide o kreslenú literatúru — a to bude tiež správne. Iný zas bude trvať na tom, že kreslený seriál je bližší filmu než

literatúre — a ani jeho názor nebude nesprávny. Presne definovať comics je ťažké práve preto, že leží v samotnom priesečníku niekoľkých umeleckých vyjadrovacích prostriedkov: výtvarného umenia, filmu a literatúry. Všetky tieto žánre sa tu zlučujú, aby vytvorili nové umenie, ktorému poskytujú úplný súbor najrozmanitejších výrazových prostriedkov.

B. Duc, Comicové umenie
(Edition Glénat et. B. Duc 1982).

Preložil V. Z a v a d i l

VYRÁSTOL A DOSPEL

V predvečer zániku comicsového magazínu Bublínky zišli sme sa my — jeho tvorcovia, v krásnom prostredí Demänovskej doliny a založili sme Slovenský klub autorov comics ZANOTA ako združenie, ktoré by motivovalo textárov a kresliarov k novým tvorivým aktivitám, aby v záplave comicsov zo západu — zväčša komerčného charakteru — ten náš, pôvodný slovenský comics nezakapal.

(Podobné združenie založili traja bratislavskí výtvarníci Blažek, Maxon a Dubnický pod názvom Združenie autorov comiksu.) Jednoducho chceme vyjadrovať svoje umelecké názory prostredníctvom comicsov čo najlepšie, nechceme už čítať iba Conanov a korytnačky. A je nám jasné aj to, že naša pozícia nie je závideniahodná. Comics na Slovensku roky rokúce (vlastne celé storočie od svojho vzniku) živil na okraji vážneho umenia a spoločnosti ako voľačo hrozné, čo kazi vkus, osobnosť, charakter, ako voľačo, kde sa darí iba káčerovi Donaldovi a partii modrých Šmolkovcov. Comics ako degradátor detských duší. Lenže samotný comics vo svete comicsov (teda zrejme v celom svete okrem nešťastného „socialistického sektoru“) vyrástol a dospel. Všetci moralizátori, ktorí comics neustále kritizujú, ešte určite nevideli skvelé špičkové diela Corbena, Segrellesa, Bilala, Pratta, Millera, Manaru, Ortiza či ďalších desiatok veľikánov tohto žánru. Comics vyrástol a zmenil sa formálne i obsahovo. Ale aj tomu najkvalitnejšiemu comicsu treba jednoducho prísť na chuť.

Fero Mráz

H O R Y

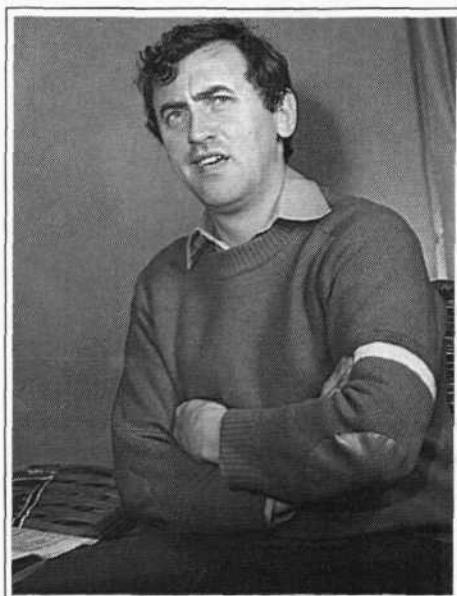
moja láska i moja pravda

Rozhovor so spisovateľom
ANTONOM MARECOM

Moja známosť s Antonom Marecom je taká zvláštna. Vlastne nijaká. Aj nás zoznámili, a nič. Aj som písala o jeho knihách, a znova nič. Bývajú situácie, keď radím iným jeho knihy a on sa to dozvie, len mu to akosi nič nehovorí. Taká zvláštna známosť. Možno i preto je to najlepší čas na rozhovor.

■ Pán Marec, prosím, ponúknite nám svoju občiansku biografiu.

Tak ako každý som sa narodil. Mal som detstvo, aké mala vtedy väčšina detí, teda úplne iné než to, aké prežívajú dnešné deti. Pomáhal som rodičom a zavčasu som ich oboch aj stratil. Študoval som na rozličných školách povinne, no ešte radšej po večeroch súkromne. A potom, tiež zavčasu, ani nie osemnásťročný, som začal ťažko pracovať. Vynášal som náklady na Zbojnícku chatu do výšky takmer dvetisíc metrov. Ale to už boli školy podstatné a určujúce, v ktorých sa životu nedá naučiť, lebo sa žije. V tom lepšom prípade sa život v nich pozoruje, hoci aj v tých najkrušnejších podobách. No a vtedy som si už nerobil poznámky z prečítaného, ale usiloval som sa zachytiť prežitie na papieri. Jednoducho, chcel som dotvoriť svoj zážitok a dať podobu slova i tomu, čo som tušil

a mal skryté kdesi v pozadí. Vtedy som sa vlastne narodil po druhý raz, ale už ako spisovateľ. Mám maturitu, vysokoškolský diplom a nedávno, tesne pred štyridsiatkou, sa mi podarilo získať výučný list. Živil som sa rozličnými zamestnaniami. Vynášal som zásoby na tatranské vysokohorské chaty. Niektoré z nich som viedol ako ich zodpovedný vedúci. Keď som pracoval v Horskej službe TANAPu, znášal som z hôr ranených aj mŕtvych. Pracoval som aj v lese, učil angličtinu i lyžovanie, ba dokonca som začas, po prevrate v roku 1989, viedol i miestne tatranské noviny. Naozaj sú podstatné mená ľudí, názvy chat a lokalít, roky či udalosti? Už si mnohé ani nepamätám a na iné som, po skúsenostiach, dobrovoľne zabudol. Napokon

by sa aj mohlo stať, že všeličo uvediem nepresne. A všeličo dnes už pre mňa ani nie je dôležité.

■ Aké informácie by dnes poskytli vaša autorská biografía a bibliografía?

Pisaniu sa venujem polovicu svojho života, teda dvadsať rokov. Napísal som jedenásť kníh, čo isto je slušná bilancia. Dalo by sa, možno, povedať, že je to bilancia až podozrivo bohatá, ktorá môže vyvolať i premýšľanie o kvalite mojej tvorby. Lenže o tej ja hovorím veru nebudem. Prenechám ju povolanejším, no najmä nestranným. Rád by som však upozornil na čosi iné; každá moja kniha bola v čase svojho zrodu pre mňa tým, čo som vnímal ako svoju nevyhnutnú potrebu vyjadriť. Usiloval som sa vyrozprávať také príbehy, ktoré v sebe skrývali posolstvo aj preto, lebo som po ňom pátral sám. Chcel som však dorozprávať aj tie okamžiky či situácie, ktoré v sebe skrývali voľačo nevypovedané a zatiaľ iba tušené. Písanie príbehov mi dovolilo usporiadať si i svoje zážitky. I preto sú mi moje knihy rovnako milé aj blízke. Ale i napriek tomu rád pripomeniem tie, ktoré mi prirástli k srdcu. Najskôr poviedky *Stopy túlavej zveri* (1986) či tri novely *Krok proti vetru* (1989), *Listy nevidiacim*, *hudba pre nepočujúcich* (1992), a zatiaľ rukopis, ktorý sa mení na knihu v Slovenskom spisovateli, *V doline dlhých tieňov*. Prisľúbili mi vo vydavateľstve, že si v nej spoločne v marci už zalistujeme. Nemôžem nespomenúť svoje knihy pre deti a mládež, ktoré si však s chuťou prečítali i mnohí dospelí. Či už sú to tatranské povesti *Zlato pod Kriváňom* (1991) a *Zakliaty hrad v Tatrách* (1993), alebo príbeh o horách a horolezcoch *Zóna odvahy* (1989). Chystám ešte jednu knihu povestí, tá bude o Jánošíkovi.

■ Podľa literárnej kritiky ste začínali konvenčne. Azda by sme tomu mohli rozumieť i tak, že ste si počínali „múdro“ aj „správne“. Napokon postu-

povali ste po rebríčku literárnej vážnosti od časopisov cez kolektívne zborníky až po debut. Pán Marec, keď vás redaktori Smeny včleňovali do početného kolektívu mladých adeptov, chápali ste tento zámer — zborník mladej poézie a prózy Na zemi, 1975 — ako generačné predstavenie mladých literárov alebo nejako ináč?

Nuž a ako ináč sa vtedy dalo v literatúre začínať? Ako ináč mohol vtedy začínať mládenec, ktorý nikoho, ale vôbec nikoho v redakciách ani vo vydavateľstvách nepoznal. A predsa naďalej kdesi v Tatrách ukladal na papier prežité a premyslené. Ktosi mu poradil, aby to skúsil v krajskom rozhlasovom štúdiu. Poslal tam svoje poviedky a oni ich odvysielali. Poradili mu iní, aby to skúsil v krajskom víkendovom magazíne, a i tam mu to vyšlo, ba dokonca od neho pýtali i ďalšie poviedky. Ktosi mu potom pošepol, v Bratislave jestvuje vydavateľstvo, ktoré má priam v svojej pracovnej náplni predstaviť začínajúcich autorov, nech to skúsi priamo tam. A „tam“ sa „to“ páčilo. Obratom odpísali, že zo dve-tri poviedky uverejnia v zborníku. A vraj je u nich aj nádej, v budúcnosti, na vydanie knižky. Nuž teda ako som začínal? Konvenčne a či múdro? Skôr sa mi vidí, že náhodou a po jedinej možnej ceste... Nuž a generácia? Nikdy predtým a ani potom som nemal pocit spolupatričnosti s ľuďmi, ktorých zborník predstavoval. Vidí sa mi, že okrem Andreja Ferka som žiadneho predtým a ani potom nepoznal. A zdá sa mi, že ani jeden spomedzi nich predpokladané nádeje nenaplnil. Okrem toho naše životné cesty i skúsenosti boli natoľko odlišné, že v skutočnosti nieto bodu, v ktorom by sme sa mohli stretnúť. Vôbec, vidí sa mi, že termín generácia často slúži na zjednodušenie javov aj vzťahov. A dosť často i na to, aby sa cezeň pripomínali tí, ktorí toho v literatúre až tak mnoho nedokázali.

■ V prvotine ste „rozohrali“ vrchárske drámy veľkých i malých, mužov i žien..., prosto obyvate-

Iov sveta, ktorý má svoje zákony i svoju pravdu a spravodlivosť. I pri tejto príležitosti, možno znova iba z konvencie, hľadala literárna kritika pre vaše poviedky podobenstvá s prózou naturizmu. Nebola za všetkým tým vzdorom, krvou, citmi, ale aj pokorou a prehrami iba sila nádhernej kapitulácie človeka pred prírodou, rešpekt pred jej etikou ako návodom na viac než prežitie a údiv nad jej tajomstvami?

Áno, kedysi to bolo skutočne tak, ako som to opísal, a vám sa, možno, podarilo pomenovať to, čo som vtedy iba cítil. Teda to, čo som „nažil“, a potom pre pochopenie, opísal. A spomenuté zákony ... Áno, skutočne si myslím, že by voľajaké mali v ľudskom živote platiť. Dokonca som o tom presvedčený i napriek všetkým takzvaným novotám, čo sa dnes k nám valia. A pokora pred etikou? Ale veď etika, uvedomovaná a napriek všetkým omylom chápaná ako imperatív, nemôže byť predsa prameňom čohosi takého. Naopak, je zdrojom vnútornej sily! Aj vtedy, keď nás dočasu poráža, zraňuje, keď jej zásluhou viac strácame než získavame, predovšetkým ilúzie o sebe ... Tak akosi som to vtedy cítil. Vlastne si na mnohé z toho, čo vyvolalo zrod citovaných viet, už nepamätám. Všetko to bolo tak dávno a „tamtie“ udalosti prekryli iné, novšieho dátumu. Vlastne ani nie sú také intenzívne, ako skôr nové. A aj ja som už iný. Bez ilúzií, ale s niekoľkými podstatnými ideálmi. I tak, nezaškodí si zaspomínať ...

■ „O hodinu stáli na vrchole. Zbalili horolezecký materiál, posadali si na kletráky a zajedali kúsky čokolády. Bol krásny zimný deň. Obloha takmer bez mráčika, jagajúci sa sneh ostro odrážal studené lúče slnka. Všade naokolo čisté, nedotknuté hory. Výzva k životu tvrdému a prostému, ktorého jedinou prednosťou je, že hovorí človeku pravdu o ňom samom.“ Pán Marec, chuť zalistovať vo vašej knihe Za vrcholom vrchol isto nebude náhoda. V nej sa do blízkosti dostanú príroda, horolezectvo, odvážny človek, život, pravda ... Až sa žiada poprosiť vás o vašu ústrednú umeleckú

tézu a možno i nakriatnuť vás na precizovanie vašej osobnej, a hádam aj literatúru presahujúcej myšlienky o zmysle a hodnotách života.

Hovoriť o zmysle a hodnotách života, to bude pre spisovateľa asi tá najošemetnejšia téma. Nemyslím si, že jestvuje ich definícia či návod, ako sa k nim dostať. A ak niekto tvrdí, že ich pozná a sype ich z rukáva, isto nehovorí celkom a celú pravdu. Spisovateľ ich cez svoju tvorbu vlastne stále hľadá. Tak to bolo i v citovanom úryvku. V iných mojich knihách by ste iste našli iné, rovnako pôsobivé miesta, pozerajúce na ten istý bod z celkom iného uhla. Aj na život v horách ... Teda, základná myšlienka je jasná. A zmysel a hodnoty? Zmysel zostáva pravdepodobne vo večnom hľadaní. Lenže to nehovorím nič nové, však? Pripomínam, že priestorom na hľadanie nemusia byť iba hory ...

■ Váš prienik do literárneho života minulého desaťročia vzbudil obojstranný (čitateľ—kritik) záujem o žičlivosť. Nuž, ako si teda možno vysvetliť váš odklon od dovtedajšej, povedzme, vrchárskej krajiny a sústredenie sa na mladého čitateľa i protagonistu? Rozhodli ste sa porušiť „konvenciu“ azda aj iným spôsobom? Literatúra faktu? Etika športu? Adaptácia ľudovej rozprávky? Načo i prečo ten rozptyl? Neznačí to azda, že ste na krížovke alebo možno na okraji krízy vo svojej dielni na príbehy?

Hovoríte o odklone. Osobne nič také nepociťujem. A nič také svojou tvorbou nereflektujem. Za posledných päť rokov som predsa vydal — počítam aj tú, čo vyjde v marci — tri knihy určené výlučne dospelým čitateľom, a to, dovoľm si povedať, čitateľovi náročnému. Je v nich isto aj vrchárska krajina, no už ináč vnímaná aj prežívaná. Krajina, v ktorej sa možno dejú rovnaké drámy, no sú už ináč interpretované, akosi cez život mojej duše a azda aj preto trochu tlmene. Možno skôr cez pocity a myšlienky, ako cez slová a činy. Svojou otázkou podľa všetkého však mierite

na to, že som v tom istom období vydal i knižku takzvanej literatúry faktu o horách a horolezcov Zóna odvahy a dve knihy tatranských povestí. Tá prvá vyšla v edícii určenej mládeži, preto je možno i takto „mládežnícky“ chápaná. No isto ju nečítali len teenageri. Svedčí o tom i rozobraný dvanásttisícový náklad, keď už v tejto chvíli pozabudnem na jej príbeh. A povesti? Nikdy som ich nechápal len ako čítanie pre najmenších. Prijímam ich skôr ako artefakty istej pospolitosti na istom stupni chápanej a zobrazovanej reality. Teda ako príležitosť na predstavovanie Tatier nielen ako horstva z náhodne zoskupených skál a útvarov, medzi ktorými jeden prameň uväznilo a iné milosrdne pretekajú do údolia. Okrem toho, každý z času na čas zatúži vrátiť sa do svojho detstva. Každý z nás sa chce predsa pozrieť na svet aj iným pohľadom, než aký mu vnucujú masmédiálni teroristi. Svet predsa vôbec nevyzerá tak, ako ho vykresľujú. Nuž a celkom nakoniec. Hovoriť o kríze spisovateľa, ktorý i v dnešných časoch mizérie vydáva knihu prakticky každý rok a dokonca sa nebojí vydať jednu spomedzi nich aj vlastným nákladom a vo vlastnom vydavateľstve, pritom počet predaných výtlačkov by mu mohlo závidieť nie jedno kamenné vydavateľstvo ...?

■ Nedávno vám martinské vydavateľstvo premenilo rukopis na knihu. Prosím, buďte sám sebe kritikom, teda tým, kto dobrým slovom odprevádza svoje príbehy medzi čitateľov.

Kritici len zriedkakedy zvyknú odprevádzať knihu dobrým slovom, zvlášť, keď to nie je kniha ich kamaráta, či — v dnešnej dobe rovnako ako v tej minulej — človeka vo funkcii. Ten môže byť na všeličo užitočný. Skutočne dobré slovo ostáva na spisovateľovi. Nuž teda, vážení čitatelia, najmä tí, ktorých z času na čas oslovia a pozvú na návštevu hory naše najvyššie, Tatry! Skúste to opäť! Skúste po knižke tatranských povestí Zlato pod Kriváňom aj prostred-

níctvom jej voľného pokračovania Zakliaty hrad v Tatrách znova prežiť to, čo ako ďalší rozmer svojho bytia pocítili už naši predkovia: vidieť, vnímať a prežívať hory ako svet, žijúci vlastným životom. Skúste sa pozrieť na hory a ich štíty ako na bytosti s vlastnými dejinami aj autentickými príbehmi. Skúste sa uprostred tohto sveta, v ktorom sa každý ponáhľa a nikto nevie kam, aspoň na chvíľu zastaviť a skontrolovať to žité dolu so žitým tam hore. O nič iné mne, prostému rozprávačovi dávno uzavretých príbehov, vlastne nešlo. A spomeňte si pritom, že bez dobrého kamaráta Andreja Ferka a veľkorysosti Ministerstva kultúry, ako aj zapálených ľudí vo vydavateľstve Matice slovenskej by tie povesti ako obyčajný rukopis ešte vždy ležal v mojej zásuvke.

■ Zóna odvahy, ale najmä dve knihy tatranských povestí, ktorých čitateľmi budú prevažne deti, dávajú tušiť, že paralelne s tvorbou pre dospelých budete sa venovať aj tvorbe pre mladých čitateľov. Čím ich okrem povesti chcete osloviť, resp. o čom by podľa vás mal súčasný spisovateľ viesť dialóg s detským čitateľom?

Nikdy som nejakú výraznú deliacu čiaru medzi dospelým a mladým čitateľom nekládol ani nepociťoval. Tak knižky tatranských povestí, ako aj kniha o horách a horolezectve Zóna odvahy, boli vlastne „o tom istom“ ako ostatné moje knižky; teda uvažovaním o živote hôr, len sa v nich azda zmenil uhol pohľadu. Veď prečo z času na čas neskonfrontovať fikciu s faktami, prečo by hory, a Tatry zvlášť, nemohli byť predstavené aj cez príbehy, ktoré v sebe celé stáročia skrývali a už naši predchodcovia — ľudoví rozprávači — ich vycítili a zosnovali do fascinujúcej podoby? Či nie je možné aj takýmto spôsobom všeličo naznačiť a dopovedať? A nemôže takto rovnako detský, ako dospelý čitateľ mnohé veci pochopiť novým pohľadom? Neožije zrazu pred ním čosi, čo považoval za absolútne mŕtve, celkom autentickým životom?

S podobnými pocitmi som nedávno písal knižku povestí o Jánošíkovi; ako pokus pripomenúť isté hodnoty a ideály stáročia žijúce v tejto krajine a hádam tak trochu aj geneticky zakotvené, no po prevrate, ako to v takýchto prípadoch zväčša býva, na čas zatlačené do úzadia. Sny, ideály, nádeje a túžby — opäť a opäť sa dvíhajúce k výšinám a o to hlbšie padajúce do prachu ciest, po ktorých cválajú mocní, bezohľadní vlastníci pozemských statkov. Čo ostane? Niekedy nič viac než personifikácia v nespravodlivo odsúdenom zbojníckom kapitánovi...

A o čom by som chcel viesť dialóg so svojim detským čitateľom? Azda predovšetkým o prítomnej dobe, ktorá nastala tak rýchlo, že mnohých zaskočila a vyma-

zala mnohé z pamäti. A ako? Nie, nechcem nostalgicky vzdychať za starými časmi a hľadať ich pozitíva. Systém, v ktorom sme si vraj všetci boli rovní a cítili rovnakú potrebu pracovať, naozaj nemal perspektívu. Len by som chcel skromne pripomenúť, že aj dnes by sme mali vidieť v tom druhom človeku najprv svojho blízkeho, až potom konkurenta či súpera, že jestvujú aj hodnoty nevyjadriteľné v súmách peňazí. Že každý z nás žije dva životy. Život svojho tela a život svojej duše. A práve ten druhý sa mi vidí podstatný a o ňom sa usilujem rozprávať vo svojich knižkách.

Pripravila Viera Žemberová

■■■ OCENENIE PÔVODNEJ TVORBY PRE DETI A MLÁDEŽ.

Ako každý rok i tentoraz udelilo vydavateľstvo Mladé letá svoju prestížnu výročnú cenu. Získal ju MILAN RÚFUS za básnickú zbierku Lupienky z jabloní a VLADIMÍR MACHAJ za jej ilustračný sprievod. Detskej literatúre sa dostalo uznania aj od Spolku slovenských spisovateľov. V rámci oceňovania minuloročnej tvorby porota vedená literárnym kritikom Pavlom Števčekom udelila Cenu SSS aj PETROVI HOLKOVI za novelu pre mládež Normálny cvok a Prémii SSS JÁNOVI BEŇOVI za autorskú rozprávku Mačací kráľ a za zbierku ľudových rozprávok Starý husár a nočný Čert.

(jd) ■ ■ ■

ANTON MAREC bol vo Vysokých Tatrách nosičom i chatárom, profesionálnym členom horskej služby, lyžiarskym inštruktorom i horským sprievodcom. Tu aj inde vo svete liezol po skalách a naše Tatry a hory inšpirovali skoro celú jeho doterajšiu literárnu tvorbu. Písanie je hľadanie v sebe, okolo seba i v čase. To posledné viedlo tatranského prozaika k tomu, že v roku 1991 vydal knihu *Zlato pod Kriváňom* a nedávno k nej pridal pokračovanie tatranských povestí v knihe *Zakliaty hrad v Tatrách* (Vydavateľstvo Maticy slovenskej, Martin 1993).

„Dlho som rozmýšľal, čo povesti pre mňa znamenajú,“ napísal Anton Marec v Literárnom týždenníku začiatkom tohto roka. „Aké vlastne majú v hierarchii mojich hodnôt miesto, prečo ma tak fascinujú. Až som sa nedávno s priateľom vracal z predstavenia, v ktorom, ako je to už dnes zvykom, jeden súbor dosť úbohým spôsobom parodoval legendy o Jánošíkovi. Vieš, vysvetľoval mi priateľ, národ, ktorý nie je schopný pozrieť sa na svoje legendy z odstupu, ktorý sa nedokáže nad nimi aj zasmiať, ešte nie je zrelým národom. Možno, odpovedal som mu. Ibaže ja by som s legendami o Jánošíkovi stratil aj kus svojho detstva, odpovedal som mu. Nádej, že svet môže byť ľudskejší. A stratil by som ešte čosi, na čo vtedy neprišla reč, pretože sa to týkalo Tatier. Možnosť vnímať ich aj ináč ako obyčajnú nakopeninu skál.“

V Marecových povestiach sa hýbu nielen vodníci, víly, haviari, zbojníci, bačovia, pikulíci, drevorubači, hadí králi, boginky, trpaslíci, kamzíky, ale aj Ladový, Bašta a Ganek. Marecove prerozprávania sa často viažu na bájne príbehy o tom, ako vznikli a podľa čoho dostali meno štíty (Plačlivý, Kriváň, Satan, Plačlivá skala, Mních), plesá (Kačacie, Dračie, Zelené, Štrbské), osady (Štrba, Smokovec, Lendak). Osudy hôr sa prelínajú s osudmi ľudí, ktorých do Vysokých Tatier viedli túžby nájsť poklady v tajomných jaskyniach a chodbách, chamtivosť a dychtenie po rýchľom zbohatnutí, ale aj každodenná obživa či čisté detské srdiečka, ktoré chcú priniesť z vrcholu Roháča zázračnú bylinku pre chorú matku.

Pre Antona Mareca nie je povestový žáner záležitosťou profesionálnej rutiny. Odváža solidnú literárnu prácu, ktorú charakterizuje jadrné a výstižné podanie, ale aj autorská stotožnenosť a zaujatosť. Jeho autorské vstupy sa prejavujú ináč — rozhodol sa byť nielen mytológom, ale aj faktografom Vysokých Tatier a nebojí sa, že vecné a málo známe údaje o histórii, geomorfológii, rozličných pozoruhodnostiach a znamenitostiach Vysokých Tatier, teda texty celkom iného druhu a ladenia, spravia z jeho povestí terče, na ktoré budú posmešne mieriť už aj detskí čitatelia — chachá, aké báchoroky! Správne skomponovaná povesť totiž stojí na mocných nohách, ktoré preverili veky a ktoré užitočná faktografia predmetu nemôže podlomiť, ale zaujímavo doplniť, robiac jej nenápadný kontrapunkt.

Mohol by som skončiť, keby ma predsa niečo neškreklo. Z knihy sa čitateľ ani slovíčkom nedozvie, ako a na základe čoho autor svoje povesti zhromažďoval a spracúval. Ak niekto spracúva, inovuje, či prerozpráva Dobšinského či Czambela, kniha to hneď po prvých stránkach vyjaví. Uvažujem: našiel Marec svoje povesti a legendy, našiel rozprávačov, od ktorých získal slovesný základ pre svoje literárne spracovanie? Asi sotva, to by nezatajil. Z čoho teda vychádzal, z akých prameňov čerpal? Jednoducho mi v knihe chýba autorovo vyjadrenie o týchto faktoch. Bežného čitateľa nemusia až tak zaujímať. Lenže odbornejšia literárna verejnosť a literárna história by o nich rozhodne mala vedieť.

Ján Beňo

DETSKÁ LITERATÚRA

JUHOSLOVANSKÝCH SLOVÁKOV

Koniec rozkvetu (?)

MIROSLAV DEMÁK

Do oblastí Báčky, Sriemu a Banátu, tvoriacich Vojvodinu, sa Slováci začali sťahovať roku 1745. O dva roky teda táto časť dolnozemsých Slovákov oslávi 250 rokov života v oblastiach, kde sa vlievajú do Dunaja rieky Sáva, Tisa a Tamiš. Koncom júla tohto roku bola v Krajan-skom múzeu v Bratislave sprístupnená výstava 200 rokov tlače Slovákov z Vojvodiny a o rok zaznamenáme 130 rokov od vydávania det-ských periodík *Slávik* a *Zornička*. Spisovateľ a vydavateľ Jozef Podhradský začal roku 1864 vydávať v Novom Sade až dva časopisy. Neboli to ešte časopisy v pravom slova zmysle, ich význam však spočíval v tom, že vychádzali v čase, keď svoje detské časopisy nemali ani Srbi, ani Maďari, ani Nemci (národy aj desaťkrát početnejšie ako Slováci vo Vojvodine), nehovoriac o Rumunoch alebo Rusínoch.

Ďalší pokus o vydávanie detského časopisu zaznamenávame u dramatika a staropazovského kňaza Vladimíra Hurbana Vladimírova, ktorý asi osemročný vydával rukou pisaného Mravca, do ktorého mu prispieval aj strýko — Vajanský.

Sporadický záujem o tvorbu pre deti nacházame u spisovateľa Jána Čajaka staršieho a i iných dolnozemsých spisovateľov, no vážnejšie pokusy venovať sa iba literatúre pre najmladších sú spojené s menami troch autoriek: Mariena Czoczeková-Eichardtová (1892—1972) písala krátke prózy. Vyšli po jej smrti pod názvom *So slniečkom*; Adela Čajaková-Petrovičová (1901—1976) vydala knihu veršov pre deti *Drobné kvietky*

(1943) a prozaické zbierky *V čarovnej ríši rozprávok* (1943), *Maškrtnice* (1973) a Oľga Babylonová-Garayová (1905—1988), výtvarníčka a redaktorka časopisu *Naše Slniečko*, publikovala prozaickú knižku *Zvieratá sa páčia deťom* (1985).

V medzivojnovom období juhoslovanskí Slováci vydávali dva detské časopisy. Učiteľ a zostavovateľ učebníc Ferdo Klátik (otec kritika a spisovateľa Zlatka Klátika) vydával v 30. rokoch v Starej Pazove *Zorničku* a *Matica slovenská* v Juhoslávii vydávala v Báčskom Petrovci *Naše slniečko*. V rokoch vojny bolo pozastavené a obnovené v roku 1946. Neskôr vychádzalo pod názvom *Naši pionieri*, potom *Pionieri* a dnes je to opäť *Zornička* so samostatnou prílohou pre najmenších — *Mravec*. V predvojnových číslach *Nášho slniečka* sa autorsky prejavovali najmä spomenuté tri autorky: Czoczeková-Eichardtová, Čajaková-Petrovičová a Babylonová-Garayová.

Veľmi sľubne začínali básnici Juraj Mučaji (1919—1945), z rukopisov ktorého roku 1975 vyšla kniha veršov pre deti *Nezbedníci* a Zlatko Klátik, ktorý však reemigroval na Slovensko. Ambiciózne, avšak bez výraznejšej umeleckej presvedčivosti sa po vojne uchádzali o priazeň detského publika Michal Kyseľ (1903—1986) a Samuel Miklovic (1923).

Skutočný rozkvet slovenskej detskej literatúry v Juhoslávii je spätý s nástupom autorskej generácie reprezentovanej Michalom Babincom (1927—1974), Pavlom Muča-

jim (1929) a Jurajom Tušiakom (1935—1986), ku ktorým treba priradiť ešte Pavla Grňa (1937), Annu Majerovú (1923—1987), Vieru Benkovú (1939) a Xéniu Mučajiovú (1940).

Nástup tejto generácie poznamenala ideologizácia kultúry a všetkých sfér života a zároveň zrážka Tita a Stalina a s tým súvisiaca praktická uzavretosť juhoslovanských hraníc. V tom čase si juhoslovanskí Slováci dokonca sami tlačia slovenskú klasiku. Kontakt so súdobou literatúrou sa začína nadväzovať až koncom päťdesiatych rokov, dobrá spolupráca je však opäť prerušená rokom 1968.

Pavol Mučaji, mladší brat Juraja Mučajiho, je jedným z najplodnejších povojnových autorov. Roku 1952 vydáva básnickú zbierku *Bojujúce srdce*, po nej zbierky *Zvieratká, zrníčka, vtáci a deti* (1956), *Pavúček hrdina* (1958) a *Svieť, slniečko, veselo* (1961). Nebola to však moderná detská poézia v pravom slova zmysle, skôr tradičné veršovačky pre deti. Ako detský básnik sa prezentoval aj Michal Babinka. Po štyroch knihách skôr konvenčne, než moderne orientovanej poézie *Na šarkanovom chvoste* (1958), *Abeceda skáče* (1961), *V troch tučtoch rozprávka* (1962) a *Sto úsmevov a jedna slza* (1962) vydal v novosadskom vydavateľstve Obzor a bratislavských Mladých letách roku 1968 zbierku *Cengáčík na dobré ráno*. Táto zbierka nenechala nikoho na pochybách, že je to kameň, na ktorom sa bude stavať ďalej.

Sám Babinka vydal ešte knihu detských próz *Ako rástol Igorko* (1970), posmrtné z jeho pozostalosti vyšli básne *Sladký výpredaj* (1976) a poviedky *Už aj letíme* (1981).

Po Babinkovi kvalitatívny rast signalizujú knihy Paľa Mučajiho, predovšetkým kniha *Môj*

malý svet (1979). V tomto zmysle sa však najtvorivejšie prejavil Juraj Tušiak, ktorý po začiatočnickej básnickej zbierke *Za priehrsť radosti* (1959) a poviedkovej knižke *O bielom jeleňovi* (1961) otvoril nové priestory v detskej próze. Písal síce sústavne aj poéziu (*Jednoduché slová*, 1969; *Otčina*, 1982), jeho význam spočíva však predovšetkým v próze. Jeho *Maximilián v meste* (1971), *Muška Svetluška a hračky* (1972), *Postavím si kaštieľ vežíčkový* (1973), menej už *Štvrtácka jar* (1975) zostávajú dodnes vrcholnými ukážkami autorskej rozprávky s detským hrdinom, ktorý je konečne subjektom a nie objektom autorského poučania. Sú to knihy, ku ktorým sa kvalitou môžu priradiť iba ojedinelé detské poviedky alebo autorské rozprávky Pavla Grňa, Anny Majerovej a Xénie Mučajiovej.

Skutočný nástup modernej detskej literatúry juhoslovanských Slovákov zaznamenávame však až vydaním kníh Zoroslava Speváka-Jesenského (1956) *Malí veľikáni* (1983), ale predovšetkým *Mastené, peprené, soľené...* (1987), *Mám mušku v oku* (1989) a Tomáša Čelovského (1958) *Rád chodím do školy* (1984). Predstavitelia „novej citovosti“ Spevák-Jesenský a Čelovský však majú to nešťastie, že v rokoch ich najväčšieho tvorivého vzopätia v „skrátenej“ Zväzovej Republike Južoslávii slovenské knihy prakticky prestávajú vychádzať. Čelovského kniha *Sen noci prvoaprílovej* (zredigovaná, vysádzaná a ilustrovaná) čaká na vydanie už pomaly štvrtý rok. Márne. Nečudo, že tento autor prišiel pracovať na Slovensko.

Rozkvet slovenskej detskej tvorby v Južoslávii, akokoľvek to znie bezperspektívne, je už asi za nami.

VOLANIE O POMOC

K problematike samovrážd v detskom veku

Elena Hapáková

Vždy, keď vyhasne dožitý ľudský život, je nám, ktorí sme zostali, smutno, aj keď vieme, že je to údel nás všetkých. Dvojnásobne je človeku smutno, ak život vyhasína vlastnou rukou, nech sú dôvody akékoľvek. A nevýslovne smutno je nám vtedy, keď si mladý človek, ba aj dieťa, siahne na svoj život s cieľom zomrieť a podarí sa mu to.

Každý, kto sa dozvie o dokonanej samovražde dieťaťa alebo pokuse o ňu, je vždy veľmi prekvapený a v duchu sa pýta, prečo si vlastne dieťa siahlo na svoj život. Najväčšmi sú udivení tí, s ktorými dieťa dovtedy žilo a s ktorými sa najčastejšie stýkalo. Dospelý človek si väčšinou nevie vysvetliť a nechápe pohnútky dieťaťa vziať si život, a preto často ani nevie zabrániť tomuto činu, aj keby mohol. Totiž problémy a ťažkosti dieťaťa sa z pohľadu dospelého zdajú byť malicherné v porovnaní s problémami zrelého veku. Dieťa však vzhľadom k svojej nedospelosti všetko vníma inak ako dospelý.

Je mnoho otázok, ktoré sa v súvislosti s detskou samovražednosťou vynárajú. Predovšetkým vyvstáva požiadavka priblížiť si svet dieťaťa a jeho názory na smrť v jednotlivých vývinových etapách. Azda najdôležitejšie otázky sa budú týkať motívov samovrážd detí. Dôležitosť analyzovania a posudzovania motívov detských samovrážd a samovražedných pokusov je treba vidieť najmä z hľadiska možnosti preventívnych postupov a ich efektívneho využitia v rôznych sociálnych prostrediach.

Priblížme si najprv predstavy dieťaťa o smrti. Čím je dieťa mladšie, tým menej chápe podstatu smrti a tým viac pokladá smrť za niečo, čo je reverzibilné, zvrätne (1). Dieťa sa so smrťou zoznamuje prevažne v rozprávkach, v ktorých mŕtvi ožívajú. Dieťa v predškolskom veku chápe smrť ako jav zvrätaný. V tomto vekovom období preto ešte nemožno hovoriť o samovražde. V mladšom školskom veku (6—10 r.) sa už vyskytujú, aj keď len ojedinele, prípady dokonanej samovráždy alebo samovražedného pokusu (2). Dieťa si v tomto veku môže privodiť smrť aj neúmyselne, pri hrách, napodobňujúcich správanie dospelých. Po jedenástom roku si už dieťa uvedomuje smrť ako jav nezvrätaný. Do trinásteho roku sa u detí vyskytuje relatívne málo prípadov samovrážd. Ich počet narastá medzi 13.—15. rokom veku dieťaťa.

MOTÍVY SAMOVRAŽD DETÍ

Samovražedná aktivita predstavuje zvláštny druh agresie, ktorá je namierená proti vlastnej osobe. Samovražednosť je taká forma autoagresie, keď ide o úmyselné a vedomé ukončenie života. Jedinec si teda svoju smrť želá a očakáva, že si ju svojím správaním privodí (3).

Samovražedné správanie nie je jednorázovým alebo izolovaným aktom, ale je výsledkom dlhodobého psychického a sociálneho vývinu. Preto je veľmi dôležité skúmať motívy, ktoré sú v popredí samovražedného správania detí. Najčastejšie sa stretávame s rozdelením motívov na vnútorné a vonkajšie (1). **K vnútorným motívom** sa zaraďujú zmeny osobnostného vývinu, zmeny hormonálne (pubertálna rozladenosť), duševné poruchy a pod. **Vonkajšie motívy** predstavujú vplyvy rodinného prostredia a výchovy, vplyvy školského prostredia, vplyvy rovesníckych skupín a ďalších prostredí.

Ak zoberieme do úvahy, že dieťa vo veku od 10—15 rokov ešte nemá ukončený osobnostný vývin, že vplyvy rodiny, školy, rovesníckych skupín aj naďalej formujú jeho osobnosť, tak zisťujeme, že vnútorné a vonkajšie motívy sa vzájomne prelínajú. Zjednodušene potom hovoríme o rodinných a školských motívoch detskej samovražednosti. V žiadnom prípade však nemožno sledovať iba jeden motív, lebo by nás to mohlo viesť k skreslenému pohľadu na detskú samovražednosť. A navyše, v súčasnosti je už prekonaný názor na samovražednú aktivitu s výlučne psychopatologickým pozadím. Pri samovražednej aktivite sa dôležitá úloha pripisuje sociálnym vplyvom prostredia, v ktorom dieťa žije. Vo výskumoch sa potom uvádza, že najčastejšou zistenou motiváciou samovražedného správania detí sú **narušené vzťahy v rodine a školský neúspech**.

K narušaniu medziľudských vzťahov dochádza predovšetkým v nestabilnej rodine. Nestabilná rodina sa nevie z rôznych dôvodov vyrovnávať s viacerými tlakmi, ktoré na ňu doliehajú jednak zvonku, zo strany spoločnosti, a jednak vyvierajú z jej vnútra. V nestabilnej rodine zlyhávajú predovšetkým vzťahy medzi manželskými partnermi. Rodičia v takejto rodine nie sú dobrým vzorom pre svoje deti. Nevhodná výchova v rodine sa prejavuje rozličným spôsobom.

Výchova zanedbávajúca, bez záujmu o dieťa, je neosobná, umožňuje len povrchné interpersonálne vzťahy dieťaťa k osobám, ktoré by preň mali byť oporou. Vo veľmi kritických situáciách dieťa potom zostáva odkázané na seba a rieši svoje problémy samovraždou. Ak dieťa zistí, že si ho v rodine neváhajú, že jeho činnosti nikoho nezaujímajú, vtedy veľmi trpí. Rodičia, ktorí dieťa nepočúvajú, nereagujú naň, ba dokonca ho odmietajú, nemôžu poznať jeho potreby. Pritom títo rodičia neposkytujú dieťaťu základnú životnú istotu, pocit bezpečia, pocit porozumenia a tolerancie. Komunikácia v takejto rodine býva narušená. Samovražda dieťaťa v takejto rodine je alarmom, volaním o pomoc.

Trestajúca výchova v rodine vyvoláva v dieťati pocit viny, úzkosť, strach a nakoniec pocit menejcennosti. Dieťa nezískava pocit istoty a bezpečia.

Ak sa u dieťaťa pridruží neúspech v škole, strach z trestu je neúmerne a dieťa túži uniknúť. Uteká z domu, túla sa. V krajných prípadoch, ak sa ku strachu z trestu pridá aj strach zo straty rodičovskej lásky, dieťa sa pokúsi o samovraždu.

Strach zo školy u niektorých detí môže mať podobu permanentného stresu, že nebude voľačo vedieť, že ho učiteľ vysmeje pred spolužiakmi. Výsmech zo strany učiteľa, prípadne aj nespravodlivosť, sa dieťaťa bolestivo dotýka. Osobitným problémom je pochvala a trest v škole. Z výskumov komunikácie učiteľa a žiaka na vyučovaní vyplýva, že vyjadrenie dôvery žiakovi, povzbudenie žiaka, vyjadrenie kladných očakávaní, patrí medzi zriedkavé reakcie učiteľa a je zastúpené iba 1,5 % zo všetkých verbálnych reakcií učiteľa (4). Zrejme v tejto súvislosti sa musíme častejšie zamýšľať nad otázkou, aký je vzťah detí ku škole, či deti chodia rady do školy a čo im škola dáva do života.

U nás je výchova vo veľkej miere orientovaná na výkon. Deti musia mať jednotky, musia byť dobré. Deti potom, žiaľ, vnímajú lásku rodičov ako odmenu za výkon. Rodič sa zvyčajne pýta dieťaťa po príchode zo školy: „Ako bolo v škole?“, „Aké známky si dostal?“. Možno by sa radšej mal opýtať inak: „Čo ťa v škole najviac potešilo?“, „Čo ťa najviac zarmútilo?“. Možno by sa viac dozvedel o svojom dieťati, lepšie by ho spoznal.

Ochranárska výchova v rodine vedie k nesamostatnosti dieťaťa. Rodičia sa snažia odstrániť zo života dieťaťa všetky prekážky a splniť všetky jeho požiadavky. Tým ho však nenaučia bojiť sa s ťažkosťami, znášať rôzne stresy. Aj v týchto rodinách sa vyskytuje samovražda dieťaťa. Často sa potom rodičia pýtajú: „Ako nám to len mohol urobiť, veď mal, čo potreboval“. Okrem dokonanej samovraždy chýba úmysel zomrieť a v popredí je dosiahnutie rôznych výhod, ba až vydieranie.

Dieťa môže reagovať samovražedným správaním aj na rozvod rodičov. Rozvod vôbec zanecháva hlboké stopy v prežívaní dieťaťa. Zúfalstvo a osamelosť spojené s pocitmi, že ich nemá nikto rád a nikto ich nechce, sú pre deti príliš veľkou záťažou (5).

U detí sa vyskytujú okrem dokonanej samovraždy aj pokusy o samovraždu, ktoré sa nekončia smrťou. Samozrejme, pokusov je viac. Aj vďaka nim je možné zisťovať motívy samovražedného správania. Je veľmi dôležité vedieť, že niektoré prejavy v správaní detí, ktoré vyúsťujú do samovražednej aktivity, je možné vopred pozorovať a na základe toho sa usilovať o prevenciu.

PREVENCIA SAMOVRAŽD DETÍ

Samovražedné správanie je jav na hranici medzi medicínou a spoločenskými vedami, preto aj prevencia by mala byť medziodborová.

Prevencia samovražedného správania zahrnuje tri úrovne (6). Primárna prevencia spočíva v predchádzaní možnostiam samovražedného

vývinu správnou výchovou v rodine, škole a iných prostrediach. Predpokladá tiež zameranie sa na deti ohrozené, deti sociálne izolované v školskom kolektíve, deti z nevhodného rodinného prostredia, deti z rozvedených rodín, deti, ktoré utrpeli stratu blízkej osoby. U detí si treba všímať varovné príznaky: náhlu zmenu, náhlu stratu záujmu o školskú prácu, náhle vznikajúce poruchy správania, ktoré môžu byť príznakom vyvíjajúcej sa depresie.

Sekundárna prevencia je zameraná na zásah v kritickom období pred samotným samovražedným aktom. Predpokladá diagnostiku a poznanie tohto ohrozenia. Keďže dieťa v tejto fáze neprejavuje svoj stav tak výrazne ako dospelý, mnoho závisí od toho, či rodičia, učitelia, spolužiaci a iní ľudia rozpoznajú kritický stav a či sú schopní aj pomôcť.

Terciárna prevencia je zameraná na osoby po samovražednom pokuse a zaoberá sa otázkami vplyvu samovražedného správania na ďalší život jedinca.

Prevencia samovražedného správania v detstve môže byť účinná len vtedy, ak dieťa správnou výchovou získa dôveru a istotu, že vždy nájde u dospelých pochopenie pre svoje problémy, ale aj radu a pomoc pri ich riešení. Predpokladom je vytváranie pozitívnych vzťahov v prostredí dieťaťa.

POZNÁMKY:

- 1) Černý, L.: Sebevražednost dětí a mladistvých. Avicenum, Praha 1970.
- 2) Dobrotka, G.: Motívy suicídia v detskom veku. In: Psychológia a patopsychológia dieťaťa 1966, č. 1, str. 72—81.
- 3) Dušek, K. a kol.: První pomoc v psychiatrii. Avicenum, Praha 1975.
- 4) Zelina, M.: Rozhovor vo výchove, poradenstve a na vyučovaní. Bratislava 1990.
- 5) Gardner, R.: Rozvod a čo ďalej? Osveta, Martin 1991.
- 6) Fischer, J. a spol.: Dětská psychiatrie pro pediatri. Avicenum, Praha 1980.

METAMORFÓZY tvorivosti

JÁN SEDLÁK osemdesiatročný

Na Slovensku je len málo učiteľov slovenského jazyka na základnej škole, ktorí by nečerpali svoje literárne vedomosti z učebných textov Jána Sedláka a ktorým by meno tohto autora bolo neznáme. Menej však je známe, že Ján Sedlák — všestranná osobnosť, ktorá zasiahla do viacerých oblastí slovenského kultúrneho života — dožíva sa neuveriteľných osemdesiatich rokov. Dostihli ho roky, pri ktorých sa patrí nielen pripomenúť jubileum, ale najmä to, čo jubilant za tie roky vykonal.

Ján Sedlák sa narodil vo Veľkej Lodine (21.4.1914). Po maturite na košickom gymnáziu študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského slovenčinu a francúzštinu, na Jagellovskej univerzite v Krakove a na parížskej Sorbone dejiny francúzskej literatúry. V rokoch 1938—1941 pôsobil ako stredoškolský profesor v Bratislave a Trnave, v roku 1941—1945 bol dramaturgom činohry Slovenského národného divadla. V rokoch 1945—1948 dramaturgom Slovenského filmu. Potom opäť pôsobil ako stredoškolský profesor, od roku 1954 pracoval ako vedecko-výskumný pracovník vo Výskumnom ústave pedagogickom, kde založil a redigoval časopis Slovenský jazyk a literatúra v škole. Od roku 1958 bol opäť profesorom na bratislavských stredných školách. Od roku 1961 pôsobil na Pedagogickej fakulte v Trnave ako docent dejín slovenskej literatúry. Žije v Bratislave.

Táto stručná biografická informácia nielen informuje, ale nepriamo vydáva svedectvo o ži-

votných a pracovných peripetiách človeka, ktorý od roku 1948 neustále pociťoval hrozbu odsunu do spoločenského geta, v ktorom sa mohol pohybovať len vo vymedzenom priestore. Na jeho chválu treba pripomenúť, že nikdy nerezignoval, ale svoju situáciu riešil tvorivou prácou.

Literárna činnosť Jána Sedláka je mnohostranná a bohatá. Jej centrum tvorí literárnohistorická a literárnokritická práca a prekladateľská aktivita z poľskej a francúzskej literatúry. Veľkú pozornosť venoval metodickým otázkam vyučovania literatúry, s čím súvisí autorstvo viacerých učebníc literatúry, diafilmov, antológií a zborníkov. Zaoberal sa i otázkami divadla a poznáme ho i ako prozaika. Nám však nejde o bilanciu, chceme upriamiť pozornosť na aktivitu Jána Sedláka v oblasti literatúry pre deti a mládež, ktorá má niekoľko fáz a podôb.

Popri počiatočných recenzentských zaujatiach, v ktorých zdôrazňoval rovnováhu výchovnej a umeleckej zložky, Jána Sedláka priťahovala ľudová rozprávka, najmä rozprávkový materiál rodného regiónu — východného Slovenska. Hoci záujem o folkloristiku vzbudil v ňom už počas vysokoškolských štúdií profesor Wollman, zozbierané a upravené rozprávky knižne vydáva Ján Sedlák až o niekoľko rokov neskôr v Knižnici slovenských detí u Gerdelána v Trnave. Štyri zväzky východoslovenských ľudových rozprávok V začarovanej krajine, O kráľovi, ktorému sa jedno oko smialo a druhé plakalo, Zlatý vtáčik a Fuk do diery (1943—1946) vznikli na základe priameho výskumu vo Veľkej Lodine a v okolitých dedinách. J. Sedlák pri spracovávaní rozprávkového materiálu zachovával pôvodné znenie ľudového podania, rešpektoval údaje informátorov, čím získal jedinečný, autentický rozprávkový materiál s cha-

rakteristickými regionálnymi črtami a zvláštnosťami. Úprava, ktorá mala len čiastočne charakter adaptácie, ale nie rekonštrukcie ľudového materiálu, dotýkala sa predovšetkým jazykovej podoby, kde išlo o prepis z nárečia do spisovnej slovenčiny. Ale i tu sa upravovateľ usiloval zachovať niektoré frazeologické zvláštnosti. Sedlákov rozprávky majú nezanedbateľnú umeleckú hodnotu i hodnotu dokumentárnu a v nejednom ohľade predznamenávajú zbierateľský a adaptátorský záujem o ľudovú rozprávku, ktorý sa neskôr aktivizoval najmä v šesťdesiatych rokoch.

Jednou z ďalších podôb Sedlákovej činnosti v literatúre pre deti a mládež je pôvodná tvorba. V roku 1969 sa predstavil ako autor úspešného románu pre stredoškolskú mládež. Hoci — ako konštatovala súdobá kritika — román *Vzrušenie* nepatrí do „vtedy všeobecne preferovaného prúdu moderných výdobytkov súčasnej prózy“, jednako „predstavoval jeden zo svetlých bodov súčasnej literatúry ... imponuje prostou snahou autora viesť otvorený dialóg s mládežou, hovoriť s ňou i o problémoch diskretizovaných a nepopulárnych“. Obrovský fond skúsenosti, poznania, videnia — psychologického, pedagogického a predovšetkým literárneho — pomohol autorovi prekonať konvenčne chápaný študentský román, dej neuzavrieť len do úzkych študentských záležitostí, ale spájať ho so širšími mimoškolskými a celospoločenskými súvislosťami. Kritika sa nemýlila, keď označila *Vzrušenie* ako „román na čítanie“, pretože čitateľský úspech skutočne mal nielen doma, ale i v zahraničí. Koncom roku 1973 vyšiel v poľskom preklade v 30 000 náklade a o tri roky neskôr aj v druhom vydaní. Žiaľ, na domácej pôde záujem o druhé vydanie už nebol a podobne macošsky sa zachoval osud aj k pokračovaniu románu, ktorý chcel autor vydať pod názvom *Silvia* alebo *Príťažlivosť pokušenia*. Čitatelia zatiaľ z neho poznajú len dva fragmenty uverejnené v Slovenských pohľadoch v rokoch 1974 a 1976.

Je celkom prirodzené, že dlhoročná pedagogická prax priviedla Jána Sedláka k systematickému záujmu o proces výučby literatúry na stredných a neskôr na vysokých školách. Tento záujem sa preniesol do literárnokritickej a literárnovednej činnosti. Ak ostaneme na pôde problematiky literatúry pre deti a mládež, treba najskôr spomenúť v slovenskej literárnovednej aktivite ojedinelý pokus o genealogickú systematiku literatúry pre deti a mládež, ktorá mala najskôr podobu skript *Rozprávka, poveseň, poviedka* v literatúre pre mládež (1971). Cez skúmanie základných epických žánrov detskej literatúry v literárnohistorickom priereze a cez modelové rozboru najfrekvencovanejších epických žánrov otváral autor študentom cestu k zmyslu a podstate literárneho diela. O rok neskôr sa k problematike epických žánrov vrátil v monografii *Epické žánre* v literatúre pre mládež (1973), kde sa okrem krátkej epiky zaoberá novelou, ale najmä románom. Na bohatom materiáli zo slovenskej, českej a svetovej literatúry dokumentuje žánrovú diferenciaciu a poetiku jednotlivých žánrov detskej literatúry. Napriek praktickému zacieleniu spomínaných Sedlákových prác, nemožno hovoriť o znížení odbornej stránky, pretože Sedlákov učebnice stali sa osobitým, odborne i metodologicky prospešným príspevkom k slovenskému literárnovednému výskumu. Napokon prax ukázala, že spôsob, akým Sedlák priblížil študentom literárnu látku, bola správna.

Rad publikácií, ktoré súvisia s vedecko-pedagogickou prácou Jána Sedláka, je dlhý a nemožno na tomto mieste všetky spomenúť. Podobne nemožno v krátkom jubilejnom článku zhodnotiť všetky stránky a fakty Sedlákovej tvorivej a výskumnej činnosti. Dôležité však je, že významné životné jubileum dožíva sa Ján Sedlák pri tvorivej práci.

Vlasta Ulrichová

JÁN TURAN

Makulienka

Bratislava, LUFEMA 1993. Il. Ľuba Končeková-Veselá. Zodp. red. František Rojček. 64 s.

Na knižných pultoch sa konečne objavila ďalšia knižka veršov pre deti. Prečo konečne? Pretože okrem jedinečných Rúfusových Modlitbičiek a Lupienkov z jabloní moderná poezia pre deti v knižnej produkcii fakticky absentuje. Ak k Rúfusovi pridáme ešte niekoľko reedícií Podjavorinskej, Bendovej alebo Martákovej, dostaneme v porovnaní s ostatnou knižnou ponukou kvalitné, ale nepomerne zúžené spektrum poetického chápania dieťaťa.

Turanova Makulienka je v tomto smere vítaným darom. Nežné, veselé, rozihnané verše sú organicky zosúvzťažnené s ilustráciami dnes už klasičky detskej knižnej ilustrácie Ľuby Končekovej-Veselej. Knižka na pohľad i „zvnútra“ spĺňa najnáročnejšie estetické kritériá. Za povšimnutie stojí i grafická úprava Márie Štepkovej-Vrtiakovej. Svojim kultivovaným riešením a diferencovaným prístupom k textu (striedanie typov písma a prispôbovanie jeho veľkosti potrebám vekovo nižšej čitateľskej kategórie) urobila z každej dvojstrany prítiažlivý a vizuálne nápaditý celok.

Knižka je zostavená z troch relatívne samostatných, ale vnútorne prepojených častí. Prvá z nich — Ako sa uspávajú lienky — patrí predovšetkým najmenším čitateľom. Autor vychádza z ich pocitového a skúsenostného sveta a so všetkou nehou a jemnosťou premieta do veršov svoj vzťah k drobnému človečikovi, umocnený sprostredkovaným vnútorným rozhovorom so svojou vnučkou. Jeho verše dosahujú zriedkavú rýmovú virtuozitu a prezentujú dosiaľ často popieranú bohatosť slovenského jazyka. Veď v ktorom inom možno tak ako v slovenčine zdobňovať slovesá! (Bolí, bofká, bolenká ...) Zdobneniny a nežnosťky Turanových veršov pre najmenších nie sú samoúčelné. Vychádzajú z prirodzenej melodiky detskej reči, ktorú autor rozohráva, variuje a rozvíja, a tak cibíri spontánny jazykový prejav detí.

V ďalšej časti — Jazyček si polám — pokračuje autor v tomto zameraní v trochu inej polohe. Humorné slovné prešmyčky, hlavolamy a rôzne jazykové novotvary sú už svojím charakterom náročnejšie na vnímanie, ale najmä na reprodukciu, a preto vekovú čitateľskú hranicu možno posunúť až do raného školského veku. Devízou Turanových „jazykolamov“ je zmysluplnosť, vtip a príbehovosť. Detský aspekt je v nich plne rešpektovaný, bez násilných „zušľachtovacích“ deformácií. Aj zmysel detí pre humor meria Turanov poetický seizmograf presne a citlivo (Klbčenie, Chmuľko a Truľko, Ábel, Bela, kabelá ...). To vedie aj ku koncipovaniu nonsensov a verbálnych experimentov tak, aby rozosmievali a pritom kultivovane zabávali dnešné ustarané, prívážne „zdospelizované“ a zdespotizované deti.

Záverčná časť — Makulienka — nesie názov rovnomennej veršovanej hry, ktorá je do celku zaradená. Verše nepoľavujú zo štandardu, nasadeného v prvých dvoch častiach.

A opäť už prislovečné variovanie (Čo uhádneš ťažko — maličký, malinký, maličenký, malučiký, malušinký, malilinký, malušký), humorné zvýznamňovanie sveta (Dlhý nos, Nemehlo), hľadanie jeho dieťaťom popudšteného rozmeru.

Nazdávam sa, že Makulienka je dosiaľ najlepšou knižkou Jána Turana pre deti. Zhodou priaznivých okolností, ku ktorým patrí i príslenie Ministerstva kultúry SR, dostali verše výtvarné i grafické „ošatenie“, ktoré zodpovedá ich nadštandardnej kvalite.

LUBICA KEPŠTOVÁ

HANS CHRISTIAN ANDERSEN

Lístoček z neba

Bratislava, Mladé letá 1993. 1. vyd. Prel. Jaroslav Kaňa. Zodp. red. Magda Baloghová. 80 s.

Prekladateľ Jaroslav Kaňa je i autor záverečného slova *Rozprávkar Hans Christian Andersen a jeho zastretá časť tváre*, z ktorého si treba osvojiť azda najpodstatnejšie informácie o dramaturgii aj logike edičného vydania predkladaného výberu: „Mal som šťastie, že som pre Mladé letá doteraz preložil tri knihy Andersenových rozprávok ... Dostalo sa mi aj tej cti, že som rozprávky vyberal. Pravda, nie každá vybraná rozprávka mohla vyjsť a nemohol som vyberať celkom podľa svojho vkusu a svedomia. Boli tu vrchnostenské nariadenia o zakázanej komnate, starostlivo utajované, ale dôrazne strážené, a tak sme nemohli podať obraz spisovateľovej tvorby v plnej šírke.“ Domýšľajúc prekladateľove slová, ide o výborného znalca svetového rozprávkaru na Slovensku, ktorý ponúka slovenskému čitateľovi taký výber, pri zostavovaní ktorého ho už nič nelimitovalo. Isto, ide o závažné slová, ktoré v súbore dvoch desiatok próz výberu z rokov 1838 až 1872 treba náležite zhodnotiť i doceniť. Navyše nemožno bez povšimnutia obísť ani ďalšiu inštrukciu, lenže tú bude potrebné domyslieť až po jej možné kultúrne dôsledky v súčasnom diferencujúcom sa literárnom živote. Najskôr azda treba zvážiť (aspoň hypoteticky) situáciu, keď po odstránení mimoliterárnych zábran pre prekladateľa sa začali pohotovo vytvárať také isté pre čitateľa. Ako ináč rozumieť isto v dobrom napísanej vete: „Nech táto krásna kniha obdarúva všetky veriace deti, malé i veľké.“ Najskôr o tomto zámere nemožno pochybovať, ale čo s tými ostatnými deťmi, prečo zrazu na ne zabúdame? Hádám len nechceme vydávať knihy vo pred určené tým či oným? Takejto chybe sa múdro vyhnime!

Kto z nás by si nepripomenul fascinujúcu poviedku Konstantina Paustovského, v ktorej opísal Andersenov pobyt v Taliansku. I v nej sa ťažilo z povesti svetového a uznávaného rozprávkaru, a pritom Paustovskij túto mystifikáciu využil na umné modelovanie obrazu opusteného a nešťastného muža, plného citov i vnútornej drámy. Epickú rozpomienku na osobnosť H. Ch. Andersena aktualizujeme najskôr preto, lebo práve on má tak trochu aj

smolu, dostalo sa mu mystifikovanej roly rozprávkaru. Skutočne je len ním? Zdá sa, že i výber Listoček z neba problematizuje naznačené jednostranné začlenenie Andersenových epických textov. Žánrová pestrosť, dômyselnosť a programová „pohyblivosť“ próz je daná už samým autorom: do výberu prekladateľ začlenil prózu, ktorú Andersen označil podtitulom povest (Zlý knieža), pritom povestový charakter, čo aj len v náznačku, „napovedajú“ prózy *Psyché, Børglumský biskup a jeho príbuzní* či *Zbratanie*, alebo *O dievke, ktorá stúpila na chlieb*. Rozprávka má svoje žánrové zákonitosti, ktoré Andersen nerespektuje, skôr naopak, usiluje sa o dômyselné prepojenie priestoru i možnosti autorskej rozprávky a realistickú prózu (*Pradedo, Detské pletky, Stará mama* a iné). Za predpokladu, že budeme myslieť na „rozkolísanosť“ žánru, ktorú výber Listoček z neba nepopierateľne potvrdzuje, potom sa treba vysporiadať aj s typológiou začlenených textov. V žánrovej skladbe ide o povesti (Zlý knieža), rozprávky tak typicky andersenovské (*Sviece, Rajska záhrada, O dievke, ktorá stúpila na chlieb, Pero a kalamár*), epické miniatúry (*Najkrajšia ruža, Najneuveriteľnejšie*) a „realistické“ poviedkové útvary (*Kľúč od brány, Børglumský biskup a jeho príbuzní* či iné). Na čitateľský zážitok svojou vnútornou múdrosťou, citovou etikou a estetickou, jasne vyjadrenou nádejou na silu rodinných, humánných vzťahov isto mocne. „zaútočia“ prózy *Pero a kalamár, O dievke, ktorá stúpila na chlieb, Pradedo, Zbratanie, Kľúč od brány*.

Poetika Andersenových próz, začlenených do výberu Listoček z neba, zaujme i šírkou poetologických nástrojov a azda výrazne predsa len osloví svojich čitateľov nenápadne, no účinne organizovanými, vnútorne aj nedopovedanými vrstvami príbehov. Možno obstojí, keď sa zmienime aj o nich. Pritom nemyslíme len na ich filozofickú a etickú, či decentne „sformulovanú“ náučnú pointu. Skôr nám ide o to, aby sme sústredili pozornosť čitateľa na prítomnosť autorom deklarovanej filozofickej inštrukcie, folklórnych nástrojov, poznávacích a vedomostných (história, technika, geografia,

regionalistika a iné) prvkov. A to preto, aby sa „všetkým“, čo v jeho personifikovanej i realistickej próze „žije či koná“ nechal osloviť a do vlastného života i činov aj určujúco inšpirovať. Didaktizmus Andersenových próz zostáva nevťeravý. Vždy ho prijímame ako ušľachtilé vyriešenie zložitých situácií, ktoré formujú údel jednotlivca. Vedľa nemennej, hoci kontrastnej epickej „polohy“ (miesta matky v živote dieťaťa), dostáva v *Listočku z neba* príležitosť nie raz obmieňané rozprávanie o talente, pracovitosti, sociálnej dôstojnosti a statočnosti. A to i za cenu obete, odriekania si i pokory v službe vyšším cieľom (*Anjel, Zvon, Listoček z neba* a iné). Navyše aj obraznosť a fantastické sa aktivizuje v deji príbehu len cez možnosti rozumového poznania dieťaťa. Svoju dejotvornú (nie raz aj tematickú) motiváciu majú gnómy, sentencie, príslovia i porekadlá, no najtvorivejšie sú významovo rozvité podobenstvá (raj, Adam a Eva, Psyché, vták fénix, ukrižovanie Ježiša). V próze *Vták fénix* si možno prečítať i takéto, hoci iného druhu, podobenstvo: „Rajský vták — raz za sto rokov zrodený v plameňoch a v plameňoch umierajúci, — hoci tvoj obraz visí v sieňach boháčov v zlatých rámoch, ty sám často blúdiš osamotený v rajskej záhrade, kde si sa zrodil pod stromom poznania dobrého i zlého, v prvej ruži ťa Pán pobozkal a dal ti pravé meno — Poézia.“

Andersen uniká konvencii a kliše rozprávky i tým, že rozrušuje jej zvyklosti (kráľ, ktorý má veľa krásnych kníh), ale ponúka aj nenápadné istoty do dospelosti: dobrý muž je pre ženu šťastie i úspech.

Prekladateľ výberu *Listoček z neba* Jaroslav Kaňa mal zámer doplniť poznanie Andersenovej tvorby na Slovensku. Stalo sa, hoci to, čím oslovoval „preložený“ Andersen naše deti do týchto dní, nie je o nič chudobnejšie či skromnejšie než jeho dosiaľ nepoznané prózy z výberu *Listoček z neba*.

VIERA ŽEMEROVÁ

JOZEF CÍGER HRONSKÝ

Zlatý dážd

Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. Il. Emil Makovický. 64 s.

„Svet ako hra a hra ako vízia sveta — to je Hronského model literatúry pre deti“; toto konštatovanie Zlatka Klátika azda najvýstižnejšie charakterizuje smerovanie Hronského — rozprávkar. Jeho detský svet, to je svet rozprávky naplnenej hrou, vymýšľaním, je to svet opretý o tradičný mýtus večného hľadania dobra a spravodlivosti. Hronského rozprávky nás vracajú do priestoru pokojného prírodného sveta opradeného mýtickou tajomnosťou. Nie je to pritom tradičný rozprávkový svet princezien, drakov, bosoriek a neochvejných hrdinov, ale predovšetkým svet jednoduchej každodennosti.

Hronský ako spisovateľ dáva jasne najavo, že písať pre deti neznamená pre neho „pokles“, ale priestor a záujem „dospelý“ i detský je pre neho ak nie v rovnocennom tak aspoň, ako konštatoval Július Noge, v komplementárnom vzťahu.

Vydanie Hronského rozprávok *Zlatý dážd*, ktoré vyšli vo vydavateľstve Spolku svätého Vojtecha, nás opätovne presvedčia, že Hronský — rozprávkar je skutočným majstrom epiky, ktorý dokáže aj jednoduchý a naoko všedný príbeh ozvláštniť duchom dobra a lásky. I dospelý čitateľ tu nachádza harmonizujúcu atmosféru prírodného sveta, akési „starosvet-ské zázračné geto, v ktorom sa uchovávali základné ľudské hodnoty“ (A. Matuška). Je nepochybne zaujímavé, že „tradicionalista“ Hronský dokáže osloviť i dnešného detského čitateľa. Okrem už spomínanej starosvetскеj tajomnosti to bude azda aj v jeho premyslenej hre s fantáziou spojenou s jemným ľudsky obijajúcim humorom. Napríklad v príbehu *Vnučkin hrnčisko*, v ktorom sa kumulujú tradičné rozprávkové motívy od úsmevno-absurdných činov hrnca až po odklätie mládenca, svadbu a šťastný koniec, ide o nesporné zaujímavé vymýšľanie. Hronský tu poznal dušu

dieťaťa, ktoré si rado oživuje a spája rozličné rozprávkové motívy, pričom však vždy túži po ich harmonickom vyústení. Zázračno v Hronského rozprávkach je prirodzenou súčasťou života jeho hrdinov, vždy však ustúpi zázraku ľudskej spolupatričnosti, zázraku odpúšťajúcej ľudskej lásky. A. Matuška o Hronskom napísal, že bol spisovateľom „človekostredným“. Takým ostal i vo svojich detských prózach. Azda i preto Hronský—rozprávkar pôsobí i dnes ako upokojujúci ostrovček v chaose agresívne dynamickéj komerčnej tvorby pre deti a mládež.

EVA TKÁČIKOVÁ

Čarodejný Pištec

Anglické rozprávky

Trnava, Spolok svätého Vojtecha, 1992.

1. vyd. Vybrala, preložila a upravila **Elena Dzurillová**. Il. **Maja Dusiková**. Z odp. redaktor **Felix Kostolanský**.

V čítaní detí i v edičných plánoch vydavateľstiev, ktoré vydávajú aj alebo prevažne detské knihy, patria domáce a inonárodné ľudové rozprávky k stáliciam. Na knižnom trhu sa objavujú v rozličných výberoch, úpravách a originálnych autorských podaniach, na rozličnej kvalitatívnej úrovni, ktorú ovplyvňuje okrem talentu spracovateľa aj stupeň vydavateľského komerčného záujmu; napokon, rozprávková kniha sa vždy predávala dobre, najmä ak mala aj pompézny výzor. Takýto okázalý vzhľad majú dnes často rozprávky vydávané v podobe „digest-story“, teda knihy, v ktorej je pôvodný text redukovaný na holú fabulu a kompenzovaný bohatými celostránkovými ilustráciami, tvarovo i farebne agresívnymi a gýčovitými. Pritom úroveň textovej časti nezriedkavo nesie stopy necitlivej úpravy textu a nedbanlivého prekladu.

V situácii, keď je knižný trh zaplavený komerčnými vydaniaми detských kníh, čitateľ sa poteší rozprávkovej knihe, ktorá je vytlačená

na kvalitnom papieri, vybavená vkusnými ilustráciami a napísaná kultivovaným jazykom. Medzi takéto publikácie patrí zbierka anglických ľudových rozprávok *Čarodejný Pištec*.

Dvadsaťdeväť anglických ľudových rozprávok je uvedených veršovaným „prológom“ Chceš vojsť do tejto knihy rozprávok? Funguje ako poetický pozývaci akt do magického sveta rozprávkových bytostí, temného zla a víťaziaceho dobra.

Kniha je pestrá výberom rozprávok, aj ich komponovaním do jednotného celku. Výber rozprávok vzhľadom na náš domáci folklór ukazuje jednak na sujetové a frazeologické filiace oboch národných podob folklóru (nepochybne najmä zásluhou migračných sujetov), jednak literárnu skúsenosť nášho čitateľa obohacuje a rozširuje o nové sujety. Nájde tu rozprávky, ktoré sú vlastne len málo pozmenenými variantmi aj u nás známych sujetov: rozprávka *Strýko Náhoda* pripomína *Němcovej rozprávku O hlúpej žene*, rozprávka *Dobrosrdeční hlupáci* *Dobšínského Múdreho Matka a bláznov*, rozprávka *Tom Tit Tor* zasa *Němcovej Martinka Kinkaša*. Nájde tu však aj rozprávky, v ktorých známe sujetové fragmenty figurujú v novom kontexte — alebo naopak, známa sujetová schéma je naplnená novými jednotlivosťami. Tak je to napríklad s modifikáciou známeho motívu o *Popoluške* (rozprávka *Trstinka*), motívu *Radúza a Ľudmily* (*Ničie Nič*) a podobne. Naopak, sujety iných rozprávok sú cudzie nášmu folklóru, ale poznáme ich z už jestvujúcich umelých, autorských spracovaní, ako povedzme sujet rozprávky *Čarodejný Pištec* z *Pilařovej básne Krysař*, alebo rozprávku *Majster a učen* z *Goetheho balady Čarodejnicky učen*. Napokon osobitnú kategóriu tvoria rozprávky, ktoré sú sujetom, prostredím i postavami typické pre anglické prostredie, ako napríklad historická rozprávka *Dick Whittington*, alebo démonologické rozprávky o typických bytostiach severského folklóru elfoch — *Čarodejná mastička*, *Jim* a *elfie dievčatko*.

Rovnako pestrý je výber aj z hľadiska prírodných rozprávkových žánrových foriem.

Spomedzi nich absolútne prevažujú magické, fantastické rozprávky, z ďalších humoristicko-anekdotické o ľudskej hlúposti a prešibaných chytrákoch a rozprávky démonologické či poverové o elfoch a raráškoch. Ojedinele sa vyskytnú typ už spomínanej historickej rozprávky, animovanej zvieracej rozprávky anekdotického typu (Kráľ miaukajúceho rodu) a rozprávky s tendenciou k symbolike (Hviezdy na oblohe). Túto pestrosť žánrových foriem využila prekladateľka ako prostriedok, ktorým možno čeliť prípadnej únavnej jednotvárnosti rozprávok: s určitou pravidelnosťou sa vo výbere opakujú rozprávky s vyššou dávkou tenzie (t. j. s démonologickými prvkami, s narušenou konvenciou dobrého konca) a rozprávky uvoľňujúce (humoristické a poetické). Spoločným znakom všetkých rozprávok je však ich poetický, humanizujúci náboj a umiernenosť fenoménu krutosti. Napriek tomu dobro a zlo, múdrosť a hlúposť zostávajú modelovo vyhradené, zdôrazňuje sa hrdinovo ťažké položenie, častokrát najmä jeho neutešené sociálne postavenie, ale bez naturalistických popisností. S poetickou silou sa tu obnažuje konflikt dobra, krásy, lásky a múdrosti so zlom, ohavnosťou, nenávisťou a hlúposťou ako konflikt vznešenosti a nízkosti, podaný v nevťeravej lyrickej polohe a s nezakrytou spoluúčasťou rozprávača.

Poetická sila a obrazná presvedčivosť rozprávok nebude však len dielom sujetov, ale aj výsledkom citlivej práce prekladateľky s jazykom a štýlom. Lineárny dej, aký rozprávky mávajú, plynie totiž bez kompozičných ruptúr či sujetových hiátov, ktoré by prekladateľku „usvedčovali“ z nedbanlivosti. Výnimkou je azda jediná pasáž v rozprávke Norrwayský čierny býk, kde chýba explicitnejšie motivovanie trestu za porušenie zákazu (s. 14–15), čo, pravda, môže byť zavinené rovnako originálom, ako i upravovateľským zásahom prekladateľky. Legátová, plynulá dikcia rozprávok, ich mollové tónovanie a jazyková čistota textov bez lexikálnych či syntakticko-štylistických násilností prispievajú k celkovému dobrému dojmu z tejto rozprávkovej knihy; prekladateľku vlastne nemožno pristihnúť pri topornosti tlmočenia textu.

Rovnako citlivý ako práca s jazykom bude zrejme aj prístup Dzurillovej k problému naturalizácie, poslovenčovania pôvodných textov. Prekladateľka zachovala indicie „anglickosti“ funkčne a s mierou, najmä v prípade vlastných mien postáv a lokalít, do ktorých sú deje rozprávok situované, ale tušíme ich aj v mentalite postáv.

Kniha rozprávok Čarodejný Pištec má teda šancu zaujať svojho adresáta príťažlivosťou a pestrosťou rozprávkových textov. Máme v nej do činenia s kultivovanou literárnou podobou ľudovej rozprávky, v ktorej sa spája známe s prekvapujúco novým, a tento moment prekvapenia je aj jedným zo zdrojov estetickej pôsobivosti textov. Poetickú atmosféru rozprávok podporuje aj ilustračný sprievod Maje Dusikovej, vkusný vo farebnosti, príjemný v kresliarskom prejave, v ktorom ilustrátorka, rovnako ako aj prekladateľka, sleduje vyváženosť spojenia všeobecne rozprávkového s prvkami typizujúcimi materskú krajinu vybraných rozprávok.

Solidne pripravená rozprávková publikácia pre deti teda ešte žije.

ZUZANA STANISLAVOVÁ

JANUSZ KORCZAK

Kráľ Maľko Prvý

Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. I. vyd.
Prel. Ján Sedlák, Il. Vincent Hložník. 268 s.

Keď som roku 1978 na študijnom pobyte vo Varšave diskutoval o problémoch vzdelávania, spoznal som, akú veľkú úctu medzi poľskými pedagógmi a vedcami vzbudzuje dielo Janusza Korczaka. Keď som si teraz prečítal dobrý preklad Jána Sedláka, polonistu a pedagoga, utvrdil som sa vo vedomí, že ľudský, vedecký i umelecký odkaz J. Korczaka možno spoznať aj podľa autorskej rozprávky Kráľ Maľko Prvý. V tejto napínavej próze je zakotvená Korczakova osobná viera v dobro

a jeho pedagogická skúsenosť. Navyše ma pri čítaní sprevádzal fakt, že J. Korczak svoju lásku k deťom a svoju vieru v univerzálne kresťanské pravdy doložil aj svojou smrťou v koncentračnom tábore, keď ako riaditeľ školy, v ktorej sa učili aj deti židovského pôvodu, dobrovoľne podstúpil násilnú smrť. Martýrium ako službu ľudskému dobru podstúpil aj jeho „detský“ hrdina kráľ Matko Prvý. Pravda, je to v závere autorskej rozprávky, lenže práve záver dáva kľúč aj čitateľovi pochopiť čisté, múdre a šlachetné konanie hlavného hrdinu. J. Korczak napísal túto rozprávku po prvej svetovej vojne a anticipoval v nej osudové dni svojej vlasti i vlastného života. Aká je neraz tesná súvislosť medzi svetom človeka v diele a medzi jeho vlastným ľudským životom! Ak je anticipácia rozprávkovým princípom recepcným, vonkajším, potom nonsens vo svojich zdanlivých paradoxoch tvorí vnútorné stavebnicové prvky kompozície i rozprávania.

Medzi fantastickým (vymysleným) a reálnym (skúsenostným) v Korczakovej rozprávke nie je priepastný rozdiel, tak ako ho niet medzi konaním dospelých a detí. Ak v obraze autorskej vízie sveta je chaos, disharmónia, neusporiadanosť vo vzťahoch ľudí a inštitúcií, túžieb a reálnych činov, tak v podtexte rozprávania je zrejмый ideál harmónie, tolerance rasovej i svetonázorovej. Kľúčom k nej je osobná zažitá láska, obeta, čisté srdce. Dospelí, ktorí opustili túto mravnú platformu, dali sa na cestu nepokojov, vojen, nenávisť, intrig, spoločenského zla.

Základná osnova vývinu charakteru mladého kráľa Matka je postavená na protiklade: dospelí—deti, pričom nosnou je druhá časť protikladu — deti. Nejde tu o umelecký kontrast, ide o vedomú zámenu úloh, myslenia a konania medzi deťmi a dospelými. Pod príslym súdom detí (autora a jeho ďalších hrdinov) sa ako predmet kritiky neocitá iba nadradený vzťah k deťom a k detskému svetu vôbec, ale aj spôsob ich vlády: model kráľovstva i model parlamentarizmu, model falošnej etiky a zákulisných praktík kráľovských radcov i model nezvládnuťej demokracie, či lepšie

povedané, model prevrátenej ľudovlády. Zaisťte sa v tejto rovine Korczakova rozprávka dotýka našej nedávnej i terajšej nestabilnej situácie. Ale nejde o priame alúzie na súčasnosť. Korczakova umelecká výpoveď je viacvrstevná a zasahuje širokú oblasť etiky moderného človeka 20. storočia.

Základná osnova vývinu charakteru mladého detského kráľa, ktorý „musí“ vládnuť, sa v zmysle tradície odvíja od konvencie a nevyhnutnej zmeny. Dieťa Matko sa stáva na základe dedičného práva po meči vládcom—kráľom. J. Korczak klasickú ľudovú rozprávku porušil hneď na začiatku rozprávania, keď do centra nepostavil zástupnícke vladárstvo a s ním spojené intrigy a zámery, ako ho — mladého kráľa — zosadiť, alebo pomocou neho vládnuť, ale „vsadil“ na kartu vlády—dieťaťa. Nechal detského kráľa rozhodovať podľa zásad detského chápania, podľa princípu napodobovania dospelých, nechal ho konať v záujme detí, ale rozhodovať aj v záujme dospelých. Cesta od závislosti k osobnej rozhodnosti, cesta od poznania zla k idealite dobra vedie cez hrdinské i múdre konanie dieťaťa, najprv ako „stráženeho“ vládcu—dieťaťa, potom cez dobrodružstvo chlapca vo vojne, ktorý vyhral a získal odvahu, cez prekonanie rasových a konfesijných bariér a rozdielov vzdelanosti a civilizácie (zbratanie sa Matka Prvého s kráľom čiernych Ľudožrútov v Afrike a ich postupné poľudšťovanie), až po nastolenie parlamentnej demokracie (ľudovlády) dospelých a napokon vytvorenie parlamentu detí, nonsensevé zameny práce a zodpovednosti v riadení krajiny medzi dospelými a deťmi, čo nakoniec vytvára uzlový zlom, konflikt, na ktorý dopláca sám reformátor Matko Prvý. Práve tu sa neriadi hlasom svedomia a srdca, ale podľahne klamom masmédií (žurnalistiky), teda sebaklamu o predstave, že deti majú nahradit' dospelých, že prirodzený poriadok štátu sa dá vôľou zameniť za poriadok nezrelosti, neskúsenosti a nezodpovednosti. Matkovi nepomôže, keď si v kritickvej chvíli nasadí masku obyčajného človeka, a chodiac po krajine počúva pravdu o sebe a vládě detí... Metóda poznávania a vlády srdca naráža na metódu

logiky a rozumu, ktorý prevezme na seba úlohy zradu, a teda zla. Stret týchto síl (vojna, ktorú vypovedali Maťkovi susední králi) rozhodne o víťazstve síl zla. Lenže čitateľ vie, že hrdinský Maťko, ktorý vsadil na osobnú žertvu za svoje ideály, je morálnym víťazom, že reformy, ktoré uviedol do života, boli dobré.

Korczakovo rozprávanie o Maťkovej vláde má všetky príznaky autopsie, je plné reálií prvej svetovej vojny, narastania rasových a národnostných treníc, obsahuje vládnuce metódy v Európe, ale aj príznaky sociálnej spravodlivosti, náboženskej a rasovej tolerancie. Je to oblasť reálna, dobová. Oblasť fantázie nie je nijako paralelná, protikladná, naopak, podmienená reálnou víziou spravodlivosti, krásy a dobra v zmysle evanjeliových zásad (o nich sa explicitne nehovorí, ale sú evidentné v texte rozprávania i v reči protagonistov). Svet dobrodružstiev, cudzokrajnosti je skôr výmyslom ad hoc, slúži ako príklad dramatizácie deja. Je funkčný, s úlohou plasticky zobrazíť a presvedčiť o tom, že zlé rozhodnutia vychádzajú zo zlého srdca vladárov, že vládcovia túžiaci po moci sa nehanbia za nijaký zločin a všetko ospravedlnia „vyššími záujmami“. Svet Kráľa Maťka Prvého je zas ušľachtilý aj vtedy, keď musí prežívať úskok a klam.

Korczakovo rozprávanie je živé, dramatické, plné detských snov a dobrodružstiev a sugestívnych detských dialógov, ktoré svedčia o dokonalom poznaní psychiky detí. Hoci sa autor postavil do úlohy „historického“ rozprávača, je si vedomý „historickosti“ reformných činov i hodnotenia činov mladého kráľa budúcimi historikmi. Práve v tomto momente rozprávania sa J. Korczak ukazuje ako humanista, ktorý interpretuje cez činy idey, cez iróniu a výsmech falošnú tradíciu a reálne praktiky spoločenského a politického života, cez ideál spravodlivosti presvecuje sociálne a etické praktiky súčasnosti, cez negáciu happyendových tradovaných formúl ľudovej rozprávky považuje neúspech reforiem kráľa—dieťaťa za základnú etickú ideu diela. V tejto súvislosti dávame za pravdu Jánovi Sedláčkovi, ktorý píše, že J. Korczak v „rozmarno-absurdných scénach nás učí, že všetko musí mať

svoj prirodzený poriadok, svoj čas, na svete musia vládnuť rozumné zákony a ľudské práva“.

Vydavateľstvo Spolku sv. Vojtecha v Trnave nadviazalo na svoju staršiu tradíciu vydávania mravne bezúhonných kníh pre deti a mládež. Treba veriť, že vydá aj ďalšie Korczakove diela, ktoré obohatia nášho mladého čitateľa, prispievajú k jeho morálnej obnove.

PETER LIBA

L. M. SKUMANZOVÁ

„... Ak myslíš, milý Bože“

Bratislava, LÚČ 1993. 1. vyd. Prel. Evelína Silberhornová. Il. Ladislav Čarný. 70 s.

Štyridsať rokov cieľenej ateistickej výchovy vychádzalo zo známej Leninovej tézy o náboženstve ako „ópiu ľudstva“. Komunistické režimy sa ako na povel pustili do nefútostného boja proti náboženstvu. Bol to, ako sa napokon ukázalo, márne boje. Ibaže každá (i studená) vojna, spustoší všetko, čo sa spustošiť dá, najmä však ľudské vnútro. Avšak každá púšť, teda i vnútorná, stáva sa aj vákuom, čiže výzvou pre nové ciele a zámery, ktoré absentovali v predošlom spoločenskom prostredí, v duchovnej a kultúrnej klíme. Istotne všetci máme ešte v živej pamäti ohlas, aký vo verejnosti vyvolalo promptné vydanie Biblie pre deti vo vydavateľstve Mladé letá (1990). Podobnému prijatiu sa tešili a tešia aj Modlitbičky Milana Rúfusa, vydané v tom istom vydavateľstve. Spoločnosť očividne prahne po slove, ktoré opäť začíname písať s veľkým S. Pomaly, ale iste sa začínajú plniť čistotou a prekvapujúco priezračnou vodou korytá potokov, ktoré sme donedávna považovali za beznádziejne vyschnuté. Tenký prúd vody v nich nás však upozorňuje na pomalé roztápanie sa snehov a ľadovcov vysoko v horách. Totiž štyri desaťročia hlbená priepasť medzi dvoma svetmi znamenala aj prerušenie kanálov a spojenie medzi kultúrami a predstaviteľmi kultúry.

Ak sa slovo Boh v našej literatúre pre deti a mládež takmer vôbec nevyskytuje, v literatúrach na západ od nás sa zrejme vydávala aj literatúra, ktorá rešpektuje a vyjadruje túžby a záujmy veriacich rodičov a ich detí.

Prikladne si v tomto smere roku 1990 počínalo aj celkom nové vydavateľstvo, presnejšie Vydavateľské družstvo LÚČ Bratislava. Vydaním knihy *Vnášať život do života* (autor Friedrich Giglinger, z nemeckého originálu preložila Anna Kolková, fotografiami ilustroval Jozef Sedlák) otvorilo a nasmerovalo bezpochyby zaujímavý kultúrny projekt vydávania umeleckej literatúry. Giglinger svojou knihou chcel dať „Podnet k čítaniu, rozmyšľaniu, rozvažovaniu, konaniu, samostatne, s druhými, v rodine, spoločensktve, v obci.“ Táto prvá lastovička bola sice zvestovateľkou jari, avšak na knižnom trhu sa nepresadila. Zodpovedne môžem prehlásiť, že táto zbierka úvah nad obyčajne prežitým dňom, nad evanjelióvymi textami je jedným z najpovzbudzujúcejších a mysliteľsky najobohacujúcejších textov, aké sa mi v posledných niekoľkých desaťročiach dostali do rúk. Mám totiž na mysli klasikovu požiadavku, aby literatúra zobúdzať v čitateľovi „čuvstva dobrého“. Táto požiadavka je priam akútne aktuálna dnes, keď bedákame nad prienikom filmov a literatúry, ktoré postavili násilie na piedestál uctievaných hodnôt. A ak si uvedomíme, že najzraniteľnejšou spoločenskou vrstvou v tomto ohľade sú deti a mládež, tak sa prinajmenšom podvedome začneme obávať o ich budúcnosť. Vtedy sa azda aj pokúsime nájsť v záplave knižných titulov vo výkladoch a regáloch knihkupectiev daky titul, ktorý by nás zbavil strachu z rizikovej budúcnosti.

Azda zhodou okolností sa stalo, že po čase sa mi opäť dostala do rúk knižka z vydavateľstva LÚČ „...Ak myslíš, milý Bože“. Knižka je určená mladším čitateľom. Dve desiatky drobných príbehov sú komponované ako každodenný, prakticky nepretržitý rozhovor chlapca Matka s Bohom. Práve táto okolnosť robí z tohto dielka akýsi prozaický pendant Rúfusových Modlitbičiek. Je to neobyčajne múdro, esteticky účinne a pedagogicky obo-

zretne napísaný sprievodca životom detí na prahu dospievania. Dieťa tu nájde príbeh o prvej láske, o ľudskej samote, priateľstve, o rodičovských škriepkach, o šťastí i utrpení. Príbehy sa dotýkajú prakticky každej oblasti života. Dialógy sú vtipné, pointy príbehov prekvapujúce, texty priesačné, ale nie plytké, mladý čitateľ môže dovidieť zakaždým až na dno osviežujúceho a príjemne zurkotajúceho potoka. Do textov je nenásilne zabudovaná poézia všedného dňa i jednoduché recepty na rozpoznanie dobrého od zlého. Napokon malému čitateľovi život pripadá ako nepretržitá reťaz príjemných dobrodružstiev a nekonečná zásobáreň tajomstiev a zázračných objavov.

RUDOLF DOBIÁŠ

F. HÁJ

Školák Kajo Mařík

Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. 1. vyd. II. Jozef Cesnak. Zomp. red. Slavomír Ondica. 225 s.

„To si zapamätám. Vzácná pani je veľmi dobrá. Ja za to zasa Zdenku niečo naučím. Čo keby som ju naučil stáť dolu hlavou na rukách?“

Nejeden vážny a vážený dospelý zostáva v úžase stáť pri stretnutí so živým, mudrlantským, no najmä citlivým a úprimným „dieťaťom lesa“ Kajom Maříkom, postavičkou už „pamätníckou“, ktorá sa v minulom roku dostala aj k nám.

Kniha zachytáva obdobie Kajovho prvého školského roku — „školského“ v pravom slova zmysle, pretože Kajo sa jednak dychtivo učí (a to nielen predpísanú učebnú látku), jednak sám vyučuje svoje okolie. Rovnako jeho nespútané srdiečko nielen podlieha prísnej výchove, ale vychováva, ako sám hovorí, „podľa svojho“. Kajo je hlavnou postavou v pravom slova zmysle. Osobnosť. Všade, kam pride, okamžite strháva na seba pozornosť svojím

uvraveným jazyčkom. Priznačnou živostou a úprimnosťou, ktorá vyžaruje z jeho konania, myslenia, citenia, je Kajo veľmi sugestívnym, presvedčivým protagonistom, priam vhodným na to, aby nielen pobavil, ale aj inšpiroval. Je dostatočne silný, aby priniesol čitateľovi posolstvo o tých hodnotách, o ktorých ho chce presvedčiť sám autor. Jeho zámerom bolo nájsť čitateľovi sympatického knižného kamaráta, s ktorým by prežíval nielen všetky príhody, ale bol priamo účastný aj na jeho citovom vnímaní, ktoré je veľmi často spojené s Kajovým kresťanským cítením. Nábožensko-výchovnému cieľu táto knižka aj svojím spôsobom slúži.

Hoci autor v stvárnení hlavného hrdinu nepodľahol úplne zákonu čiernobielych charakteristik — Kajo neustále vnútorne osciluje medzi pôvabným prirodzeným detským výtržníctvom a úprimnou zbožnosťou — predsa nám však, v snahe posilniť svoj zámer, odkryl aj svoju „achillovku“. Namiesto toho, aby nechal postavu prirodzene konať, dohráva niektoré situácie za ňu sám. Poučený rozprávač občas príliš transparentne a učebnicovo predkladá čitateľovi Kajovo náboženské presvedčenie, a tak vzniká napätie z násilného didaktického vysvetľovania vnútorného prežívania postavy (najmä prípady, v ktorých si Kajo uvedomuje a ľutuje svoje chyby, prípadne sa zúčastňuje nejakej cirkevnej udalosti). Oveľa presvedčivejší je Kajo, keď koná spontánne, pričom neprestáva byť nositeľom tých hodnôt, o ktoré autorovi ide.

Na záver ešte jedna pripomienka; predpokladám, že sa knižka dostane aj k deťom, ktorým sú isté reálie spojené s náboženským životom, prípadne s praktickým fungovaním v rámci katolíckej cirkvi neznáme, takže je škoda, že knižka Školák Kajo Mařík nemá príslušný pojmo- a výkladový slovníček. Možno práve to by bolo na nej najzaujímavejšie.

KATARÍNA VRÁBLOVÁ

VINCENT ŠIKULA — ONDREJ SLIACKY

O múdrom kokoškovi

Bábkové divadlo Nitra. Premiéra 1993. Režisér Peter Gábor a. h., výtvarníci Ivan Hudák a. h., Judita Lisová a. h.

Keď pred niekoľkými rokmi vyšla v Slniečku osobitá rozprávka spisovateľa Vincenta Šikulu *O múdrom kohútikovi*, iste si jej autor ani nepomyslel, že sa jeho humoristický príbeh o kokoškovi dostane cez rozhlas a televíziu až na bábkové javisko. Zaslúžil sa o to scenárista Ondrej Sliacky a v našom prípade aj dramaturgia nitrianskeho bábkového divadla. Tá si k spolupráci prizvala mladého činoherného režiséra Petra Gáboru. Spoločnými úpravami, vychádzajúcimi z literárnej pôvodiny Vincenta Šikulu, usilovali sa rozšíriť a vnútorné prehĺbiť typizáciu záhoráckych postavičiek, predovšetkým putričkárov Francka a Alberta.

Zámer vychádzal z Gáborovej režijnej koncepcie, v ktorej prisúdil hercovi premeny do viacerých postáv. Aj sa mu to vydarilo, i keď nie bez výhrad. Do pestrého záhoráckeho prostredia nezapadla práve jedna z dominantných postáv — Sliepočkár. Režisér ho pochopil ako akéhosi insitného maliara a predavača plošných pohyblivých obrázkov sliepočiek a kohútika. Nasvedčuje tomu nielen ich rámovanie a postavenie do maliarskych stojanov, ale aj široký „umelecký“ klobúk Sliepočkára. V tomto kostýme pôsobí naozaj cudzoročno. Okrem toho si režisér skomplikoval hru s bábkami, pretože plošné sa bezdôvodne menia na trojrozmerné. V tomto prípade mu nepomohla ani kostýmová výtvarníčka J. Lisová, ani výtvarník I. Hudák (scéna a bábky). Našťastie sa režisér neupriamil na vonkajšie znaky inscenácie, na zbytočné „bábkové“ efekty a neúčelné postávanie hercov s bábkami. Takýchto inscenácií sme v Nitre (ale nie len tam) videli už dosť. Gábor sa v prvom rade sústredil na hercov. Viedol ich k premyselnému charakterom, k zdôvodnenému slovnému

a pohybovému prejavu. Herci „neprehrávajú“, svoje postavy tvoria s plným nasadením. Najmä dvojica putričkárov Francka a Alberta, v podaní L. Kratochvíla a I. Gontka, vystihla fištrón a humorný nadhľad ľudových postáv. Ich filozofovanie nad cenou zlatých vajčiek a dobrých záhoráckych hrušiek má ľudský a humorný rozmer dedinských strýcov. V mnohotvárnosti, najmä prefikanosťou a chamtivosťou, sa im herecky vyrovnáva O. Schrameková v postave Gazdinej. Vynikajúce je vedenie bábok. R. Valkovič (Kokoško) a M. Kysučanová (Sliepočka) stvárajú bábkové postavy s profesionálnou samozrejmou a animačnou hravosťou. Z predstavenia dýcha úsmevná pohoda a radosť z hry. A tak sa zdá, že aj nitriansky súbor začal meniť zlaté vajčička za dobré, svedomito nadobudnuté maslové putrice.

VLADIMÍR PREDMERSKÝ

■ ■ ■ „Rozprávka a detská literatúra všeobecne by mala učiť deti, ako sa obracať v danom svete. Veľa výmyslov a nepravdepodobností postupne zničí mladého čitateľa, a keď je väčší, vezme radšej do rúk literatúru faktu — beletria je preňho pridetská. Autori akoby chceli voviesť do textu všetky moderné prístroje a mechanizmy, všetky nové slová. Zabúdajú, že cieľom detskej literatúry nie je len, aby bola svieža, nápaditá, ale a najmä, aby učila deti vnímať prostú krásu.“

RUDOLF SLOBODA ■ ■ ■

Kto povedal, že ROZPRÁVKY majú čítať iba deti?

MIROSLAV VÁLEK

Zbierka ľudových rozprávok Zámok na horúcom mori, ktorú na vydanie pripravil Karol Plicka, dlhé roky nemohla nájsť svojho vydavateľa. A to aj napriek tomu, že sa o nej priaznivo vyjadril bývalý minister kultúry Miroslav Válek. Ak teraz publikujeme jeho lektorský posudok, robíme tak preto, že je dôkazom Válkovho vrúcneho vzťahu k ľudovej rozprávke, ktorý síce nikdy zjavne nedeklaroval, ale ktorý v rôznych podobách zašifroval do svojej básnickej tvorby.

Keď hovoríme o niečom neuveriteľne krásnom alebo krásne neuveriteľnom, dodávame: „Ako v rozprávke!“ Ale v rozprávke sú aj iné veci: zoťaté hlavy a vypichnuté oči, človek premenený na zviera a zviera na človeka, travičstvá a úkladné vraždy, lsti a intrigy. A potom, vlastnosti ľudí v ich čistej, povedal by som esenciálnej podobe — všetky dobré a na druhej strane všetky zlé, pospolu. A ešte akási pradávna pamäť či tušenie. Čo pripomína? To, čo bolo, alebo to, čo sa môže stať? Nevieme. Vstúpili sme do sveta, kde minulé a budúce, skutočné a neskutočné tvoria jednotu, kde všetko je možné a možno všetko nás ohrozuje. Vlastne by sme sa mali báť. A jednako, bez rozprávky by sme boli chudobní.

Pretože rozprávky sa končievajú tak, ako treba: zlí sú potrestaní a dobrí dostanú svoju odmenu. Bohatí a mocní sa musia skloniť pred dôvtipom bedárov. Zmysel pre základnú spravodlivosť alebo zárodok triedneho pohľadu? Možno oboje. Sýti a šťastní nepotrebnú roz-

právku. Rozprávky tvoril ľud. Sýty zriedka. A šťastný? Uvážte. A ešte jedna útecha: smrť je prítomná, ale nie nezvratná. Smrť, tá stará pani s kosou, takmer ľudská, a teda prijateľná, ale napriek tomu vždy o vlások predčasná, nemusí byť v rozprávke všemocná. Spomeňte si na „živú vodu“. Áno, už vieme, že táto geniálna jednoduchosť resuscitácie má v sebe menej mágie, než by sa mohlo zdať. Veď aj pohonnou hmotou vždy je večná túžba zmeniť nezmeniteľné, no kým vo vede to platí len relatívne, rozprávka nijaké obmedzenia nepozná. Verí, že všetko zlé možno zmeniť na dobré, ak pre to niečo spravíme. Ak sa už nedá spraviť nič a nadprirodzené sily nepomáhajú, rozprávka vie, že želanú vec možno niečím vykúpiť. Učí nás teda prinášať obeť a my spolu s ňou veríme, že ľudské utrpenie nie je zbytočné, že má svoj zmysel, že svojím spôsobom pomáha vytvoriť vnútornú rovnováhu sveta. Koniec koncov, rozprávka ani nestojí o šťastie v nejakom inom, pomyselnom svete a živote. V tom je realistická a v dobrom zmysle

slova materialistická. Taká ako život. Veď aj — hoci to znie neuveriteľne — odráža život taký, akým je. Taký, akým je, a taký, akým by mal byť. Medzi týmito dvoma možnosťami je priestor pre rozprávku. Zmestí sa v ňom krutosť života, ale aj jeho nádhera a sláva. Sú tam veci každodenné, aj veci vyskytujúce sa iba v rozprávke, takmer som napísal „zázračné“, ale nemyslím, že spredmetnené ľudské sny môžu existovať iba v tejto podobe. Sú tam slzy a žiaľ, ale aj poézia a nežnosť, je tam veľa zmyslu pre humor, ale je tam aj sarkastický úsmev.

Ešte viacej než o živote, hovorí rozprávka o človeku v ňom. O tom, čo je v nás podstatné, čo trvá a mení sa len veľmi pomaly. O tom, čo je v nás neznáme a nepomenované, čo nás deší a ľaká, čoho sa bojíme. Aj o tom, po čom obyčajne ľudsky túžime. O láske, o vernosti. O vrúcnom ľudskom cite, s ktorým nemožno obchodovať, z ktorého netreba zľavovať.

Veď áno, tak kategoricky sme trvali na tom, že človek je dobrý, tak ostro a čisto sme videli veci, len keď sme boli deťmi. Mimochodom — deti. Kto povedal, že rozprávky majú čítať iba deti? Najmä deti, deti v každom prípade. Ale beda človeku, ktorý má už všetky rozprávky prečítané.

Pravdaže, deti a dospelí vnímajú rozprávku rozdielne. Deti sa nečudujú a nespochybňujú logiku rozprávky. Veria, že všetko v nej je pravdivé a skutočné. My dospelí sme uzavreli s rozprávkou tichú dohodu: veríme jej, kým trvá. A vieme svoje. Napokon, niekedy dávame prednosť svojim vlastným rozprávkam a to je už potom ťažké a zložité...

Hovorievajú: Králi a princí, čerti a čarodejnice, čo to môže dať deťom v ére nukleárnej fyziky, elektroniky, biochémie a genetického inžinierstva? O realite, prirodzene, nejde. A zmysel rozprávky, ako som sa usiloval povedať, je oveľa vnútornejší, než aby závisel na „rekvizitách“, pomocou ktorých sa naplnia. Tým, ktorí si myslia, že krása sa zasa raz musí dať ostrihať, by som rád pripomenul, že rozprávka ako produkt tvorivého myslenia, ktorého súčasťou musí byť nevyhnutne fantázia, dosť často vidí dobe „za roh“.

Komu by napríklad neprišla na um raketa, keď v jednej z rozprávok v tejto knihe číta o čertovi letiacom na horiacej metle, ktorá sa postupne spaľuje? Ale to iba na okraj.

Päťdesiat, v tejto podobe neznámych, slovenských ľudových rozprávok, ktoré vybral národný umelec Karol Plicka pre túto knihu zo svojich zápisov, stačí na vyvolanie silného čitateľského zážitku. Každá z nich je svojím spôsobom unikátna. Plicka neobyčajne citlivo zachádza s textom. Jeho autenticitu cítiť na viacerých miestach aj v českom preklade.

Pri stretnutí s menom Karola Plicku sa ťažko možno zdržať a nehovoriť o jeho rozsiahlej, rôznorodej, priekopníckej a myslím si, že ešte stále nie celkom docenenej práci. Ale to nebolo cieľom tejto úvahy. Plicka nám opäť dal malý, ale vzácny darček a nám nezostáva nič iné, len poďakovať sa.

A teraz už iba otvoríť knihu a nechať sa zohrievať jej láskavou múdrosťou. Veď kto povedal,

ŽE ROZPÁVKY MAJÚ ČITAŤ IBA DETI?

■ ■ ■ *„Špecializácia je dnes nevyhnutná, ale nie povinná. Inak sa aj detská literatúra stáva nástrojom spoločenského násilia, spomaľovania prirodzeného vývoja malého človeka. Bariérou, sitom, mrežami. Deťom patrí všetko. A najmä im treba vrátiť čas rodičov. Rodinu, citové zázemie. S týmto — dnes často amputovaným — nástrojom zvládnu všetko.“*

ANDREJ FERKO ■ ■ ■

Vz d o r ako túžba po spoločenskej idealite v slovenskej próze pre deti a mládež

ONDREJ SLIACKY

Úsilia hodnotovo identifikovať slovenskú literatúru pre deti a mládež od začiatku 50. rokov po koniec totalitného systému nepochybne dospeli k zisteniam, že napriek sústredeným zámerom podriaď túto umeleckú disciplínu propagandisticko-ideologickému utilitarizmu vznikli diela, ktoré tomuto tlaku nielen odolali, ale dostali sa s ním priamo do konfrontačného stretu. Pravda, nie všetky a nie na rovnakej úrovni. V existencii slovenskej detskej literatúry predchádzajúcich štyridsiatich rokov je vskutku nepreberné množstvo prác bez alebo len s náznakom minimálnej estetickej a poznávacej hodnoty. Iba demagóg a literárnohistorický diletant nemôže však nevidieť, že popri bezcennej produkcii jej repertoár tvoria i diela, ktoré nielenže boli umeleckou správou o životnej situácii dieťaťa, o stave jeho i celospoločenského mravného vedomia v jednotlivých fázach totalitarizmu, ale ktoré v detskom protagonistovi, a teda vlastne v detskom čitateľovi priamo aktivizovali nesúhlas s mechanizmami morálnej devastácie človeka.

V širšom chápaní etického aspektu nemôžno vlastne toto úsilie, aspoň nie vo všeobecnosti, uprieť celej literatúre pre deti a mládež tohto obdobia. Prirodzene, s výnimkou prvej polovice 50. rokov, keď sa

beletristický text pre deti stal účelovou glorifikáciou systému, ktorý odstránil moc, moc peňazí, inštaloval moc nepomerne zhubnejšiu, pretože likvidujúcu duchovnú podstatu človeka.

Obdobie ideologizujúceho schematizmu malo našťastie krátku životnosť a čo je najpodstatnejšie, vzdali sa ho sami tvorcovia detskej literatúry. Do významovej štruktúry ich prác sa opäť dostal etický aspekt vo svojej tradičnej obsahovej podobe ako výraz humanizácie sveta a človeka. Predmetom tohto príspevku nie je však etický kontext modernej slovenskej detskej literatúry, jeho ideová kvalita a žánrová podoba, ale identifikácia motívu vzdoru už nie proti všeobecnému abstraktnému zlu, ale proti konkrétnemu spoločenskému systému, ktorý toto zlo zosobňuje alebo toleruje jeho existenciu. V tomto ohľade má slovenská próza pre deti svoju tradíciu, založenú najmä na umeleckej konfrontácii plebejského sna o sociálnej spravodlivosti s reálnou sociálnou skutočnosťou. Každý zo zakladateľov tejto tradície — Martin Rázus, Ľudmila Podjavorinská, Fraňo Kráľ, Ján Bodenek, Ľudo Ondrejov — jej dal vlastnú, špecifickú umeleckú podobu. Pre celkovú hodnotovú orientáciu slovenskej detskej literatúry je však určujúcim

znakom, že už pri svojej umeleckej inštalácii sa jej prevažná časť postavila do pozície obrancu sociálne handicapovaného dieťaťa, čo v nejednom prípade znamenalo otvorenú opozíciu voči samému systému, ktorý plebejské dieťa vykázal do sociálne a spoločensky degradujúceho postavenia.

Pravda, tento stav diagnostikovali aj iní; pred dielami Maroško, Jano, Čenko-vej deti, Zbojnícka mladosť, Baránok boží, Ivkova biela mať, i po nich. Detské postavy týchto prác boli takisto stigmatizované sociálnym utrpením a takisto snívali svoj sen o spravodlivosti. Najdôležitejšou črtou ich charakterového habitu je však fakt, že na rozdiel od predchádzajúcich postáv sa svojej stigmy dokázali zbaviť. Stalo sa tak zásluhou ich morálnej vybavenosti odvodennej od kresťanského kódexu a spoločenskej lojálnosti voči existujúcim mocenským štruktúram. V zmysle infantilnej detskej literatúry a jej nevyhnutného iluzívneho príbehového vypointovania ich pokora a bázeň pred mocnými svojho sveta bola teda napokon korunovaná spoločenským a sociálnym úspechom; sociálni outsideri zakotvili v bezpečnom životnom prístave.

Osudy Maroška, Jana, Jerguša Lapina, Ondrejka a napokon aj Ivka Hancíka nedeterminovala však pokora, ale vzdor, rebélia, ktorá nebola len svojráznym detským protestom, emotívnym gestom; bol to bytostný nesúhlas s behom existujúceho sveta. Ich príbehy nemohol preto zavŕšiť happy end typu sociálne iluzívnej literatúry; štádium, do ktorého dospeli, nebolo však vonkoncom ich osobnou prehrou či tragédiou. V protiklade s tými, ktorých pokora bola odmenená iluzórnym vymenením sa zo spoločenstva seberočných, ich životná skúsenosť, svojrázny proces detského poznávania sa zavŕšila sebauvedomovacím aktom. Malí rebeli, traumatizovaní sociálnou situáciou svojich rodín, po

zložitom procese odsudzovania dospeli teda k spoznaniu vlastnej identity. Vzdor, odpor, nesúhlas nevyústili u nich do hyperbolizovaného a teda psychologicky nepresvedčivého gesta voči sociálne nehumánnej spoločnosti, ale do oveľa presvedčivejšieho, pretože vnútorného stotožnenia sa s tými, z ktorých vzišli. K tomuto vyššiemu typu nesúhlasu dospieva aj Bodenekov Ivko Hancík. Na základe vlastnej skúsenosti, podmienenej práve jedným z alarmujúcich prejavov dobového systému, t. j. priam otrockou situáciou poľnohospodárskeho námezdného robotníctva, koriguje svoj odmietavý vzťah k matke. S definitívnou platnosťou objavuje v nej ľudskú bytosť, ktorá miluje utajenou láskou robotných ľudí, a zároveň prehodnocuje aj svoj vzťah k mŕtvemu otcovi. V tejto súvislosti je dôležité uvedomiť si, že kytica kvetov, ktorú v zdanlivo sentimentálnej sekvencii kladie na jeho hrob, nie je len výrazom kresťanskej pokory a vyrovnania sa s nežičlivým životným údelom, ako to konštatovala medzivojnová kritika, ale je — povedané s Milanom Jurčom — „gestom demonštrujúcim silu poznania prekonávajúceho od cudzenie — až za hrob“¹. Je to akt vnútorného vzdoru, ku ktorému Bodenekov hrdina dospel od podvedomého tušenia k vedomému poznaniu svojej plebejskej príslušnosti a dôstojnosti.

Vnútorný vzdor determinuje aj postavu Podjavorinskej Ondrejka z Baránka božieho, nepochybne najtragickejšej postavy medzivojrovej prózy pre deti. Aj on, podobne ako Bodenekov Ivko Hancík, bytostne túži po ľudskej láske a túto túžbu presadzuje v zápase s ľahostajnosťou a zlobou, ktorú nestelesňuje, akoby sa na prvý pohľad zdalo, len riaditeľka sirotinca, ale rad predstaviteľov dobového systému. Jeho zápas je vopred stratený, napriek tomu sa odmieta podriaďiť, pokorne prijať de-

graduujúci štatút. Namiesto toho s tvrdohlavosťou plebejca sa znova a znova pokúša poľudštiť svet ešte bezbrannejších než je on sám. Vo svojom vzdore prestupuje dokonca kresťanský mravný kódex, nie spontánne, ale s plným vedomím tohto činu, čo mu kritika už nezabudne, ako nezabudne autorke, že jeho príbeh zavrášila tragizujúcou pointou.² Smrť dieťaťa, hlavného protagonistu, a práve v knihe pre deti, bola a zaiste je šokujúcim momentom. Je totiž v rozpore s prirodzenosťou dieťaťa, so psychomentálnym ustrojením detského percipienta a vlastne aj so samým poslaním detskej literatúry, ak ju vnímame ako navigátora, ktorý má dieťaťu sprostredkovať svet tak, aby ho nasmeroval k jeho plnohodnotnému, zmysluplnému pólu. Podjavorinská sa hneď na začiatku formovania novej štátnosti, roku 1919, k takejto literatúre princípom „zošľachtovania detskej dušičky najčistejšou radosťou“ prihlásila.³ Ak ju v próze Baránok boží i v Čarovných skielkach zavrhol a sprístupnila dieťaťu práve ten druhý pól, tragický a bezperspektívny, svedčí to skutočne o nesmierny tragickej situácii tých najbezbrannejších. Súčasne však vydáva svedectvo o mravnej veľkosti jej samej, o jej odvahe tragizujúcim obrazom detstva usvedčiť vlastnú spoločnosť z amorálnosti a nehumánosti. Prvotný je teda jej vlastný vzdor, ktorý však v konečnom dôsledku nemusí mať len rozmer deštruktívny, ako sa to pokúšal dokazovať Rudolf Jarušek, jej kritik, ale aj rozmer pozitívny. Smrť detského hrdinu môže traumatizovať, deprimovať, ale na druhej strane môže v detskom čitateľovi mobilizovať i všetky jeho morálne dispozície na obranu dobra voči ľudskej zlobe a spoločenskému démonizmu vôbec.

Fraňo Kráľ ani v Čenkovej deťoch, ani v Janovi neprojektoval svojich spoločenských outsiderov do podobnej tragickej

polohy ako Podjavorinská, napriek tomu značná časť kritiky jeho literárny model odmietla. Najradikálnejšie práve tá, ktorá diskvalifikovala aj Podjavorinskú.⁴ V jej interpretácii Kráľ uprednostnil zjednodušený ideologicko-komunistický zorný uhol pred zložitejším uhlom umeleckým, takže výsledným tvarom bola zbeletrizovaná tendenčnosť, ktorá sa dostala do rozporu s objektívnym sociálno-spoločenským postavením medzivojnového proletárskeho detstva, predovšetkým však s jeho psychomentálnou prirodzenosťou. Najmä táto výhrada je takmer bezvýhradne akceptovateľná, pretože Kráľ skutočne predovšetkým v Čenkovej deťoch nezaznamenal detstvo detí vykázaných na perifériu dobovej spoločnosti v symbióze psychomentálnej jedinečnosti a spoločensko-sociálneho priestoru, ale ho prezentoval v zjednodušenej, schematickej projekcii. Ten hlavný dôvod, pre ktorý sa najmä po roku 1939 dostali už nielen Čenkovej deti, ale aj poviedka Jano do nemilosti oficiálnej kritiky, hoci práve ona spoločensko-sociálnu i detskú dimenziu vyjadrovala vo vzájomnom prepojení, nespočíval však v tejto skutočnosti, ale vo fakte, že Kráľ porušil predstavu o tradičnej mravnej podobe detského protagonistu, o jeho etickom štatúte založenom na pokornom prijímaní ťažkého ľudského údely, a jeho profil postavil na vzdore voči oficiálnemu sociálnemu rozloženiu dobovej spoločnosti. „Zbojník zo mňa bude,“ deklaruje Kráľov hrdina na záver svojej sebauvedomujúcej cesty a týmto gestom presne vymedzuje svoj opozičný vzťah voči svetu, ktorý ho obklopuje. Na rozdiel od východísk svojej cesty k tomuto poznaniu, v ktorých zbojnícky motív funguje ešte vo svojej folklórnej podobe ako detská hra, v závere zažitej skúsenosti je to už totiž vyabstrahovaný motív vzdoru proti sociálnej nespravodli-

vosti. Byť zbojníkom je pre Kráľovho protagonistu sociálne poslanie, v ktorom je zakódovaná idealita plebejského mravného kódexu.

Motív zbojníctva ako výraz sociálneho vzdoru je príznačný aj pre Rázusovho Maroška. Rozsahom a zastúpením v sujetovom pásme nie je, prirodzene, zrovnateľný s Ondrejovovým vyjadrením v Zbojníckej mladosti, z hľadiska predmetu tejto úvahy má však práve v Rázusovom texte unikátnu dimenziu.

I tu na začiatku sebaidentifikujúceho procesu je poetický svet hier, ktorý pokrýva existujúcu sociálnu skutočnosť. Mladučký hrdina ju nevníma, postupne však vstupujú do jeho sveta disharmonické tóny, ktoré začínajú obnažovať niektoré jeho hrany. Tentoraz už citlivé chlapča svojím neomylným inštinktom pre spravodlivosť začína registrovať jej deformity: Mrázikovi majú kone, preto sú viac než Kozovci; mamka si dá odstrihnúť krásne vlasy, pretože potrebujú pár zlatiek; sú bezprávni, a tak im vezmú hlavátku, ktorú mamka chytila vo Váhu. Táto krivda spôsobí, že podvedomá registrácia sociálnej nespravodlivosti prerastie vo vedomí Maroška do vyššej, vedomej fázy. A práve v tomto okamihu si Rázusov hrdina uvedomí, že nie otcova zbožná pokora, ústupčivosť pred mocnými, ale matkin vzdor je tou najúčinnnejšou hrádzou pred svetom založeným na zhromažďovaní a fetišizovaní hmotného bohatstva: „Mamka má pravdu, človek si musí brániť svoje ... keď ja budem veľký, bude to inak ... Ja budem ako ten Jánošík! Vezmem si dvanásť chlapcov k sebe a pôjdem do hory. Bohatým zoberieme a chudobným dáme.“

Folklorná hra na zbojníkov, ktorá v štruktúre sujetového pásma nasleduje po šokujúcom zážitku s rekviráciou hlavátky, nie je po takomto predsavzatí Rázusovho

hrdinu už zopakovaním predchádzajúcej zábavky. Má iný významový rozmer. Maroš a jeho druhovia „sa bavia, ale pritom nezabúdajú na krivdu, čo sa musí stresť“. Exekúcia, ktorú vykonávajú, je sociálne detsky naivná, podstatné je, že šlo o akt sociálneho vzdoru, rebelstva, ktorý vzišiel z poznávacieho procesu dieťaťa, z jeho vlastnej skúsenosti. „... tieto chvíle,“ komentuje autor čin svojho hrdinu, „poznávajú čosi hlboko do chlapcovho srdca, kde je toho i tak už dosť poznačené. Kým div, že on už v útľom veku zbadá rozsýpať sa svet a cíti trpkosť z toho ... i v škole iné je pánčafu a iné takému Červeňovi, Jaskovi alebo i jemu, hoci je dobrý žiak. I tá trstenica má pred jednými rešpekt, pred druhými nie, a to by nemalo byť. Kedysi myslel, inakšie nemôže byť na svete. Teraz sa však v ňom vzpiera čosi a búri, keď vidí — nie je človek ako človek.“

Od tohto okamihu rozpor medzi sociálnou realitou a jej ideálnou projekciou naplno zasahuje vedomie mladého hrdinu. Plebejec Martin Rázus nemôže neviest svojho protagonistu k vzdoru voči všetkým a všetkému, čo ohrozuje ľudskú dôstojnosť; rebelstvo, mravný nesúhlas voči každej krivde, sociálnej i národnej, má totiž hlboko uložené vo svojej generačnej pamäti. Lenže Martin Rázus je aj kňaz, ktorý proti vzdoru, protestu a násiliu má presadzovať pokoru, lásku k blížnemu a odpúšťanie. „Ja by rád raz bojovať,“ reaguje na túto schizofrenickú situáciu jeho hrdina. „Vzbudíť tie dediny a mestečká a vymôcť nášmu ľudu krajší život. A kňaz — ten vždy len o láske a odpúšťaní.“

Svár týchto dvoch aspektov, profánneho rebelstva a religióznej pokory, špecifikuje takto významovú rovinu Rázusovho diela. Charakterizuje ju, nie sproblematizuje. Z jej podstaty potom vyplýva, že Rázus svojho detského hrdinu neprivádza

k vonkajškovému, deštrukčnému gestu, ale k nepomerne hodnovernejšiemu, pretože vnútornému nesúhlasu s existujúcim sociálnym systémom. Svoj zásadný problém vyriešil teda Rázus po svojom; proti sociálnej nespravodlivosti aktivizoval mravné vedomie dieťaťa, veriac svojmu luteránskemu presvedčeniu, že vzdor založený na vyššom mravnom princípe je tým najvhodnejším prostriedkom, skutočným hradom prepevným, ktorý už len tým, že je, zdolá aj tie najpekelnéjšie mocnosti.

Existencia vzdoru ako prostriedku formovania sociálneho vedomia dieťaťa v medzivojnovnej próze pre deti a mládež vytvárala východisko pre podobný typ beletristického textu aj pre povojnovú detskú literatúru. Nová sociálna skutočnosť, ktorá u nás vznikla po nástupe totalitného systému, však existenciu podobnej beletrie v podstate vylučovala. Z tematicky aktuálneho žánru reagujúceho na životnú situáciu dieťaťa stal sa žáner spomienkový, ktorý až do objavenia sa Rázusovej Chlapčiekovho leta plnil takmer výhradne účelovú funkciu; demonštrovaním negatívnej sociálnej skúsenosti zdôvodňoval opodstatnenosť nového politického systému.

Prirodzene, medzivojnovná sociálna próza so svojim dominantným aspektom vzdoru netvarovala len sociálne vedomie dieťaťa, ale cezeň i jeho vzdor voči nepriateľným spoločenským hodnotám. Táto dimenzia vzdoru bola v podmienkach totalitného systému, predovšetkým v jeho prvej, represívnej fáze, nerealizovateľná. Až postupne, po jeho destalinizácii a čiastočnom odideologizovaní literárneho procesu

i do literatúry pre deti a mládež vstupujú témy, v podloží ktorých sú prítomné motívy s náznakmi opozičného prejavu. Ich obsahovosť sa napospol dotýka charakteru jestvujúceho morálneho kódexu odvodeného od postavenia jednotlivca v existujúcich mocenských štruktúrach a z neho vyplývajúcich občianskych privilégiách. Od začiatku 60. rokov sa začínajú objavovať diela, v ktorých sa tento kódex stáva predmetom vnútorného nesúhlasu mladého protagonistu. Namiesto želanej glorifikácie socialistickej mravnosti a jej nekritického prijatia, Blažkovej, Jarunkovej, Bednárov a Navrátilov pubescent dospieva k zisteniu, že vo svete dospelých žiaden hodnotový mravný systém v zmysle vyššieho mravného princípu nejestvuje, že socialistická morálka vo svojej praxi je v skutočnosti devastácnym mravným faktorom. A tak sa zmietá v pochybnostiach, blúdi a hľadá alternatívny mravný štatút, ktorý by mu umožnil zostať samým sebou.

Zámerom tejto úvahy nebolo však špecifikovať jednotlivé typy vzdoru detského outsidera predchádzajúceho systému. Vzhľadom na fakt, že sa naša spoločnosť navrátila do pozície kapitalizujúcej sa spoločnosti so všetkými dôsledkami, ktoré z toho pre sociálne handicapované detstvo vyplývajú, bolo oveľa dôležitejšie preskúmať fenomén detského sociálneho vzdoru. Jeho prítomnosť je totiž nevyvrátiteľným dôkazom o demokratických a humanistických tradíciách našej modernej literatúry pre deti a mládež a súčasne je aj výzvou pre novú generáciu tvorcov, aby umeleckým vyjadrením sna o sociálnej spravodlivosti naplnili svoje umelecké poslanie.

POZNÁMKY

¹ Jurčo, Milan: Od pravdy javu k pravde idey. Slovenská literatúra, 24, 1977, č. 1, s. 38–59.

² Jarušek, Rudolf: Slovenská literatúra pre mládež. Kremnica, Knížnica Priateľa dieťaťa 1940, s. 46.

³ Podjavorinská, Eudmila: Poďme k deťom! Národné noviny, 1919, č. 104.

⁴ Jarušek, Rudolf: c. d., s. 46.

Vážení priatelia, v rubrike *MEDAILÓN* chceme predstavovať našich ilustrátorov kníh pre deti a mládež v presvedčení, že uskutočňujeme potrebný projekt, podnecujúci rozvoj estetického čítania a poznania ilustrácie pre deti a mládež.

Tradícia ilustračnej tvorby pre deti a mládež na Slovensku má svoje korene už od druhej polovice 19. storočia a vďaka entuziazmu mnohých generácií vydavateľov, spisovateľov a ilustrátorov rozvinula sa najmä od druhej polovice 20. storočia do podoby, ktorej výsledky sú známe zo stránok domácich a zahraničných titulov ilustrovaných našimi ilustrátormi i z úspešných výstav a súťaží doma a v zahraničí, predovšetkým však zo svetovej prehliadky *Bienále ilustrací Bratislava*. Našou snahou je priblížiť vám najvýznamnejšie ilustrátorské osobnosti, ktoré nás predstavili doma i v zahraničí a ktoré nám odkryli a odkrývajú pestrý svet fantázie, snov a predstáv.

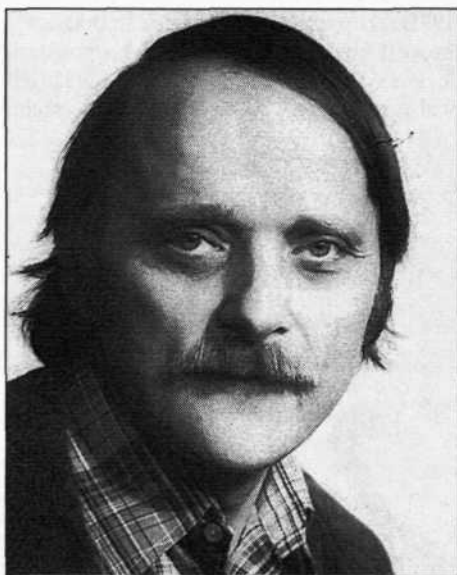

DUŠAN KÁLLAY

patri k predstaviteľom generácie dnes už nepochybne významných grafikov, ilustrátorov a maliarov nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Narodil sa 19. júna 1948 v Bratislave. V rokoch 1962—1966 študoval na Strednej všeobecnovzdelávacej škole a na Ľudovej škole umenia v Žiline. V rokoch 1966—1972 študoval na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, na oddelení voľnej grafiky a knižnej ilustrácie u profesorov Vincenta Hložníka a Albína Brunovského a zároveň na oddelení figurálnej kompozície u profesora Jána Želibského.

Od začiatkov umeleckej dráhy sa Dušan Kállay intenzívne a s jemu vlastnou sústredenosťou venuje voľnej grafike, knižnej ilustrácii a maľbe. Študentské roky dokonale využil na rozvoj nielen svojho prirodzeného talentu, ale aj na formovanie vlastnej životnej filozofie, ktorá našla bezprostredný výraz aj v knižnej ilustrácii pre deti. Práve Kállayove ilustrácie detských kníh majú špecifický charakter, lebo fascinujú neuvěřiteľne radostným výrazom vymysleného a reálneho sveta, úsmevne ladenými fantastickými príbehmi a imaginatívnymi viziami.

Výsledkom jeho tvorivej práce sú významné ocenenia, ktoré získal na domácich a zahraničných súťažiach. Popri cenách Vydavateľstva Mladé letá (1972, 1977, 1979, 1981, 1987) získal Zlaté jablčko BIB 1973, 1975, cenu Zlaté pero v Belehrade roku 1980, striebornú medailu IBA v Lipsku roku 1982, Cenu Ľudovíta Fullu roku 1983, Čestné uznanie Premio Grafico Fiera di

Bologna 1970 a 1978. Cenu H. Ch. Andersena, najvýznamnejšie medzinárodné ocenenie, získal roku 1988 a nemecké významné ocenenie ilustrátora roku od UNICEF v Bologni roku 1992.

Stručný výpočet ocenení nevyčerpáva všetky uznania, ktoré dostal počas svojho doterajšieho tvorivého vývinu, ale naznačuje význam jeho tvorivého potenciálu, jeho prínosu do klenotnice domácej a svetovej knižnej ilustračnej tvorby.

Už na začiatku svojej umeleckej kariéry získal Zlaté jablčko BIB (1973) za cyklus kresieb k historickej próze Leteli sokoli nad Javorinou (1972). Potvrdil v nich svoj nesporné výrazný kresliarsky talent a podnietil k úvahám o no-

vých možnostiach kresbového spôsobu ilustrácie. Dušan Kállay svoje kresliarske predstavy ďalej tvorivo rozvinul v literatúre dobrodružného žánru a v prózach zo súčasnosti (O. Matson: Briga Tri falie, 1973; W. Scott: Čierny trpaslík, 1976), kde kresbou zdôrazňuje príbehové sekvencie. V tejto súvislosti je iniciatívne jeho podanie prózy H. Wotteho Magalhaesova cesta okolo sveta (1979, 1987).

Využitie grafiky — leptu, drevorytu a lineorytu — pri ilustrovaní klasických literárnych diel (W. Shakespeare: Hamlet, 1976, O. Wilde: Balada o žalári v Readingu, 1980) je posunom vo vytváraní kvalitatívne novej roviny, vyznačenej cestou od kresby cez grafiku k maľbe.

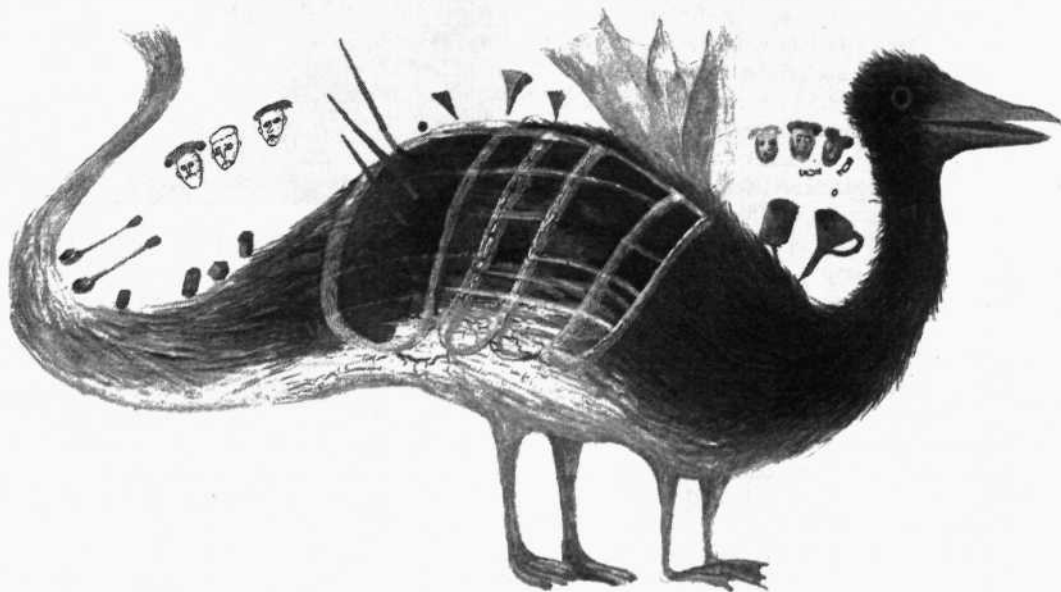
Výsledkom tohto prirodzeného vývinového smerovania je cyklus obrazov (Rytier Roland, 1975), za ktorý získal ďalšie Zlaté jablko BIB (1975) a ktorých štýlovoformálna stránka a výrazovosť imaginatívneho videnia ho ponárajú do sveta stredovekého myslenia a obrazných predstáv. Overené výsledky svojho maliarskeho

prednesu ďalej využil a rozvil v ilustráciách kaukazských rozprávok Múdra nevesta (1977), ďalej v prózach pre deti More vo fľaštičke (1984) a v básnickej zbierke Hviezdoslav deťom (1982).

Svetový úspech dosiahol Kállay ilustráciami ku knihe L. Carrolla Alica v krajine zázrakov (1981). Tieto ilustrácie sú koncertom invencie výtvarných predstáv, jedinečným koloritom, v ktorom sa prepleťá reálny svet s fantastickou dimenziou.

Ilustračná tvorba Dušana Kállaya je v úzkej spojitosti s voľnou grafickou a maliarskou tvorbou a naopak, celé jeho doterajšie dielo v knižnej ilustrácii odráža aktivity voľnej tvorby. Je to dnes už skutočne rozsiahle dielo, právom uznávané vo svete; je to dielo bohatej imaginatívnej a filozofickej hlbavosti a úprimného človečenia, ktoré obrazom poskytuje niečo, čo dospeli i deti potrebujú a chcú vidieť.

Ladislav Hrnčírik

Dušan KÁLLAY, ALICA V KRAJINE ZÁZRAKOV

Mat' vlastné slnko, vlastný dážď a vlastné detské tajomstvo

(Prejav pri preberaní Ceny H. Ch. Andersena)

Vážené dámy a vážení páni,

dlho som rozmýšľal, čo vám dnes poviem. Doma mi ostalo množstvo popísaných strán papiera. Nebolo to pre mňa jednoduché, lebo si uvedomujem veľkosť tohto okamihu.

Čas v ilustrátorskej rodine sa nedelí na hodiny, dni a roky, ale na knihy. Raz manželka dostala ilustrovať knihu O vtáčikovi, ktorý vedel tajomstvo. Boli sme práve vtedy v Žiline, bolo to v zime, bolo to o kanárikovi. Kúpili sme vtedy tam, 31. decembra neviem ktorého roku, dva malé kanáriky. Máme ich dodnes. Nazvali sme ich Erik a Berta. Vždy, keď chceme vedieť, kedy to bolo, otvoríme manželkinu knihu a dozvieme sa, že sa to stalo dva roky pred jej vydaním. Neskôr som dostal zase ja ilustrovať knihu o kanárikovi Robko a Ďobko. Ďobka som maľoval podľa Vikina, syna Erika a Berty. Nechcem tým povedať, že ku každej knihe si obstaráme živý model, bolo by to nemožné.

Dodnes vieme, že naše prvé manželské dni boli spojené s knihami Somárik, kam ideš? a Večer neprídem. S kapitánom Bontekoe a jeho plavčíkmi sme sa sťahovali do nového bytu.

Jedného večera zavolať švajčiarsky autor, či by som mu nechcel skúsiť urobiť pár ilustrácií. Povedal som áno a celý rok pred vydaním knihy December a jeho priatelia bol spojený s prekladanim a čítaním množstva nemeckých listov, nespočetnými telefonátmi, lebo kniha na dialku sa nerobí jednoducho. V prvých listoch mi celkom nedôveroval. Písal, že nevie, či som ten správny muž na ilustrovanie jeho knihy. Kniha vyšla, myslím, že som ho presvedčil, a stali sme sa priateľmi.

Alica v krajine zázrakov je spojená so štúdiom malých zvieratiek, myši, plcha, vtáčikov, je v nej sesternicina dcéra, ktorá je dnes už po maturite.

Nedávno sme sa presťahovali a táto udalosť bude navždy spojená s mojím prvým kresleným filmom Sindibád-námorník a manželkiným Čarodejníkom z krajiny OZ.

A takto by som mohol pokračovať. Každá kniha nesie v sebe kus života človeka, vždy iného, ten dnešný život je krajší ako ten včerajší pre novosť problémov, pretože sme zase trochu múdrejší a bohatší o skúsenosť. Trochu.

Náš čas sa nedelí na hodiny, dni a roky, ale na knihy. Každý tento čas sa začína rovnako. Na začiatku hlava plná dojmov, na konci unavené telo. Takáto únava je však tým najkrajším meradlom ilustrátorskej práce, lebo on vie, že s knihou žil, že sa jej pokúsil dať

všetko, aby ju vypravil do jej vlastného života. Nám ostane krásna spomienka. A kniha sama? Miluje oči a ruky, ktoré sa jej dotknú. Podľa množstva tých dotykov sa meria jej život.

Je krásne spolužitie s knihou. Pohybujete sa v nereálnom svete, krajine zázrakov, plnej fantázie, v krajine detstva. To, čo by dospeli nazvali len bláznovstvom, tomu veríte, viete to ohmatať, žijete s tým. Ilustrácia sa stane denníkom myšlienok strávených v tichu vášho ateliéru. Stanete sa človekom, ktorý má svoje vlastné slnko, svoj vlastný dážď, svoje detské tajomstvo. Ono detské tajomstvo si skryjete pod kabát, zohrieva vás, lebo je to veľký dar — môcť byť aspoň na chvíľu malým.

Raz sa ma opýtal jeden chlapec: „Ujo, je ťažké nakresliť konika?“ Nie je to ťažké. Koník má uši a chvost, teda, nie je to ťažké. Môj malý priateľ bol s koníkom hneď hotový, a ja som sa moril s anatomickými danosťami tohoto zvieratá. Pritom tak málo stačí, aby jedna čiara bol koník. Záleží azda len na tom, do akej miery veríte fantázii, do akej miery sa dokážete zmocniť toho malého detského tajomstva predstavivosti, do akej miery môžete byť ako deti. V tom je poézia našej práce, poézia detskej knihy a ilustrácie.

Dnes tu stojím a rozprávam vám niečo o svojom živote. Myslím, možno viac ako inokedy, na naše vydavateľstvo Mladé letá, ktoré sa pre mnohých z nás stalo rozprávkovým domovom. Chodíme tam, každý ilustrátor, vo svojich neviditeľných šatách zázračna, stretne sa tam živý Robin Hood s cisárom, ktorý si dal ušit' nové šaty, Tom Sawyer so Snehulienkou a jej siedmimi trpaslíkmi. Je to miesto, kde sa stretávajú sny každého z nás, lebo so svojimi literárnymi postavami žijeme, rozumieme im, sme tak trochu nimi samými.

Naše mesto sa stalo mestom detskej knihy. Stalo sa ním pre sviatok detskej ilustrácie, každé dva roky v jeseni. Vtedy celé mesto rozkvitne rozprávkovými postavičkami. Všetci ľudia sú akísi iní, veselší, venujú sa viac deťom a knihám. My ilustrátori sa častejšie stretávame a je nám vtedy dobre.

Ilustrovať krásny text je cťou pre umelca. Chcem sa z tohoto miesta poďakovať literárnym autorom za možnosť stretnúť sa s ich dielom a zvlášť Lewisovi Carrollovi, autorovi mne najbližšiemu. Jeho dielo ma inšpiruje dodnes.

Najväčší dar, ktorý môže kniha človeku dať, je to, že ho sprevádza svojim kúzlom po celý život. Prial by som si, aby aj niektorá z mojich kníh mala takúto moc, aby si našla priateľa, ktorý v nej bude nachádzať pokoj, šťastie a krásu celý svoj život. Želám si, aby moja ilustrácia dokázala hovoriť nielen o texte knihy, ale aby bola aj zrkadlom mojich citov.

Ďakujem

Oslo sept. 1988

zmajeve dečje igre

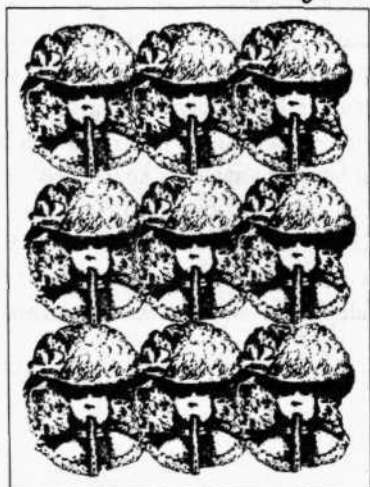
NOVI SAD

PRVÝ

zahraničný hosť

BIBIANY

detinjstvo

V marci tohto roka navštívil našu redakciu v sprievode Miroslava Demáka, podpredsedu Matice slovenskej v Juhoslávii a súčasne podpredsedu Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych pracovníkov žijúcich mimo územia Slovenska, srbský spisovateľ pre deti a mládež a zároveň riaditeľ svetoznámych Zmajových detských hier pán Rade Obrenovič. Známy básnik, prozaik, rozhlasový a televízny dramatik, ktorého práce poznajú deti v Anglicku, Rusku, Poľsku, Maďarsku, Turecku, Slovinsku, Rumunsku, Macedónsku a Slovensku, je i šéfredaktorom odborného časopisu DETINJSTVO, ktorý od roku 1975 vychádza v Novom Sade a podobne ako Bibiana sa zaoberá predovšetkým otázkami literatúry pre deti a mládež. Náš rozhovor sa preto dotýkal najmä oboch časopisov, výmeny exkluzívnych materiálov, čo by mohlo prispieť nielen k vzájomnému spoznaniu, ale hlavne k trvalej a sústavnej spolupráci pri riešení základných problémov súčasného umenia pre deti a mládež.

Jovan Jovanovič Zmaj (1833—1904) patrí k tým básnikom srbského romantizmu, ktorí predznamenal nástup realistickej básnickej tvorby. Po celý svoj život sa hlásil k pokrokovým spoločenským ideám a aktívne ich pomáhal presadzovať. Časť svojho diela venoval deťom, ich detskému svetu, ktorý rešpektoval a zobrazoval so všetkými psychickými prejavmi. Na jeho počesť a v jeho duchu sa od roku 1958 koná

každoročne v Novom Sade, kde sa Zmaj narodil, festival hier pre deti. Zúčastňujú sa ho nielen detskí spisovatelia, ale aj speváci, tanečníci, recitátori, hudobníci, divadelné súbory činoherné i bábkové. A to nielen z Juhoslávie, ale aj zo zahraničia. Prvou zahraničnou účastníčkou, ktorá sa stala laureátkou festivalu, bola napríklad svetoznáma švédka spisovateľka pre deti Astrid Lindgrenová. Súčasťou festivalu sú aj

výstavy juhoslovanských maliarov, ktorých zaujalo dieťa a jeho svet. Pre teoretikov detskej literatúry sú Zmajove detské hry výnimočné svojím dokumentárnym strediskom, ktoré zhromažďuje domácu i zahraničnú detskú literatúru, zabezpečuje výmenu informácií medzi obdobnými inštitútmi, usporiadáva výstavy detských kníh ako aj odborné semináre a konferencie o aktuálnych otázkach detskej literatúry.

Účastníkmi Zmajových detských hier boli už mnohí slovenskí spisovatelia pre deti a mládež, čo nebolo len prejavom pozornosti

organizátorov festivalu k Slovensku, kde mladý Zmaj študoval na gymnáziu (Modra), ale predovšetkým ocenením umeleckej úrovne slovenskej detskej literatúry.

(os)

zmajove dečje igre

NOVI SAD

■ ■ ■ „Svet detí neobchádzam, ani ho od sveta dospelých neoddelujem — pre mňa tieto dva svety nejestvujú osve, sú mi jedným a nedeliteľným. Nerozmýšľam o svete raz pre deti a raz pre dospelých. Detstvo a dospelosť v mojom chápaní tvoria celok, jednu veličinu, niečo neprerušené, celé a úplné.“

LADISLAV BALLEK ■ ■ ■

Summary

The present issue of *Bibiana* begins with Doc. Ján Kačala's essay **Language and Personality of a Child**. This significant Slovak linguist, university teacher of the Faculty of Education of Comenius University in Bratislava reflects upon the influence of the language on shaping personality of a child. In his essay **Fairy-Tale as a Source of Beauty and Suffering**, professor Milan Jurčo of Matej Bel University in Banská Bystrica introduces the work of the writer **Zlata Solivajsová**, who had been silenced by the totalitarian regime for her subjective and artistic protest against the occupation of Czechoslovakia by Warsaw Pact armies. As her books were withdrawn from libraries in the past and have not been published even nowadays because of uninterest of book dealers, the part of the writer's portrait in this issue is also her fairy-tale **The Key to All Doors**, demonstrating her poetics and humanistic orientation.

Inartistic and brutal TV and video shots which have overwhelmed the postcommunist cultures at present, are the subject of the article **The Kiss of Fairy-Tale in the Shadow of Coarseskins**. Its author, psychologist, Eva Jaššová demonstrates that the contact with such production in childhood leads to high aggressivity in maturity. The problem of musicality in today's young generation is shown in an interview of Jarmila Prihelová, a musical publicist, and H. Jurasovová-Blahová, a musical pedagogue, entitled **The One who sings, He Prays Twice**. In his review, **Thinking and Enchantment**, the significant Slovak literary critic Pavol Števček appreciates *The Leaves from the Apple Trees*, the latest collection by the outstanding Slovak poet Milan Rúfus. He considers its most significant value, the author's ability to tell children about important human things in demanding, and at the same time communicative poetic language. In the next review, Zuzana Stanislavová, university pedagogue of the Prešov Faculty of Education of P. J. Šafárik University, reflects upon the first history of the Slovak literature for children and youth, written by literary historian Ondrej Sliacky.

In **A Survey in Instalments** the opinions on meaning and mission of contemporary literature of children and youth are presented by writers Anton Habovštiak, Milan Ferko and Rudolf Dobiáš. Ľubica Kepšto-

vá, the editor of *Bibiana*, gives an information about all Slovakia festival of cartoon movies in Liptovský Mikuláš, and particularly about her purpose to support that part of this specific fine-arts discipline which endeavours for more creative expression. In her exclusive interview entitled **Mountains My love and My Truth**, literary critic and historian Doc. Viera Žemberová of the Prešov Faculty of Arts of P. J. Šafárik University introduces the writer and mountain-climber Anton Marec, his personal and literary world, characterized by rudimentary simplicity and truthfulness. The part of the writer's profile is Ján Beňo's review on Marec's latest book of Tatra tales.

In the following contribution Miroslav Demák, the deputy chairman of Union of Slovak writers, artists and cultural workers living abroad, informs of **children literature of Yugoslavian Slovaks**. In her study **Cry for Help**, psychologist Elena Hapáková of the Faculty of Education in Bratislava deals with the problem of unusual importance, voluntary departure of a child from life. She searches into causes leading a child to suicide and becomes convinced that such a moment is the result of destructive relations within the family.

In the article, **Metamorphoses of Creativity**, Vlasta Ulrichová estimates scientific, artistic and pedagogical activity of Ján Sedlák. In the collection of reviews Ľ. Kepštová, V. Žemberová, E. Tkáčiková, Z. Stanislavová, P. Liba, R. Dobiáš and K. Vráblová have introduced the latest original and translated book titles for children. Declaration on unique role of folk fairy-tale in shaping the aesthetic ideal results from the inheritance of Miroslav Válek (1927—1991), the significant representative of Modern Slovak poetry for adults and children.

In the study, **Defiance As a Desire for Social Justice in the Slovak Prose for Children and Youth**, literary historian Ondrej Sliacky of the Faculty of Education in Bratislava follows the sort of fiction for children which stresses more humane world of socially handicapped heroes. Final material of 2ns issue of *Bibiana* is composed of the portrait of the Slovak illustrator professor Dušan Kállay, Hans Christian Andersen Prize Winner. D. Kállay's speech reminds us of prize-giving in Oslo in 1988.

Aus dem Inhalt

Diese Nummer der Bibiana wird durch das von Doz. Ján Kačala verfaßte Essay **Sprache und Persönlichkeit des Kindes** eingeleitet. Darin stellt der namhafte slowakische Sprachwissenschaftler und Pädagoge an der Pädagogischen Fakultät der Comenius-Universität in Bratislava Betrachtungen über den Einfluß der Sprache auf die Persönlichkeit des Kindes an.

In seinem Essay **Das Märchen — eine Quelle der Schönheit und des Leidens** stellt Prof. Milan Jurčo von der Matej-Bél-Universität in Banská Bystrica die Schriftstellerin Zlata Solivajsová vor. Weil diese die Okkupation der Tschechoslowakei durch die Verbände des Warschauer Paktes verurteilt hatte, fiel sie bei den kommunistischen Machthabern in Ungnade; ihre Werke wurden deshalb aus den Regalen der Bibliotheken entfernt. Bedauerlicherweise sind die Verlage und der Buchhandel derzeit an einer Neuauflage ihrer Arbeiten nicht interessiert. Die abgedruckte Erzählung **Des Schlüssel, der zu jeder Tür paßt** zeugt von der humanistischen Einstellung und der poetischen Begabung der Schriftstellerin.

In unseren Tagen werden künstlerisch wertlose und von Brutalität strotzende Fernseh- und Videoprogramme in den postkommunistischen Staaten massenweise verbreitet. In dem Artikel **Der Kuß des Märchens im Schatten der Dickhäuter** weist die Psychologin Eva Jaššová darauf hin, daß diese Produkte in den Kindern den Hang zur Aggressivität fördern.

Den Titel **Gesang — ein zwiefaches Gebet** hat die Publizistin Jarmila Prihelová ihrem Interview mit der Musikpädagogin H. Jurasovová-Blahová gegeben. Es geht darin um die Musikalität junger Menschen von heute.

In seiner Rezension **Denken und Zaubern** bespricht Pavol Števec das neueste Werk des namhaften Dichters Milan Rúfus, das den Titel **Blütenblätter vom Apfelbaum** trägt. Der bekannte Literaturkritiker würdigt die Gabe des Autors, den Kindern ernste Dinge in einer poetischen Sprache nahezubringen.

In der darauffolgenden Rezension beurteilt Zuzana Stanislavová, die an der Pädagogischen Fakultät der Šafárik-Universität in Prešov lehrt, die erste slowakische Literaturgeschichte für Kinder und Jugendliche; ihr Verfasser ist der Literaturhistoriker Ondrej Sliacky.

Die Enquete über den Sinn und die Aufgaben der Kinder- und Jugendliteratur von heute wird weitergeführt. Diesmal kommen Anton Habovštiak, Milan Ferko und Rudolf Dobiáš zu Worte.

Lubica Kepštová, die Redakteurin dieser Zeitschrift, berichtet über die in Liptovský Mikuláš veranstaltete Schau von Comics. Sie bringt ihre Bereitschaft zum

Ausdruck, die Verbreitung von unbedenklichen, anspruchsvolleren Produkten dieses Genres zu fördern.

Unter dem Titel **Die Berge — meine Liebe, meine Wahrheit** veröffentlicht die Kritikerin und Historikerin Doz. Viera Žemberová von der Philosophischen Fakultät der Šafárik-Universität in Prešov ein Exklusivinterview, das sie mit dem Schriftsteller und Alpinisten Anton Marec geführt hat; Schlichtheit und Wahrhaftigkeit zeichnen ihn und sein Werk aus. Das neueste Buch des Schriftstellers, das Sagen aus dem Tatragebirge enthält, wird von Ján Beňo besprochen.

Von slowakischen, in Restjugoslawien lebenden Autoren geschriebene Kinderbücher werden von Miroslav Demák, dem Vizepräsidenten der Union slowakischer Schriftsteller, Künstler und Kulturschaffender, die jenseits der Grenzen der Slowakei beheimatet sind, vorgestellt.

Die Psychologin Elena Hapáková von der Pädagogischen Fakultät der Comenius-Universität in Bratislava befaßt sich mit einem sehr ernsten Problem — dem Freitod von Kindern. In ihrer Studie **Hilferuf** untersucht sie die Umstände, die Kinder zum Selbstmord veranlassen. Sie kommt zu dem Schluß, daß zerrüttete Familienverhältnisse der Hauptgrund für diese Verzweiflungstat sind.

In dem Artikel **Metamorphosen der schöpferischen Kraft** würdigt Vlasta Ulrichová die pädagogische, wissenschaftliche und künstlerische Tätigkeit des Jubilanten Ján Sedlák.

Die neuesten Kinderbücher aus der Feder slowakischer und fremdsprachiger Autoren werden von L. Kepštová, V. Žemberová, E. Tkáčiková, Z. Stanislavová, P. Liba, R. Dobiáš und K. Vráblová rezensiert.

Aus dem literarischen Nachlaß des Dichters Miroslav Válek, eines bedeutenden Repräsentanten der modernen slowakischen Poesie, stammt die Abhandlung über das Volksmärchen und die wichtige Rolle, die es bei der ästhetischen Erziehung des Kindes spielt. Der Autor lebte von 1927 bis 1991 und schrieb sowohl für Kinder als auch für Erwachsene.

Der Literaturhistoriker Ondrej Sliacky von der Pädagogischen Fakultät der Comenius-Universität in Bratislava befaßt sich mit Kinderbüchern, deren Helden benachteiligte oder behinderte Kinder sind. Seine Studie hat den Titel **Slowakische Kinder und Jugendbücher, in denen der Wunsch nach sozialer Gerechtigkeit aus den Helden Trotzköpfe macht**.

Das Porträt des slowakischen Illustrators Prof. Dušan Kállay rundet den Inhalt ab. Die abgedruckte Rede des Künstlers erinnert daran, daß ihm in 1988 in Oslo der Hans-Christian-Andersen-Preis verliehen wurde.

Stálice

Rozpad riadeného vydavateľského systému, ktorý zasiahol predovšetkým pôvodnú tvorbu, doslova a do písmena zdecimoval edície klasickej slovenskej a svetovej literatúry. Medzi nimi aj takú výnimočnú, akou bolo Čítanie študujúcej mládeže. V konkurencii bestsellerového gýča tých pár vydavateľstiev, čo sa rozhodli zotrvať pri akej-takej hodnotovej orientácii a zároveň prežiť, nemohli si prosto dovoliť investovať do kníh, ktoré súkromní distributéri odmietali preberať. A tak sa stalo neuveriteľné; dnes možno skôr nájsť onú povestnú ihlu v kope sena než v slovenskom kníhkupectve Vajanského, Hviezdoslava, Kukučina, Tajovského, Čajaka, Timravu, Kraska, Roya, Rázusa a všetkých ďalších, ktorí slovenskosť svojim dielom potvrdzovali a formovali. Jednoducho niet ich. Na druhej strane každý rok tisícky stredoškôľakov a stovky vysokoškôľakov humanitného zamerania má povinnosť, vyplývajúcu z učebných programov, zoznamovať sa s ich dielom.

Túto absurdnú situáciu, vydávajúcu nelichotivé svedectvo o kultúre a etike našich dnešných vydavateľských praktík, pokúša sa teraz riešiť vydavateľstvo HEVI. Ešte stále verné svojmu obdivuhodnému predšavzatiu plniť kultúrno-vydavateľskú misiu založilo edíciu STÁLICE, ktorá — ako to už avizuje jej názov — chce práve študu-

júcej mládeži sprostredkovať najvýznamnejšie diela slovenskej a svetovej literatúry. A nielen chce. Doterajších šesť zväzkov — R. L. Stevenson: Čudný prípad doktora Jekylla a pána Hyda, M. Kukučín: Neprebudený, J. Záborský: Dva dni v Chujave, Katolícka moderna: Spomienka na anjela, W. Shakespeare: Hamlet a R. Sloboda: Narcis — nasvedčujú, že sa chvályhodný zámer stal skutočnosťou. Vkusne adjustované a finančne nenáročné brožované zväzôčky, vybavené najzákladnejšími informáciami, oslovujúcimi doslovmi a na dnes už takmer výnimočnej kultivovanej redakčnej úrovni sa zaiste stretnú s priaznivým ohlasom u tých, ktorí sa po nich už niekoľko rokov márne zhŕňajú po všetkých kníhkupectvách — u učiteľov a ich žiakov. Pravda za predpokladu, že kníhkupectvá zaplavené poväčšinou vtieravým púfovým brakom o tieto knihy prejavia záujem. Keďže však prevažná časť distributérov a predajcov uprednostňuje práve brak pred hodnotami, správu o novom kultúrnom počíne vydavateľstva Hevi zakončí predsťavením informáciou, že jednotlivé zväzky Stálic, edície trvalých hodnôt, si možno objednať na adrese HEVI, P. O. Box 18, 81499 Bratislava 1.

Ondrej Sliacký

BIBIANA

